Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

KRISTIAN HVIID

Dreng på landet i trediverne

Barndomsoplevelser fra Hald ved Randers og Norddjursland

Erindringsserien »Folk Fortæller« nr. 43
Udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder
2002

KRISTIAN HVIID

Dreng på landet i trediverne

Barndomsoplevelser fra Hald ved Randers og Norddjursland

Erindringsserien »Folk Fortæller« nr. 43

Udgivet af
Foreningen Danmarks Folkeminder
København 2002

DRENG PÅ LANDET I TREDIVERNE
Barndomsoplevelser fra Hald ved Randers og Norddjursland

© Kristian Hviid
Redigeret af Torben Hviid og Anders Chr. N. Christensen
Forord: Anders Chr. N. Christensen
Meloditransskription: Svend Nielsen
1. oplag, 600 eksemplarer, 2002
ISBN 87-89759-58-3
Sat med 11 punkt Garamond og trykt i
Gullanders Bogtrykkeri a-s, Skjern

Bogen er udgivet med støtte fra
VELUX FONDEN AF 1981

Illustrationer tilhører forfatteren og dennes familie,
bortset fra, hvor de som anført venligst er udlånt af Nørhald Egns-Arkiv

Kortreproduktioner: © Kort- og Matrikelstyrelsen (A. 141-01)

Forsiden: Oversigtsbillede fra Hald i trediverne, se billedtekst s. 80 Foto udlånt af Nørhald Egns-Arkiv.

Indhold

Forord 5
Indledning 9
Mors familie 11
Fars familie 16
Mor og far 19
Vore naboer i Hald 24
Mors arbejde og vore forhold 29
Lidt om Hald i gammel tid 34
Lidt om vort sprog 41
Samfundsforhold i 30-erne 42
Vinteroplevelser 46
Brugen af dammene 52
Vejen gennem Hald 55
Skolegang i 1930-erne 58
Frikvarter – eksamen – skoleudflugt 66
Særlige mennesker 71
Forår og forsommer i drengetiden 76
Besøg af far 81
Søndagsbegivenheder 83
Gymnastikken i Hald m.v. 87
Sommerferieoplevelser 94
Omkring jul og nytår 101
Dreng ved Kren Johnsen 105
Afslutning 118

Forord

Seks søskende, der er vokset op i mellemkrigsårene på Norddjursland og i Hald ved Randers, begyndte for nogle år siden som pensionister at genopfriske deres barndoms oplevelser. Ved enkelte lejligheder opsøgte de ligefrem nogle af barndommens lokaliteter – steder, de selv huskede eller havde fået fortalt om. I 1998 begyndte Kristian Hviid, den næstyngste af de seks, at nedskrive sine erindringer, og i dem indflettede han noget af, hvad de øvrige søskende havde fortalt.

Oprindeligt var erindringerne tænkt for en mindre kreds i familien, men da Foreningen Danmarks Folkeminder fik erindringerne til gennemlæsning, mente redaktionen af »Folk fortæller«, at Kristian Hviids erindringer var så velskrevne og interessante, at de ville have interesse for en større læserskare.

Kristian Hviid blev født i Ørum sogn på Djursland i 1927. De følgende år boede han med sin familie tre – fire steder, inden de i 1930 flyttede til Hald nordøst for Randers. Forældrene var blevet skilt, og moderen var således eneforsørger og måtte bestandigt have arbejde for at klare sig. Kristian, der i en vis udstrækning var overladt til sig selv – men vist aldrig alene – sugede alt til sig, fornemmer man, som foregik i byen. Hald fremstår i skildringen som en stor og levende landsby, centrum i sognets lille univers, hvis grænser sjældent bliver overskredet. Byen og omgivelserne udforskes med kammerater, hvad enten det er i leg eller i forbindelse med pligter.

Vi hører om gamle landsbyskikke, men også om mødet med den moderne verden. Vi får et indtryk af byens sociale liv, møder dens originaler og de rejsende, der kommer til. Vi er med i skolen, til søndagsskoleudflugt, gymnastikopvisninger og på sommerferie i Voldby på Djursland.

Kristian Hviid beskriver med et stille lune, men samtidig nøgternt og uden at romantisere, en tid, hvor børnene endnu kom tæt på de voksnes arbejdsliv. Som 10-årig kommer han ud at tjene på en gård i sognet og møder her det rigtige arbejdsliv. Erindringerne strækker sig til konfirmationen i 1941.

Egnen nord for Randers var et område, hvor mange gamle skikke holdt sig op imod vor tid. Dette var vor kendte folkemindesamler Evald Tang Kri-

stensen allerede opmærksom på, da han udgav Jyske Folkeminder 11. samling: *»I Himmerland og Egnen nord for Randers har Viser og Skikke og Sædvaner holdt sig merkelig tro ned mod vor Tid, da det er gammeldags af det ny meget upaavirkede Egne, netop fordi man ser saa saare mistænkeligt paa alt fremmed og alt nyt«.*

Kristian Hviid beskriver byen som en gammel landsby, hvor 18 gårde endnu lå inde i byen. I trediverne holdt byen endnu fast ved flere gamle skikke. Til fastelavn raslede børnene, og om mandagen startede byens unge karle med ringridning, hvorefter de udklædt som soldater red i optog fra gård til gård, og afsang fastelavnsviserne, og i hver ejendom fik en skilling til festen, som blev holdt om aftenen.

I Hald blev der ikke brændt Sankt Hans blus. I trediverne var det stadig Valborgs aften, den 30. april, der blev brændt blus. Kristian Hviids svoger huskede, at det tidligere var en endnu vigtigere aften. Det var aftenen, hvor alle karle fik tildelt deres »gadelam«, en pige som skulle være karlens kavaler det næste år, sammensætning af par kunne udløse stor morskab . I Hald blev bytrommen også brugt, hvis en formidling skulle ud til alle byens beboere. Det kunne være, når der skulle betales penge til vandværket, hvor trommeslageren råbte *»Der skal betåles wandpæng hen i den bette sal klokken halot i toste awten«.* Uge- og reklameaviser var dengang ukendte.

Området nord for Randers var et af de sidste områder, hvor der har været danset en folkelig menuet i Danmark. I Hald boede Albert Kjærgaard, der var en af Dansk Folkemindesamlings bedste meddelere om egnens folkelige menuet. Kristian Hviid har aldrig set Albert Kjærgaard danse menuet, men ofte set ham som gymnastikleder. Den gård, Kjærgaard ejede, var også et godt legested, hvor Kristian gerne kom sammen med andre børn.

Spillemanden Niels Kragh, der var komponist til Randers-egnens kendteste menuet melodi, var også fra Hald. Niels Kragh var død længe inden Kristian Hviid kom til Hald, men det var et barnebarn af Niels Kragh, der sammen med en svoger spillede til børnebal i Hald Forsamlingshus.

Bogen er en varm og ærlig skildring af familien, landsbyen Hald, dens omegn og dens mennesketyper. Bogen er fyldt med detaljerede billeder fra tiden og vil uden tvivl vække stor lokalhistorisk interesse – både i Hald og på Norddjursland, men den giver også nogle historisk fine billeder af, hvordan det var at være dreng i trediverne.

Kristian Hviids erindringer strækker sig som nævnt fra ca. 1930 til kon-

firmation i 1941. Efter dette var han på ungdomsskole og igen ude at tjene i en årrække, bl.a. ved Voldby på Djursland og i Salling. Efter en vinter på Askov Højskole og senere ophold på landbrugsskole rejste han til København og uddannede sig til landbrugskandidat. Fra 1954 og frem var han beskæftiget først i landboforeninger i Vejle Amt og på Lolland-Falster, derefter lærer på Gråsten Landbrugsskole og endelig indtil 1985 konsulent i Gødningskompagniet (senere Superfos). I 1970 købte Kristian Hviid en gård i Skindbjerg nord for Skørping, som han drev frem til 1995. Han er idag bosiddende i Brædstrup.

Til slut vil jeg gerne takke alle, der har medvirket; specielt tak til Kristian Hviid og hans familie for samarbejde og tålmodighed med denne udgivelse, til Torben Hviid, der har klaret størstedelen af det redaktionelle arbejde, og tak for hjælp til Børge Mandrup og Peter Østergaard, Nørhald Egns-Arkiv.

Anders Chr. N. Christensen

Indledning

Hensigten med at nedskrive efterfølgende erindringer har bl.a. været her i pensionisttiden at skabe et klarere billede af barndomstid og miljø. Da mine børn ikke oplevede mine forældre, har de ikke hørt meget om dem, så det var tanken også at bøde lidt på den mangel, ligesom erindringerne kunne være i mine søskendes interesse.

Vi søskende har jævnligt været samlede, men som tiden er gået er vores fælles fortid blevet et stadigt mere benyttet samtaleemne. På et tidspunkt op-

På billedet fra morbror og tantes sølvbryllup i 1938 ses øverst fra højre efter alder mine tre ældre søstre Metha, Valborg og Martha. Nederst ses fra venstre min yngste storesøster Jenny, jeg selv som 11-årig, mor og min lillebror Johannes. Jenny har sin fine lyseblå andendagskjole på, det passer med, at hun var blevet konfirmeret samme år. Mor havde tidligere syet jakkesæt med plus-four til Johannes og mig, vist nok i anledning af børnejuletræet året før. Det har Johannes på, men jeg havde fået lov at få et nyt jakkesæt efter at have tjent den første sommerløn hos Kren Johnsen. Det havde kostet ca. 20 kroner. Jeg husker også, det var en stor oplevelse at være med til sølvbrylluppet efter at have været bundet i pladsen ved Kren Johnsen sommeren over.

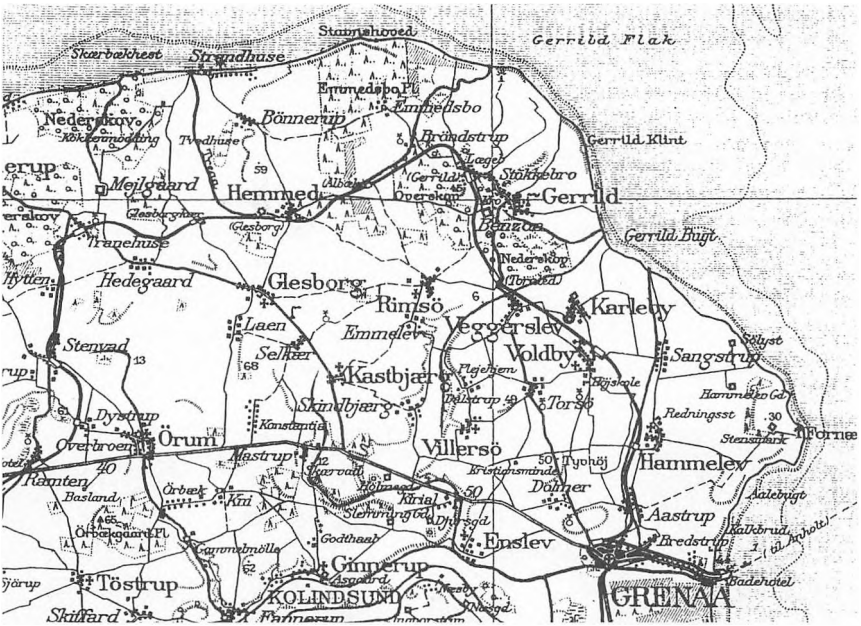

Både mors og fars familie havde hjemme i egnen nord for Grenå. Mors havde tilknytning til stednavnene Sangstrup, Hjembæk, Robstrup og Voldby og fars ligeledes til Sangstrup og Voldby samt Hammelev. Efter giftermålet flyttede mor og far til Ørum vest for Grenå.
Som børn blev både fars og mors forældre omtalt som »bedstefar« og »bedstemor«, men her kaldes de for tydelighedens skyld »mormor«, »farmor« etc.
Udsnit af kortblad fra 1932 (1: 200.000).

søgte vi vore forældres hjemegn også for at gense nogle af de steder, vi husker fra ferier og udflugter i barndommen.

Erindringerne er hovedsageligt nedskrevet i 1998, med senere ændringer og tilføjelser, da udgivelse kom på tale. Her og der henvises til mine søskendes erindringer og oplysninger, og derfor er der indledningsvis indsat et billede af den nærmeste familie.

Det er et fotografi fra november 1938, som blev optaget i anledning af morbror Krestens og tante Annas sølvbryllup. Festen blev holdt i morbrors nye drivhus i Voldby, men forinden var vi om formiddagen hos en fotograf i Grenå. Her var vi, min mor og vi seks søskende, for en gangs skyld samlet og så i vort fineste tøj.

Mors familie

Mor og far er begge fra det yderste Djursland fra egnen nord for Grenå. Mors forældre havde en lille ejendom i Sangstrup, hvortil der kun hørte nogle få tdr. land, så den kunne de ikke leve af, selv om det var god jord.

På en tur med søstrene for nylig opsøgte vi mors fødested. Det ligger 100-200 m fra bygaden i Sangstrup lidt vest for Hjembækken. På vejen gjorde vi et lille stop ved bækken, og vi tænkte vist alle på, at den har mor krydset utallige gange i barndoms- og opvækstti den. Stuehuset ser ud, som det gjorde i 1940-erne, da jeg var på egnen. Stedet er både velholdt og velbeliggende, og min søster Jenny sagde senere, at hun tror, at mor har haft en god opvækst. Når vi har set hendes omgivelser og ved, hvad andre har sagt om hendes forældre, så tror jeg, at Jenny har ret. Vi så et nedlagt missionshus i Sangstrup. Der må mormor og morfar være kommet jævnligt med deres pårørende. Der var også en nedlagt brugsforening, derimod så vi ikke den nedlagte skole, men mor har haft en kort skolevej i Sangstrup.

Morfar stammede fra en gård i Robstrup mellem Voldby og Grenå, har min søster Metha fortalt. Mormor var derimod fra Århusegnen. De var begge tilknyttet indremission, og det var måske baggrunden for deres bekendtskab.

Da de ikke kunne ernære sig ved ejendommen, var morfar også fisker, og det var sikkert hans hovederhverv. Han fiskede fra en lille plads ved Kattegatkysten, der hedder Hjembæk, fordi Hjembækken udmunder der. Den ligger lige nord for Sangstrup mellem Karlby og Sangstrup kridtklinter. Vi var der på vores tur og undervejs var det i tankerne, at morfar har trasket de ca. 2 kilometer utallige gange.

Selve landingsstedet er en høj, stenet strand, hvor vanddybden tilsyneladende øges hurtigt, så det må være et godt sted at få båden i vandet. Beliggende mellem to kridtklinter er det naturskønt og faktisk enestående i Jylland. Der ligger stadig nogle robåde, som kan trækkes op ved hjælp af gamle håndspil. Der er også nogle gamle redskabsskure, så stedet er såmænd ikke meget anderledes end på morfars tid. Måske har han endda trukket sin båd op med et af de spil, der stadig er der.

Morfar fiskede vistnok alene, men da morbror Kresten var dreng, har han sikkert hjulpet ham, for da han blev pensionist, fiskede han selv fra stedet, så måske var det en gammel færdighed, han tog op.

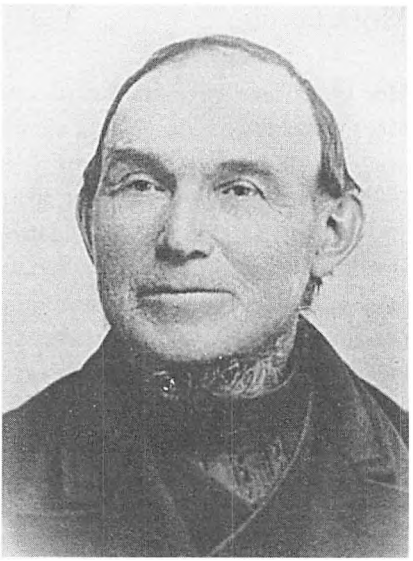

Mors forældre, Mette og Jens Pedersen, der havde en lille ejendom i Sangstrup.

Morfar har sikkert haft en båd med sejl, for mor har fortalt, at han engang, det blev uvejr, kom helt til Anholt. Hvor farlig situationen var for ham, og hvordan han kom hjem igen, er uvist, men en lille enmandsbåd midt i Kattegat i uvejr, det lyder ret dramatisk. Morfar tog vist selv ud og solgte sine fisk, og han må være gået rundt med dem – måske med trillebør – da han så vidt vides ikke havde andre muligheder, med mindre han da har lånt eller lejet sig frem med hestevogn el.lign.

Mormor og morfar var nøjsomme og stilfærdige mennesker, som var vellidt på egnen, men mormor var efter sigende af et vist temperament, mens morfar var af et stille og roligt gemyt.

En forstander Fausing, Levring efterskole, som stammede fra Sangstrup, har engang i en lokalavis – måske Grenå Folketidende – skrevet en kronik om morfar og mormor, og den har jeg læst for mange år siden. Ideen var netop at beskrive Mette og Jens Pedersen som et par stilfærdige og venlige mennesker, som i den »gamle tid« uden store armbevægelser faldt godt til i landsbysamfundet og sørgede for »sig og sine«.

Det eneste konkrete, jeg husker fra kronikken, er, at den beskrev, hvordan mormor og morfar fik marken pløjet en søndag formiddag. – I Sangstrup var der dengang 8-10 gårde, og den aftalte søndag kom fra hver gård en karl med heste og plov. I løbet af formiddagen blev marken pløjet, og efter endt arbejde var karlene hjemme ved mormor, hvor de fik et godt måltid mad som belønning for arbejdet. – Det var altså ikke som i Aakjærs beretning bønderne selv, der var ved at æde husmanden ud af huset som tak for pløjningen.

Morfar og mormor havde kun morbror Kresten og mor, selv om flere havde været på vej. Så havde de godt nok en plejesøn, men ham har jeg aldrig kendt. Morbror Kresten var ligesom mor et stilfærdigt og flittigt men-

Morfar og mormor på besøg hos tante Anna og morbror Kresten på Robstrup Mark i sommeren 1917 eller 18. Morbror og tante stadig med præg af ungdommens livsmod – han med optimistisk stråhat og hun i reformkjole. Sommerstemningen fremhæves ved, at alle mand – ung som gammel – bærer stråhat. Til højre står morbrors medhjælpere. Morfar sidder med et finurligt smil om munden. Ellers var han vist mere den alvorsmand, der ses side 12. Børnene er fætter Jens og kusine Marie.

neske, men samtidig var han en mere flegmatisk natur end mor. Jeg har i hvert fald kun set ham som en rolig og tænksom mand. Han var interesseret i husmandsbevægelsen og havde vistnok søgt uddannelse på Kærehave landbrugsskole, der dengang – først i århundredet – var det sted, hvor man var mest indstillet på at arbejde med husmændenes oplysning og uddannelse. Der blev også undervist i husmændenes bierhverv, så morbror Kresten har måske fået en del af sin gartneruddannelse der, og så mødte han tante Anna under sit ophold på Sjælland. Politisk sympatiserede han sikkert med Det radikale Venstre, men han skiltede ikke meget med sine synspunkter.

Morbror Krestens kone, tante Anna, var fra Stevns. Jeg kendte hende, fra hun var omkring 50 år, og allerede da havde hun problemer med benene, og det hæmmede hende noget i arbejdet. Hun sagde ikke meget, men var i besiddelse af et stille lune. Hun kunne svinge noget i humøret, men hun var velorienteret om, hvad der skete i samfundet omkring hende, og grundlæggende var hun velmenende overfor omgivelserne. – Det er sandsynligt, at vi yngste søskende Jenny, Johannes og jeg især kan takke hende for, at vi senere kom på ungdomsskole i Voldby.

Morbror Kresten og tante Anna blev gift i november 1913. De købte en ejendom i Robstrup, som de omdannede til gartneri. – Mor har fortalt, at morbror blev indkaldt til sikringsstyrkerne ved verdenskrigens udbrud i august 1914 – mindre end et år efter giftermålet. – For nyligt har jeg læst, at det ikke mindst for selvstændige var et alvorligt afbræk i tilværelsen, dels fordi der var risiko for indblanding i krigen, men også fordi indkaldelsen var på ubestemt tid, så det var usikkert, hvor længe de skulle være væk fra bedriften. Nogle var indkaldt over et år, men det er ukendt, hvor længe morbror var væk.

Senere købte de bygningerne til en gammel gård i Voldby. De var til salg, fordi gården var nybygget udenfor byen, men med de gamle bygninger fulgte 10-15 tdr. land, som morbror omlagde til gartneri. Det er bemærkelsesværdigt, at bygningerne, som de købte, havde tilhørt min slægt til den anden side, nemlig min farmors slægt, i omkring 150 år, og det var farmors fødested.

Arealet lå let tilgængeligt placeret på begge sider af kommunevejen, så det var velegnet til gartneri. Der blev plantet frugttræer og buske samt jordbær og dyrket forskellige grønsager. Efterhånden blev der bygget en række driv-

Billedet er fra morbror Krestens og tante Annas have på Robstrup Mark, hvor de bl.a. har besøg af min far og mor og mine tre ældste søskende, der på det tidspunkt boede i Ørum. Det må være fra sommeren 1923. Midt i baggrunden står far med kasket og med Valborg på højre arm og Martha på venstre. Metha står med sløjfe i håret foran morbror Kresten. Mor står helt til venstre og foran hende sidder mormor, der boede hos dem. Morfar var død nogle år tidligere. I forhold til ungdomsbillederne ser både mor og far ud, som de har mødt livets alvor de foregående år, men det er måske fordi man ved, hvordan det senere gik.
Morbror Kresten står ved siden af far med Karen på højre og Lise på venstre arm. Der foruden havde de Marie, der står foran far, og Jens, der sidder ved siden af Metha. Tante Anna sidder midt i billedets forgrund. De unge mænd med stråhat i baggrunden er morbror Krestens hjælpere, mens de øvrige er morfars søster og dennes datter og svigersøn.

huse, hvor der bl.a. blev dyrket tomater, agurker og blomster. Der var også en masse mistbænke med meloner m.v. – Altså et alsidigt gartneri, hvor morbror beskæftigede 4-6 medhjælpere samt periodevis løs hjælp til plukning m.v.

Tante Anna og morbror fik tre piger og en dreng. Marie, der var næstældst, lever muligvis endnu, men de tre andre er døde. Hun blev uddannet som diakonisse, men er nu over 80 år. Jens, den ældste, blev udlært som gartner, senere læste han til hortonom. Han overtog gartneriet, men det gik ikke

så godt, så det blev solgt, og han fik andet arbejde. Nummer tre var Karen. Hun blev gift på Sjælland, hvor hendes mand arbejdede som post. Lise, den yngste, var den jeg kendte bedst fra ferierne. Hun var 5-6 år ældre end mig og altid i godt humør, så hun var fornøjelig at være sammen med. Hun blev uddannet som sygeplejerske og senere gift med en diakon på plejehjemmet Dianalund på Vestsjælland.

Gartneriet var et godt sted at holde ferie. Det har alle vi søskende gjort, men herom senere.

Mor er født den 24. november 1887. Som før nævnt gik både hun og morbror Kresten i skole i Sangstrup. Hun har ikke fortalt om barndommen, men vi ved lidt om hendes ungdom. På et tidspunkt tjente hun i Veggerslev præstegård. Søster Valborg har en fin, men forslidt bibel, som mor fik gennem præsten, da hun var der. Den er fra en fond og har såvel præstens som et andet fint navnetræk. Senere tjente mor i Voldum præstegård. Måske var det bedstemors forbindelse til Århusegnen, som var baggrund for, at hun kom derud. Hun kom på Rønde højskole, der er tilknyttet indremission. Vi har haft en del billeder fra den tid, og portrætfotoet s. 21 er nok fra den periode. Mors færd viser hendes tilknytning til indremission, en indstilling, hun som nævnt havde med hjemmefra, men med årenes gang mildnedes hendes kristensyn, som vist var meget inderligt i ungdomstiden.

Fars familie

Fars familie ved jeg på en måde mindre om end mors. Ganske vist har min søster Jenny en slægtsbog over farmors familie, men deres dagligdag kender jeg kun lidt til gennem faster Karens fortælling. Farmor var født Bilde, og det er den familie, slægtsbogen er lavet over. Farmor var den yngste af en søskendeflok på otte og som nævnt stammer hun fra morbror Krestens gamle gård i Voldby.

Farfars opvækst er ligeledes ukendt, men da han blev gift med farmor, var han bestyrer for sin mor på en gård i Sangstrup. Farfar og farmor blev gift i Voldby i oktober i 1877, og de fortsatte som bestyrerpar i Sangstrup i den første tid derefter, hvor deres ældste børn blev født. Senere købte de en gård

med ca. 30 tdr. land god jord på Hammelev mark. Det var kun få km fra både Voldby og Sangstrup.

Faster Karen har engang fortalt, at farmor og farfar var glade for at køre i byen. De havde gennem mange år et rødt øg og en ponyvogn. Hun mente, at det køretøj var godt kendt på vejene omkring Hammelev på den tid. De havde kun 4-5 km til Grenå, så det var en nem tur, som de nok har taget mange gange. Faster Karens fortælling tyder på, at farfar ikke var meget ivrig som landmand, men min ældste søster Metha mener vist nok, at det var farmor, der var mest selskabelig.

Farmor og farfar havde fem børn, tre drenge og to piger.

Onkel Søren var den ældste af dem. Han blev født godt tre måneder efter giftermålet, så tiden har været knap. Han blev gift med tante Bolette, men de fik ingen børn. Onkel Søren var handelsmand og engang var han vist insolvent på grund af spekulationer med aktier. De boede lige ved torvet i Grenå, så de havde let ved at observere byens trivsel. Som børn besøgte vi dem et par gange, når vi var på vej til eller fra Voldby, og der blev sat godt med smørrebrød med æg og tomat og alt muligt på bordet for os. De var begge godt ved magt og flinke, som tykke mennesker tit er.

Faster Andrea var den næstældste af fars søskende. Hun blev gift med onkel Niels og de overtog farfars gård. Senere flyttede de hen i nærheden af Kolind, men til sidst købte de en gård i Emmelev. De fik seks børn, fire piger og to drenge, men dem kender vi ikke ret godt. Vi var vist kun en gang på ferie hos dem. De havde en pige omtrent på alder med Jenny, som også hed Jenny og hende legede vi med.

Den næste i rækken af fars søskende var faster Karen. Hun var gift med onkel Christian, som stammede fra den gamle højskole i Voldby, og han var udlært snedker. Det var vist hans far, som startede skolen. Han rejste imidlertid til Amerika, men faster Karen rejste over til ham. Uheldigvis faldt han ned fra et tag under arbejdet og slog hul i hovedet. Det kunne ses alle dage som en fordybning i hovedskallen over øret. Så rejste de tilbage til Voldby, hvor de byggede et hus, som også rummede værksted for onkel Christian og systue for faster Karen. Han kom aldrig helt over ulykken, som ind imellem havde en ret mild form for epilepsi til følge. Hvis han sad i en stol, kunne han miste bevidstheden nogle minutter, så sad han og brummede lidt samtidig med, at han svingede frem og tilbage med den lange pibe, men så kom

han til bevidsthed igen. Han var en flink mand, men det var faster Karen, der havde det afgørende ord.

Onkel Christian lavede mest havemøbler samt gammeldags vippevaskemaskiner og store tøjruller på sit værksted. Faster Karen havde sin systue, som gik godt, og hun havde i mange år en billig medhjælp i Nanna Allemann, som først og fremmest var glad, fordi hun havde et sted, hvor hun kunne lægge sin arbejdskraft. – Lidt bedre end andre mennesker, syntes faster Karen jo nok selv, hun var, men på mange måder var hun velmenende, og vi har jo alle vore særheder.

Jeg var hos dem mange gange både på ferie og i de år, jeg tjente på egnen. Jeg husker, jeg kom der, engang mor var der, og faster Karen så mor smilede, da hun så mig. *»Ja Sine«* sagde faster Karen, *»jeg kan jo godt se, du smiler fordi du er stolt af ham«* – Vi har jo alle været unge engang, og hvis mor kunne se, jeg var blevet stor og stærk, så var det jo godt.

Faster Karen og onkel Christian havde to piger. Helene blev gift med Vagner, som havde en lille købmands- og cykelforretning i Skibsted i Himmerland. De fik en dreng, som kun nåede at blive få dage gammel. Jeg husker, faster Karen fik en mekaniker til at køre sig fra Voldby til Skibsted på motorcykel, men er ikke vis på det var lige ved fødslen. Faster Karen var da i 50'erne. De var inde omkring i Hald, og vi syntes, det var frisk gjort af hende.

Deres anden pige hed Laura. Hun var faster Karens øjesten. Hun var sygeplejerske og fandt senere sin mand, Arne Børsting, i København.

Faster Karen kom på sine gamle dage på plejehjem i Terndrup i nærheden af Helene. Hun døde som 91-årig i 1974, men nåede da at fejre 90-års fødselsdag to gange med et års mellemrum, fordi Laura ville opmuntre hende kort efter, hun var flyttet til Terndrup.

Onkel Anders var den næste i rækken af fars søskende – fars brødre blev kaldt onkel. Han blev gift med tante Margrethe. De boede alle dage i Grenå, hvor han arbejdede på et andelsmejeri og som kontrollør i Grenå biograf. I de år, jeg tjente på Djursland, så jeg ham engang imellem i den funktion. Han var vist i gang hver eneste aften. Han stod ved indgangen i sit almindelige, pæne sæt grå tøj og så med en fin, blankskygget kontrollørkasket med en bred guldkant under kasketpulden. Han var en meget flink og venlig mand. Nogle gange var jeg med ham hjemme til aftenkaffe efter biografen.

Det var under krigen, og engang, jeg besøgte dem, havde han startet en kostefabrikation sammen med en svigersøn i deres udhus. Der kunne ikke skaffes piassava (fibre fra tropiske palmer, der blev brugt til børstebinding) så det var mest lyngkoste, de lavede til forskellige formål, men først og fremmest var det almindelige fejekoste, de lavede. De holdt ikke så længe, så det må have stimuleret salget.

Tante Margrethe var lidt fornem af væsen, men ellers flink nok. De havde tre piger, der hed Gerda, Ebba og Grethe. De var ældre end mig, så jeg kendte dem ikke, men de havde vist delvis deres mors væsen.

Far var den yngste af søskendeflokken fra Hammelev. Af den grund var han efter faster Karens udsagn også noget forkælet. Han var født med delvis vanskabte fødder på begge ben, også af den grund blev han måske ekstra skånet. Den gang forstod man ikke at gøre noget ved det, så han måtte gå med specialsyede støvler alle hans dage, men i hans voksne alder generede det ham tilsyneladende ikke særlig meget.

Faster Karen har fortalt nogle småtræk fra hans opvækst. Han havde ord for at være ret sorgløs og slagfærdig, så min bror Johannes har nok slægtet ham på. I de unge dage spillede han harmonika og han spillede også til bal, så vor sangglæde har vi nok efter ham. Mor sang jo ikke særlig rent, selv om hun gerne nynnede ved sit arbejde.

Hvad far ellers lavede i sin ungdom, ved vi ikke meget om. Måske hindrede hans dårlige fødder, at han kom ud at tjene hos andre, så han gik hjemme og hyggede sig med farmor. På et tidspunkt kom han på Haslev Højskole på Sjælland. Ligesom Rønde Højskole, hvor mor var, er det en missionshøjskole. Det er måske lidt mærkeligt, han kom der, da ingen andre i familien end faster Karen havde tilknytning til den trosretning, men måske var han tilskyndet af mor? Lige så lidt har jeg kendskab til, hvordan mor og far traf hinanden, og hvad de ellers havde fælles, men deres forskellige livssyn var vist et problem i deres samliv.

Mor og far

Efter giftermålet blev mor og far hjulpet til en gård på 40 – 50 tdr. land mellemgod jord. Den hedder Ørum Østergård og ligger 10 – 15 km vest for

Grenå tæt ved hovedvej 16. Det skete vist især med hjælp fra mors forældre, der solgte ejendommen i Sangstrup og flyttede med til Ørum. Morfar døde imidlertid få år efter, men Metha har fortalt, at han støttede far godt, så længe han levede. Mormor var derefter alene tilbage, men så vidt jeg ved, var samværet mellem hende og mor ikke altid uden problemer.

Om mormor kan med det samme fortælles, at da far og mor kom fra hinanden, fik hun ophold hos morbror Kresten i Voldby. Jeg husker svagt at have mødt hende der. Da hun døde, var mor, Jenny, Johannes og jeg med til begravelsen. I erindringen står, hvordan vi gik efter kisten hen ad en tør og støvet grusvej op mod kirken på en varm sommerdag.

Far og mor boede på Ørum Østergård i ti år, og jeg er født nogle få måneder før fraflytningen i 1927. Fem af vi seks søskende er født der. Af i hvert fald to grunde gik det i det lange løb dårligt for dem. – Det er muligt, de startede med for stram økonomi, så de aldrig af den grund fik styr på den. Det er også muligt, at far ikke var særlig dygtig som landmand og endelig var han måske en dårlig økonom. I hvert fald er det nogenlunde sikkert, at mor var en dygtig og rimelig fordringsløs husmor.

Faster Karen har engang fortalt, at farfar engang kom hen til Ørum, hvor han så en køn plag gå på marken udenfor gården. Da han så far, sagde han: *»Det er da en køn plag, du har gående, hvordan har du fået fat i den Valdemar?«* Hvortil far svarede: *»På en veksel«*. Og farfar: *»Ja men Valdemar, du har jo sagt, du ikke ville handle på veksler«*. Far tog tilsyneladende ikke tilværelsen så tungt.

Hvorom alting er, det gik ikke i det lange løb. I første omgang flyttede vi imidlertid til en bedre gård ved Veggerslev, hvor der var rigtig god jord. Den gård de købte hed Castor, og nabogården hed Pollux. Navnene stammer fra to klare stjerner i stjernebilledet Tvillingerne, men hvorfor gårdene fik navnene er ukendt. Jeg har hørt, at bedstefar var glad, da de flyttede til Veggerslev, fordi det var sådan en god gård. Han har nok ikke kendt familiens situation.

Den anden store begivenhed var mere alvorlig. Ifølge Metha blev far på et tidspunkt meget forelsket i en pige, de havde i Ørum. Det skete, så vidt jeg ved, i slutningen af den tid, de boede der. Far har naturligvis haft det svært med spekulationer i både den ene og den anden retning, og midt i det hele gik ønsket om en dreng i familien i opfyldelse, men det var ikke nok. – Flytningen til Veggerslev løste ingen problemer. Vi boede der kun omkring

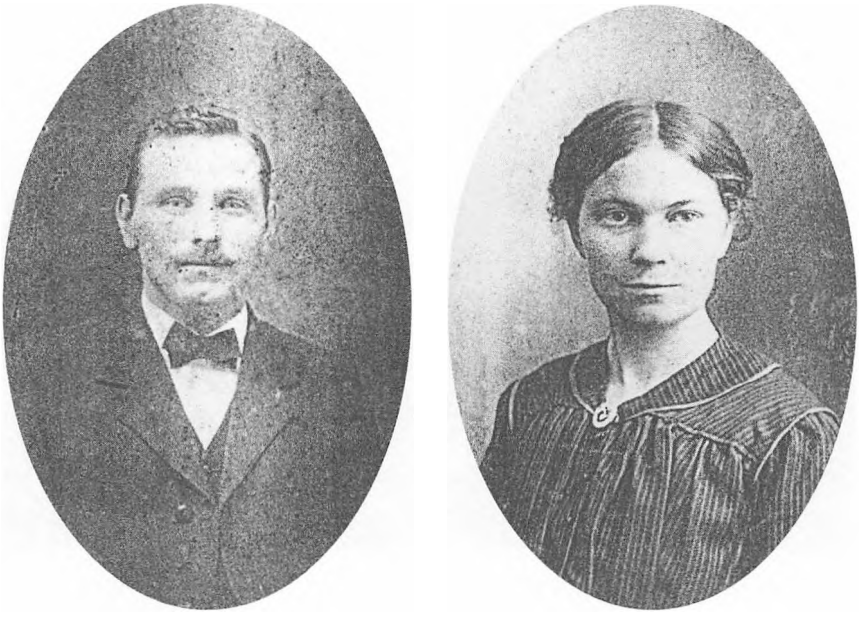

Ungdomsbilleder af far, Valdemar Hviid og mor, Jensine Pedersen.

et år, for Johannes, der er 1½ år yngre end mig, er født i Rimsø. Metha har fortalt, at bedstemor og bedstefar flyttede til gården i Veggerslev efter mor og far, og at onkel Søren senere hjalp med at få den afhændet.

Mor og far var flyttet ind i et hus i Rimsø, der ligger tæt ved Veggerslev. Hvis huset var, og hvor længe de boede der, er ukendt, men far havde på det tidspunkt et værre rod i tilværelsen, for jeg har hørt, det er sagt om ham, at han på samme tid havde to koner i barselseng. Det var den tid, Johannes blev født. Far var i syv sind, det viser hans adfærd, men på et tidspunkt flyttede han sammen med sit nye bekendtskab. – Jeg husker ikke, han boede hos os til stadighed. Det er nok forklaringen på, at hans fravær ikke føltes som et stort problem i min barndom. Det var ret sent, jeg fik indblik i, hvad der var sket, men begivenhederne er mærkeligt nok kommet tættere på vi søskende, som tiden er gået. Da vi boede i Hald, kom far hjem engang imellem, men det vil jeg komme ind på senere.

Far og to medhjælpere skærer tørv. Far går ovenpå og skærer tørvene i lodret retning, mens medhjælperen, der går i graven, stikker dem vandret og lægger dem op på slæbebrættet. Manden med hesten slæber tørvene ud og lægger dem til tørre. Senere rejses de og endelig skrues de i små, hule stakke, hvor de tørrer færdig.
Det er vist typisk, at de bruger en følhoppe til arbejdet, der ikke kan have været ret krævende, for far var hesteinteresseret. I »bagklogskabens klare lys« kan man synes, at far er lidt for pænt påklædt til arbejdet. Måske var han lidt for meget »gårdmand« i forhold til gårdens størrelse, men hans dårlige fødder satte måske også grænser for hans arbejdsindsats.

Sammen med sin nye kone fik han 2 – 3 børn. Den ældste var en pige. Senere fik de en dreng, som i en periode var hos mor. Det husker Jenny. – I årenes løb er det kun med lange mellemrum, det har været i tankerne, at vi har nogle halvsøskende, som vi ikke kender.

Far og mor blev først skilt nogle år efter, at han var flyttet sammen med sin nye kone. Hvor de boede ved jeg ikke, og hvordan de ernærede sig, ved jeg kun lidt om. Han døde i 1940 i Risskov. Naturligvis var det et chok, da jeg kort tid efter kom hjem og fik at vide, det var sket. Faster Karen har engang sagt, at det på én måde var bedst for mor, at det gik, som det gjorde, og det havde hun ret i.

Fra Rimsø flyttede vi på et tidspunkt til Dalbyover, der ligger i nærheden

af Havndal, nordøst for Randers. Det var en lang flytning, og hvordan den kom i stand er ukendt, men det var nok far, der skaffede beboelsen.

Vi boede to steder, og jeg husker svagt det ene af dem. Det var et stort hus, hvor vi boede nedenunder. En ældre dame, jomfru Ryssel, der ejede huset, boede ovenpå. Mor hjalp hende, for hun var både gammel og svagelig. Fra stedet husker jeg en vej med et sving, hvor der lå en stor sten. Erindringen er senere bekræftet på stedet. Der var en anden begivenhed, jeg husker svagt derfra. Johannes, der var lille, sad på køkkenbordet. Så faldt han ned og var så uheldig, at hovedet ramte låget af en honningdåse med den skarpe side opad. Det sad fast, da han blev løftet op, og siden har han haft en hårløs krans i baghovedet.

Så flyttede vi til Hald, hvor vi kom til at bo i et hus med 2 etager. Det var

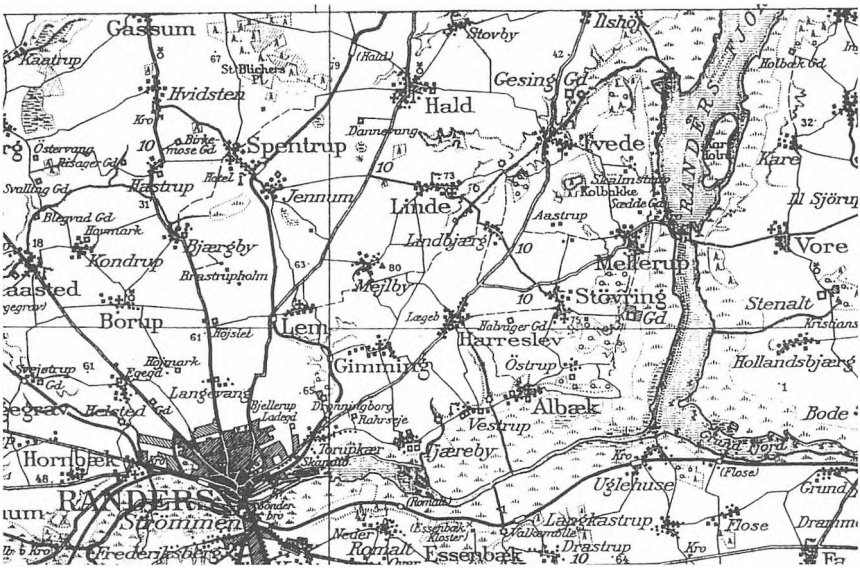

I 1927 nogle måneder efter min fødsel flyttede vi fra Ørum. De følgende år boede vi 3 – 4 steder, men i 1930 flyttede vi til Hald, der, som det ses af kortet ligger nordøst for Randers – 12 km ude ad Hadsund-landevejen.

Det ses også af kortet, at der er forholdsvis langt til de omliggende byer, og da området har god, østjysk lerjord, fremgår det, at Hald er en stor og forholdsvis velstillet landsby med mange gode gårde. Udsnit af kortblad fra 1932(1: 200.000).

byens eneste af den slags, og var kendt som »toetageshuset«. Foroven var der to lejligheder, hvoraf vi fik den mindste. Vi havde kun køkken, stue og soveværelse, og rummene var små, men ovenpå igen var der et værelse, som vi havde i hvert fald noget af tiden. Vi var alle hjemme til at begynde med, men jeg husker ikke beboelsen. Metha blev konfirmeret kort tid efter, og hun fik derefter plads på en gård i byen. Flytningen til Hald var i 1930, og aflæsningen af flyttelæsset fra lastbilen og ned på jorden står i erindringen sammen med andre betydningsløse enkeltheder fra situationen.

Vore naboer i Hald

Da vi flyttede til Hald, boede Rutebil-Hansen i lejligheden ved siden af. Hans kone hed Dagmar, og de havde to børn, som var mindre end os. Han kørte rutebil mellem Hald og Randers, men ruten gik ind omkring Linde og Mejlby, for der var en større bilrute, som gik lige igennem fra Udbyneder gennem Hald til Randers.

En søndag var der flyvestævne på Overgård ved Mariager Fjord. Rutebil-Hansen kørte et læs mennesker derhen, og jeg havde fået lov at køre gratis med. Det er glemt, hvem der ellers var med, men det var meget spændende. Der var to flyvemaskiner, som startede og landede på en stor græsmark, og der var masser af tilskuere til opvisningen. Maskinerne havde to sæder, og hvem, der havde råd, kunne købe en tur vistnok for 10 kroner. Rutebil-Hansen fik luftdåben, og det var han meget optaget af, da vi kørte hjem. *»Det er den største oplevelse i mit liv«*, sagde han. Han var en stor, godmodig bamsemand, og Valborg har fortalt, at han var med som turistchauffør, da busturismen til Sydeuropa startede i 50-erne.

Men der kom skam også flyvemaskiner tættere på Hald. I luftlinie ca. 1 km fra byen lå en stor gård, der hed Dannevang. Engang så vi to flyvemaskiner flyve lavt ved byen og derefter lande ved Dannevang. Vi satte efter i luftlinie, og da vi kom frem, så vi, det var to små militærmaskiner, der var landet bag den store lade.

Men en uges tid efter viste det sig, at de to første maskiner havde været der for at afprøve landingspladsen til en større øvelse, for da kom der ikke mindre end 6-7 flyvemaskiner og landede på samme mark. De var linet fint

op på række med de to største på fløjen, for de havde plads til to personer, mens resten kun havde plads til piloten. Maskinerne bestod mest af malet lærred, men så var der også en rød cirkel og OY-DIG el. lign. malet på siderne. Så var der jo også motoren, men den var ikke stor, for den kunne kun startes ved at piloten eller en anden trak propellen rundt ved håndkraft. Så vidt jeg husker, sad menneskene i maskinen med overkroppen oppe i fri luft, men så var de vist også både i flyverdragt og flyverhjelm. Jeg ved ikke, om det var den samlede danske luftflåde, der var med til øvelsen, men det var i hvert fald rasende spændende at være med til.

Nedenunder boede ejeren af huset, som hed Stoffer. Han mindede lidt om Louis Miehe-Renard i sine bevægelser og var på samme måde lidt forfjumsket i sin adfærd. Han var nygift, og de fik et barn, mens de boede der. Han var saddelmager eller måske snarere møbelpolstrer, og han blev bilejer mens han boede i huset, og det var det første par år af vores tid.

Han købte en fin, gammel, grøn HGF (en »høj gammel Ford«) med startsving og sammenklappelig kaleche. Mens han stadig var uøvet chauffør, fik jeg lov at køre med ham hen til Mariager-egnen efter hans svigermor. Kørslen gav Stoffer mange problemer. Kølervandet kogte som et damptog, og vi var inde efter kølervand til dyret. Bagefter sad vi fast på en meget løs og sandet vej, men vi kom da frem til svigermor og fik hende med til Hald godt pakket ind i tæpper på bagsædet.

Da Rutebil-Hansen rejste, flyttede Jens Maler og Andrea ind ved siden af os. De var fra Mellerup-egnen, men havde haft en landejendom langt, langt ude bagved i Østhald. Jens var en stor og kraftig mand med rødt overskæg, men han var født med en misdannelse, han var helt mørkeblå i den ene side af ansigtet, og så havde han nogle knopagtige gevækster på samme side. Den ene sad lige ved munden, og den gik han og suttede på engang imellem. Han var en godmodig mand, men ind imellem kunne vi alligevel høre, at han og Andrea råbte højt inde ved siden af.

Andrea var en lille, men meget tyk kone. Hun havde vist været pæn engang og en meget stor danser. Hun havde danset med Christian X, da han som ung var ved militæret i Randers, og hun ville meget gerne fortælle om, at han havde en efterkommer gående på Mellerup-egnen. Hun var temmelig nysgerrig, så det var heldigt, de havde arbejdsløshedskontrollen, for der kunne hun få kendskab til de seneste nyheder.

Om vinteren var der mange arbejdsløse arbejdsmænd. De skulle møde til kontrol hver dag inden klokken 10, og så snakkede mange af dem eller spillede kort resten af formiddagen. Lige inden middag var der et værre bulder ude i vores fælles gang, når mændene havde travlt, fordi de skulle nå hjem til middag.

Jens Maler var også arbejdsløs om vinteren, men så syede han seletøj. De havde en slagbænk inde i stuen, og deri lå seletøjet og værktøjet om formiddagen, men om eftermiddagen kom det frem, og så sad han og arbejdede med det. Han havde været kusk i sine unge dage, og det var måske dengang, han havde lært håndværket.

Jens og Andrea var gode socialdemokrater, men efter sigende først efter, at de havde solgt ejendommen. I 1936 sømmede Jens en stor plakat med Stauning eller Kaos op på husgavlen, så den kunne ses langt ned ad byvejen. Stauning fik da også ved den lejlighed det bedste valg nogensinde med 46 % af samtlige stemmer.

Andrea var som nævnt snaksom. Ved 9-tiden om aftenen kom hun tit en tur ind til os for at få en snak. Så sad hun og raslede med noget papir i forklædelommen, og så vidste vi, hun var drejet indenom på vej til det lille hus i gården.

Mor og Andrea kom godt ud af det med hinanden. F.eks. lånte vi deres stue, da Jenny skulle konfirmeres, og Andrea lavede festmiddagen i sit eget køkken, men da var der heller ikke mindre end tre degne med – Hansen, Jensen og Søgård, som omtales senere.

Da Stoffer solgte huset, blev der lavet slagterforretning nedenunder med fryserum bag ved forretningen, hvor vi kunne se kødet hænge – men det kom måske nok lidt senere. Så blev der bygget slagtehus i gården bag huset. Der blev samtidig indrettet vaskehus og et rum til en røgeovn. Den satte ild til slagtehuset, så det halve af det nedbrændte, men det blev genopbygget på samme måde, som det var før branden.

Det var Prangh, der købte huset og lavede slagterbutik. Han passede til navnet, for han var en pranger, som der var en hel del af i Hald på den tid. Foruden Prangh kan jeg uden videre tælle seks andre i byen, der levede af at handle med dyr.

Han var sidst i 30'erne, da de flyttede ind. Han røg Grøn Cecil og ville gerne drikke Thor øl. Han tog i byen engang imellem og var ellers flink, og

jeg hjalp ham tit i slagtehuset. Det begyndte med, at jeg holdt koen, mens han skød den eller slog den for panden med en stor økse – begge metoder blev brugt. Jeg var stik-i-rend-dreng, og han kaldte mig for »Pedersen« af en eller anden grund. Så hentede jeg øl ved købmanden, og det endte med, jeg fik 10 eller 25 øre for hjælpen. – Det var tit nogle værre dyr, han slagtede, gamle langhårede o.s.v., så det var nok lidt forskelligt, han havde i butikken.

Der var en anden stor og kraftig slagter, han tog i byen med til tider. Han hed Dyrby-Kristian. De havde begge en gammel HGF, som havde et lille lad i stedet for bagsædet – den tids varebiler. Engang, de havde været afsted, vågnede vi sent om aftenen ved et durrende bulder i huset. Det kom af, at de sprængte nogle tykke ståltrådstøjsnore, der var spændt tværs over gården mellem huset og slagtehuset. De kørte frem og tilbage med begge HGF'erne, og da snorene var sprængt, kunne kørslen fortsættes, og det blev den – frem og tilbage for fuld udblæsning. Dagen efter lå den ene af bilerne nede i Vask-Anmaris have, fordi de var kørt ud over en høj skrænt ved vejen.

Pranghs kone, Emilie, lignede Tove Maes lidt, når hun er med i Matador, men han var vist heller ikke altid lige hensynsfuld overfor hende. De havde to piger, Annalise, der var på alder med min søster Jenny og Ruth, der var yngre. Mens vi boede der, fik de en pige mere.

Dengang var det brugt at køre til Mariager for at bade søndag eftermiddag, når det var badevejr. Somme tider kørte rutebilen, og så skulle vi betale for at komme med, men andre gange kørte vi med Prangh. Så var ladet på bilen fyldt med børn, og det var dejligt i det vejr. Mor har også været med, men måske sad hun inde ved siden af Prangh.

Jeg har også engang været med Jens Maler og nogle andre ude at glibe ved Udbyhøj. Det var om sommeren, og der var varmt og lavvandet. En glibe er en trekantet lærredsbeholder, der er åben i den ene langside – vel ca. 3 m lang. Den lægges ned med den åbne side frem i vandet, og så går to mand 10 – 20 m længere ud og skubber derfra med en stage med et tværbræt forneden hen mod gliben. Ideen er at jage de fladfisk, der ligger på bunden, ind i gliben. Når skubberne når hen til gliben, vippes denne op, så åbningen vender opad, og så er fisken fanget. Vi fik lidt skrubber, men vi så også, hvordan de lå stille på bunden, så vi næsten kunne træde på dem. – Maleren Hans Smidth har lavet et billede, der viser en flok mænd, der fuldt påklædte –

Toetages huset, som det ligger ud mod Hadsundvejen i Hald. Vi boede ovenpå, og indgangen var midt på bagsiden. Vi havde kun vinduet længst til venstre ud mod vejen, men så også kammeret foroven i gavlen. Det var på den gavl »Stauning eller kaos«-plakaten var sat op i 1936. Jens og Andrea boede ved siden af os, og nedenunder havde Prangh slagterforretning længst til venstre og lejlighed ved siden af. Oppe bag ved var slagterhuset.

Det lange hus med stråtag var stuehus til Sofus' gård, resten af den var brændt. Foran huset over mod os var der dengang et kæmpeæbletræ med søde, lidt tørre sommeræbler. I en periode lå de som et tæppe under træet, så når vi legede med Søren Sofus, kunne vi tage dem vi ville.

I hjørnet af billedet til venstre forneden ligger Gnop-Christians hus. Han gik meget på ydersiderne af fødderne, og han var derfor ikke stærk, så det passede godt, at han var træskomand. Forretningsfolk har en tilbøjelighed til at snakke folk efter munden, og det havde han så udpræget. Hans værksted lå bag ved en lille butik, hvor han solgte træsko, træskostøvler og gummistøvler, men også lommeknive, kamme, skosværte, sæbe, tandpasta og brillantine, der dengang måske var vigtigere end tandpasta. Han solgte også sodavand og wienerbrød, og det var skikken, at karlene kom og drak sodavand og spiste wienerbrød i værkstedet om aftenen. Dengang havde han vist godt styr på tingene, men min søster Valborg siger, han senere lod sig narre af »damer«.

Christians nabo, hvor vi lige ser skorstenen, var dengang Knud Høegs. Han var lillebilvognmand, og nogle af mine søstre tjente som barnepige hos dem. Hans nabo til den anden side var Ajs Kristensens gård, som jeg har skrevet lidt om.

I det lille, hvide hus ovenfor trappen boede Vask-Anmari. Hun levede af fransk vask og strygning, d.v.s. vask af finere ting som lyseduge og skjortebryster – og som noget særligt også præstens pibekrave. Hun havde en »uægte« datter, Katrine. Nederst til højre havde manufakturhandler og damefrisør Mette Jørgensen forretning, og det var foran hendes butik, de store Udbyneder-rutebiler holdt. Ved siden af Mette Jørgensen var bageren, mellem ham og købmanden begyndte Tvedevejen, og der holdt rutebil-Jensen, inden han kørte den sidste del af sin tur omkring Stouby.

nogle endda med høj hat – går og gliber i Limfjorden en stille sommeraften. – Det ser ud som de har det rart, ligesom vi havde det på vores tur.

Mors arbejde og vore forhold

Mor sørgede for os ved forskelligt arbejde. Jeg husker bedst, hvordan det var fra den tid, da kun vi tre yngste var hjemme. Dengang fandtes ingen vaskemaskiner, så snavstøjet blev samlet over en lang periode, før der blev holdt vaskedag. Den startede med, at der tidligt om morgenen blev fyret under den store gruekedel i vaskehuset. Så blev der kogt og vasket og skrubbet og hængt til tørre dagen lang i »røg og damp«, og det skulle der ekstra hjælp til, så mor var tit afsted på den slags arbejde.

Hun hjalp også til med forskelligt markarbejde. Vi var f.eks. tidligt med på høstarbejde ved Per Færgemand i Østhald. Han høstede korn med slåmaskine, som var forsynet med aflægningsudstyr, så han kunne lægge kornet i bunker, der var af passende størrelse til et neg. Han kørte rundt om marken, men for at næste omgang kunne køres, skulle negene fra forrige omgang være bundet op og kastet ud til siden. Det var der en flok koner til, men ikke flere end at slåmaskinen sagtens kunne holde dem »til ilden«, så de blev godt varme i hovederne af arbejdet. Foruden mor var Mette Lading med til opbindingen. Vi var ikke større, end vi kunne gå rundt og se på eller gå rundt efter slåmaskinen eller kigge rundt på ejendommen, der var endda børn på en naboejendom, vi snakkede med. Men i høsten skulle man leve godt, så vi fik kaffe eller saftevand i marken med nogle gode ostemellemmadder til.

Mor havde også roearbejde, som gik ud på at tynde roer, så de stod enkeltvis med passende afstand hen gennem rækken og senere at luge anden gang, så roerne blev holdt rene, og de fik plads til at blive store. Til slut blev de taget op i oktober/november. Jeg var nok ca. 8 år, da jeg var med ude og tynde roer i Marianne Eriksens lange roerækker ude i Østhald. Vi gik og tyndede roer med roejernet i hver sin række, arbejdet foregik på akkord – så og så mange øre pr. 100 favne = 180 m, men prisen forudsatte, at arbejdet var i orden: at roerne stod enkeltvis i den rigtige afstand og at senegræs og andet ukrudt var hakket op. Bestyreren gik da også og kiggede efter engang imellem, men han sagde ikke noget videre, så det var nok nogenlunde.

Frokostpausen var et lyspunkt, så lå vi i læ i grøften ved enden af marken og fik vores mellemmad og kaffe. Når »Hjemmet« var kommet, var det med i pausen, så det nyeste om Knold og Tot, Rasmine og Gyldenspjæt og ikke mindst Bob og Frank i Afrika kunne tilegnes.

Om efteråret blev roerne trukket op med rapjern. Det havde en plade til afhugning af roetoppen og et par modhager, som blev hugget ind i roen, så den kunne trækkes op. Vi tog to rækker med ad gangen, så rækkerne blev samlet fire og fire, hvorved der blev plads til at køre med vognene mellem roerækkerne ved sammenkørslen. Det var runkelroer vi trak op, de sad ikke så fast, så på den måde var arbejdet ikke så svært, men engang kom jeg til at hakke piggene igennem strømperne og ind i skinnebenet. Det blødte og gjorde selvfølgelig ondt, og til minde om begivenheden er der stadig et par små mærker i venstre skinneben.

En del af mors arbejde bestod også i at sy for andre. Hun var jo ikke udlært, så det var nok ikke det mest krævende syarbejde, hun fik. Tit syede hun til børn og det var ikke sjældent, hun syede om af gammelt tøj. Men mor syede også til voksne damer eller koner, der så kom og fik prøvet, om kjolen passede, eller den skulle tilklippes eller sammenheftes yderligere. Så så vi dem i en anden »indpakning« end den sædvanlige, når de stod der i deres brune eller laksefarvede underkjole, som det blev brugt dengang, og som nogen gange bulede ud både her og der. Der måtte jo gøres noget for stadsen.

Hvis hun havde lovet noget færdigt til en bestemt tid, kunne hun godt sidde om aftenen og måske den halve nat for at blive færdig – så tøjet var klar til brug ved en bestemt lejlighed. Hun syede naturligvis også til os, og da vi var 7 – 9 år syede hun jakkesæt med plusfour til både Johannes og mig. Det havde premiere til børnejuletræet, så det afstedkom en vis travlhed.

På et tidspunkt blev det forbudt, at mejeristerne fik kost og logi ved mejeribestyreren, så en overgang havde mor 2-3 mejerister på kost samtidig med, at hun holdt førstemejeristens værelse, som han havde lejet tæt ved. Pensionatsvirksomheden gav dog for lidt, så det holdt op igen. Senere fik mor arbejde med at gøre skolestuerne rene efter skoletid. Det var godt fast arbejde og havde den fordel, at hun var fri i ferierne og ved højtiderne, hvor der godt nok skulle gøres rent og ferniseres i klasseværelserne.

Som regel var der kun få penge i pungen, og vi vidste selvfølgelig, at der

skulle spares. Vi havde kundebog i Brugsen og enkelte gange var kreditgrænsen vist nået, men det blev nu altid ordnet, så vi selv kunne holde ønskerne inden for de givne rammer. Om vinteren hentede vi til tider en spand koks ad gangen i Brugsen – måske af den grund. Der var kun fyret i stuen, og når vi var alene hjemme, varmede vi maden i kakkelovnen. Jenny husker, hvordan øllebrøden spruttede under opvarmningen ved middagstid. Der var et lille komfur i køkkenet, men som regel blev maden lavet på primussen, der stod ovenpå det. Måske fik vi lidt offentlig hjælp, men det var vist kun småt. Vi havde en gammel sognerådsformand, Niels Lund, som havde en gård i Vesthald. Han var vist ret forstående, og mor arbejdede lidt for dem, og vi fik lov at plukke ribs i deres have. (Da vi engang var ved det, fik jeg en forskrækkelse, fordi Hadsundpeter – toget på privatbanen Aalborg-Randers – pludseligt og uventet pulsede forbi ude på den anden side af læhegnet, så vi med ét stod indhyllet i røg og damp og spektakel).

Vi fik en billig kost, men vi manglede aldrig mad. Om morgenen fik vi mælkebrød og mellemmad. Vi fik nok skummetmælk, som Jenny husker, kostede to øre pr. liter. Om middagen fik vi tit kartofler med sovs og flæsk og bagefter vælling eller lignende. Engang spiste jeg så mange pandekager, at jeg ikke kunne lide dem lang tid efter, men det var også det eneste kostproblem, der huskes. Jenny har nok alligevel set noget tynd ud en overgang, for i et stykke tid var hun inde og få nogle gode mellemmadder ved lærer Søgårds kone i middagsfrikvarteret.

Mens vi var hjemme, havde både Johannes og jeg de fleste børnesygdomme. Vi lå flere gange med røde knopper over hele kroppen, og senere havde vi også fåresyge, men forinden havde vi vist haft både mæslinger, skoldkopper og røde hunde. – Første gang, vi lå i sengen med røde knopper, var i 1931, og det var kort tid før jul, for ved den tid brændte to store gårde på en gang. Mor løftede os på skift op af sengen, så vi fik lov at se, at himlen var helt ildrød af brandskæret. Senere så vi, at gårdene var brændt helt ned, kun stuehusene var tilbage.

Tæt ved os lå Sofus Andersens stråtækte gård. Den brændte også en nat med undtagelse af stuehuset, selv om det var gammelt og stråtækket. Dagen efter så vi naturligvis på ødelæggelsernes vederstyggelighed, og jeg husker endnu lugten af våd, brændt halm og branket flæsk fra nogle døde grise, der ikke var blevet reddet ud af ilden. De blev boende i stuehuset, men de brugbare brandrester blev kørt udenfor byen, hvor det var meningen, gården

skulle genopbygges. (Det blev den nu aldrig rigtigt, og den er nu nedlagt). Det var Niels Emil (d.v.s. Emils Niels), der blev sat i gang med det, men han har nok kedet sig, for jeg blev hans private daglejer, mens det stod på. Daglønnens størrelse er gået i glemme, men derimod ikke, at den blev delvis omsat til chokoladecigarer.

Sofuses Søren – Søren Sofus – var et år yngre end jeg. Engang var vi ude i deres mark, og på vejen derud kom vi forbi en roemark. Længere ude gik Sofus på jagt sammen med en anden mand. Søren, der havde en livlig fantasi, sagde så: *»Når vi kommer hen til dem, siger vi, at vi så en flok agerhøns henne i roerne«.* Det gjorde han, og Sofus, der tilsynelandende havde mistanke, sagde så, at hvis ikke det passede, skulle vi få alle de hug, der kunne ligge på os. Så

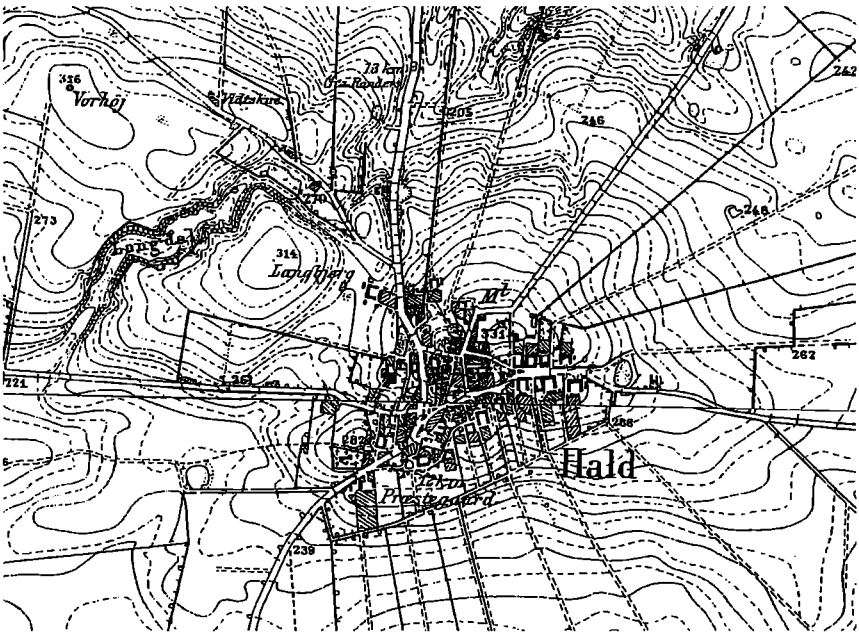

Kortudsnittet viser selve Hald by. Toftevejen (Toutvejen) går fra Randersvejen syd om byen til Tvedevejen og markerer det gamle skel mellem gårdenes egen jord (toften) og byjorden, der i gammel tid blev drevet i fællesskab.
Udsnit af målebordsblad fra 1902 (m. rettelser fra 1937), 1: 20.000.

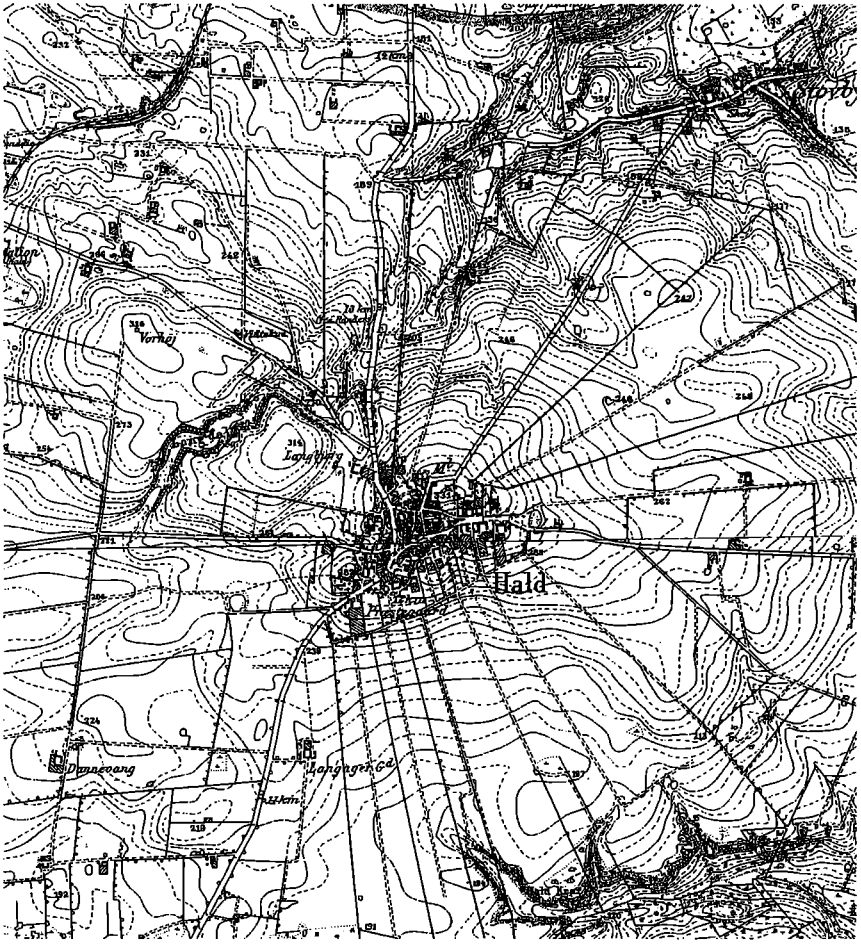

Kortet fra 1902 (m. rettelser 1937) viser, hvordan det meste af byjorden i Hald er udskiftet i »stjerneform« med gårdene liggende ved den smalle ende af markerne ind mod byen. Højdekurvernes kredsen om byen viser, den ligger højt og med møllen på det højeste sted nord i byen. Randers-Hadsundvejen gik gennem byen, men senere blev den lagt udenom. Signaturen viser vejtræerne langs det meste af vejen, over lange strækninger var den næsten en allé. Kun mod syd går byjorden ud til sogneskellet mod Linde. I skellet ligger Hald krat. Resten af vejen rundt om byen er der udflyttergårde, og imod nordøst ligger Stouby, der hører med til sognet. I vestsiden går Karetvejen forbi Dannevang nord på i skellet mellem byjord og udflytterjord. Syd for Dannevang ligger Kren Johnsens gård, hvor jeg tjente som dreng i fire år. (Formindsket udsnit af målebordsblad).

gik vi igennem roerne, og mærkeligt nok fløj en flok agerhøns op, da vi nåede enden. De skød udenom, men vi fik da ingen bank.

Når mor var på arbejde hele dagen, var det Jenny, der havde ansvaret for os og husholdningen, og den bestod som nævnt i, at maden skulle varmes i kakkelovnen. Vi kunne gå og komme, som vi havde lyst, en del af tiden legede vi med andre børn i byen, og andre gange havde vi nogen med hjem. Af en eller anden grund var jeg jævnlig irriteret, når Jenny havde andre tøser med hjem. Det kunne være Annalise Prangh, der boede i samme hus eller Ruth Thøgersen, der boede tæt ved.

Engang sloges jeg med Jenny og Ruth, der lå på ryggen på sofaen. I hidsighed nappede jeg hende så mange gange i hendes forholdsvis store næse, at den til sidst var fuld af mærker efter tommelfingerneglen. Hun tudede selvfølgeligt, men de kunne da have gjort lidt modstand til gengæld, for de var begge 3 – 4 år ældre end mig.

Langt senere, da jeg arbejdede for Superfos, var jeg engang på Tjele. Da jeg mødte inspektør Nannerup på kontoret, sagde han, at de havde en dame ved siden af, som havde passet mig som barn. Jeg troede, det var en fejltagelse, for jeg var ikke blevet passet af fremmede som barn, men så var det godt nok Ruth, der sad der. Vi snakkede lidt om gamle dage og om, hvordan vi nu havde det. Hun passede godsets regnskab.

Lidt om Hald i gammel tid

Hald ligger i et område med landbrugsjord af god bonitet, og da det gælder ret langt ud til alle sider rundt om byen, var det efter gammel målestok en stor og velstillet landsby. Kirken afspejler den situation, for den er både stor og velbygget, og selv om der måske ikke er sikkerhed for, at det forholder sig sådan, så er der vel en sammenhæng mellem sognets formåen og kirkens udseende. Fra gammel tid er Hald herredsby for Nørrehald herred, og det menes, at det ældste tingsted lå på kirkepladsen. Bynavnet betyder hæld, og navnet passer godt, for, som det ses af kortets højdekurver, ligger byen på toppen af en bakke, (med møllen højest) hvorfra jorden hælder forholdsvis jævnt ud til alle sider.

Ved udskiftningen efter landboreformerne i slutningen af 1700-årene er

benyttet en stjerneudskiftning af landbrugsjorden med gårdene beliggende inde i byen og jorden til de enkelte gårde samlet i et langt stykke, som har den smalleste ende ind mod gårdene og med jævnt tiltagende bredde ud mod gårdens yderste skel. Se kortet. Det er dog kun mod syd, byjorden går helt ud til sogneskellet. Til de andre sider er den yderste jord lagt ind under udflyttergårde, der ligger ud mod sognegrænserne, og mod nordøst ligger udflytterbyen, Stouby, med 10-15 gårde. – Kortet går ikke ud til alle sogneskel.

Kortet viser, at der lige syd for byen er en tværvej, der går næsten halvvejs rundt om den. Den vej var i 30-erne af alle kendt som »Tovtvejen«, altså Toftevejen. Den er sikkert meget gammel og i hvert fald fra før udskiftningens tid, for også dengang lå hver gård på sin toft, hvor man – modsat, hvad der gjaldt byjorden udenfor toftevejen – kunne bruge jorden, som man ville. Toften blev sikkert bl.a. brugt som kålgård og til dyrkning af hør og andre finere afgrøder. Byjorden udenfor toftevejen var derimod opdelt i nogle få store vange, hvor hver gård så igen havde sin strimmel jord. Den dyrkedes i fællesskab, og derfor kunne den enkelte landmand ikke disponere over sin mark, som han havde lyst. Ved udskiftningen fik hver gård samlet sin jord, og foruden en arbejdsmæssig rationalisering fik hver bonde derved fuld udfoldelsesmulighed for det frie initiativ. Som regel kunne det ikke lade sig gøre, at marken blev lagt lige i forlængelse af toften, derfor måtte man følge toftevejen til siden, inden marken var nået. Toftevejen kan derfor betegnes som et meget gammelt kulturspor i landskabet med en lang forhistorie.

Ved sammentælling kommer man til, at der er 18 gårde inde i byen, hvoraf 3 – 4 var for små til at beskæftige fremmed hjælp, og udenfor byjorden lå en del flere udflyttergårde af nogenlunde samme størrelse, dog var en enkelt af dem på ca. 250 tdr. land, så den blev før i tiden næsten betragtet som en hel lille herregård, hvor karlene blev kaldt Dannevangsbørster. Hertil kom gårdene i Stouby, så alt i alt var der 60 – 70 landbrug i sognet, som var basis for hele befolkningens ernæring og eksistens.

Mange gårde havde i min barndom omkring 100 tdr. land, og hvis det gik godt, havde man tre karle og en fodermester, men så var der også basis for, at manden kunne nøjes med at gå med tommelfingrene i vesteærmegabene. Det kom til udtryk på den måde, at der i hvert fald om vinteren hver efter-

middag sad en lille flok bønder på bænken i købmandens butik og observerede byens trivsel, indtil det blev ved tiden, de skulle hjem til aftensmad.

Af håndværkere og handlende var der i 30'erne 2 smede, 1-2 elektrikere, 2 tømrer/snedkere, 1 karetmager, 1-2 murermestre, 2 træskomænd, 1 skrædder, 1-2 barberer, 1-2 slagtere, 2 vognmænd, 1 brugsforening, 1 købmand, 1 manufakturhandler/ damefrisør, 1mejeri, 1 dræningsmester, 1 saddelmager og 2 lillebilvognmænd.

De mange unge, der var i byen, kunne bidrage til, at de gamle landsbyskikke blev holdt i hævd, men alligevel var mange af dem vistnok faldet væk i min drengetid. Der blev dog stadig brændt Valborg-blus den 30. april, men der skete kun det, at en flok karle brændte en stor dynge kvas af i udkanten af byen, alligevel var der mange tilskuere af både børn og ældre.

Jeg havde i dagens anledning fået lov at købe en stor slik ved ismutter, den bestod vist overvejende af størknet sirup i et papirskræmmerhus. En af karlene tog den fra mig, gned den godt rundt i mit hoved og sagde: *»Du er en flink bette knejt, nu skal a hjælp dæ lidt«*, så måtte jeg gå smurt ind i sirupsslik resten af tiden.

Valborgsblusset var en gammel skik i Hald, hvorunder der bl.a. tidligere blev udvalgt »gadelam«. Den del af skikken gik ud på, at der valgtes en pige – gadelam – til hver af byens karle. Efter erindringen er det H. F. Feilberg, som har beskrevet, hvordan denne skik medførte visse forpligtelser i det kommende år de to valgte imellem.

Valborgs mand, Ajs, som var født i 1913, kunne huske, at skikken blev holdt i hævd i Hald, men i hans erindring var udvælgelsen mest for sjov, sådan at sammensætningen af parrene ind imellem kunne udløse munterhed, men det kan jo være, at skikken på det tidspunkt var ved at »gå i forfald«.

Der blev ikke brændt Sct. Hans-blus i Hald i min tid, men der blev stadig holdt en række fester, der havde en årlig tradition. Jeg husker høstfest, gammelmandsbal, juletræsfester og fastelavnsfest. Om høstfesterne ved jeg kun, at gårdenes samlede bemanding samledes i forsamlingshuset til fest, når høsten var godt i hus. Salen var pyntet med blomster og nyhøstede afgrøder, og man samledes til spisning af medbragt mad og efterfølgende dans.

Fastelavnsfesten var den fest, der havde flest af de gamle skikke i behold. Det gælder især ringridningen, der blev holdt fastelavnsmandag. – Søndagen

var børnenes dag. Deres forklædning var ikke meget anderledes, end den der stadig kendes, men der blev gjort mere ud af den, og indsamlingen betød mere, fordi børnene dengang havde mindre til rådighed. De var tit klædt i aflagt, voksent tøj evt. med en gammel herre- eller damehat, så havde de maske på, eller de var malede eller sodede i ansigtet, og så var raslebøssen med. Når de kom ind, sang de som regel: »*Fastelavn er mit navn...*«. Nogle gange var det væsentlige måske, at børnene havde det sjovt, men andre gange kom måske en lille, forsagt purk, som sang så lavt, at det knap kunne høres, og så var indsamlingen tilsyneladende det vigtigste.

Ringridningen blev i Hald gennemført mandag formiddag, og om eftermiddagen var der rundridning både i by og på land bl.a. for at samle penge ind til festen om aftenen. Forud var gået en lang forberedelse med at få hestens og rytterens pynt gjort klar til dagen. Pyntet var lavet dels af farvet silkepapir og dels af lærred. Hestens hovedtøj var omviklet, og det kunne have rosetter på siden og måske endda en særlig papirdusk ovenpå hovedet. Manken og halen kunne også have indflettet silkepapir, og hesten kunne have en krans af farvede papirblomster om halsen, og var det rigtig fint, havde den også farvet omgangstøj, som gik helt omkring hesten. Rytteren havde som regel et skråbånd over skulderen og ned omkring maven. Det var et bredt, hvidt eller rødt lærredsbånd, som var pyntet i siksak med smalle guldbånd. Hertil kom duske af papirstrimler syet på jakkens skuldre og endelig en blå dragonhue med hvide snore og dusk i panden. Der var 20 – 30 ryttere med til ringridningen, og det var et flot syn, når de alle var samlede mere eller mindre pyntet som her beskrevet.

Ringridningen begyndte ved nitiden, og konkurrencen varede hele formiddagen. Den gik ud på at tage ringen flest mulige gange med en pind, som rytterne selv havde med, mens hesten løb under ringen i galop. Derfor var det bedst med en rolig hest, der løb i langsom galop, men det hele foregik jo på en tid, hvor hestene havde stået på stald i lang tid, og derfor kunne de sagtens være så kåde, når de kom ud, at rytteren havde mas med at styre dem til at begynde med. Den dygtigste blev konge, derefter kom prinsen og to fanebærere. Det foregik et sted, hvor der var plads til tilskuere, og dem var der mange af – både børn og voksne.

Så var der også en bajads, der var med til at sætte kulør på begivenheden, og der måtte gerne være lidt kunster i ham. Han var en klovnefigur, der var

klædt i overstort, spraglet tøj, sværtet i hovedet og så med en passende kalot. Han havde en sværtepose fyldt med fugtigt sod samt en raslebøsse, som var til hans private indtægt. Under ringridningen løb han rundt med raslebøssen blandt tilskuerne, og når børnene råbte efter ham – f.eks. *»bajads, bajads din røv er af glas«* – hørte det med, at han løb efter dem og gav dem et slag med sodposen i hovedet, så han var både frygtet og afholdt. Var der sne, kunne en snebold også sætte gang i bajadsen.

Efter middag samledes rytterne igen, og så red de fra gård til gård. I spidsen havde de fanebærerne, kongen, prinsen og kassereren med skuldertasken til gaveindsamling, og bajadsen dannede bagtrop. Det var forbavsende, at de kunne nå det hele, hvad de nok heller ikke kunne, men jeg husker, at såvel nogle af husene i byen som nogle af gårdene udenfor byen blev besøgt.

Når rytterne red ind i gården, linede de op foran stuehuset i rigtig rækkefølge med fanebærerne i spidsen, og så kom hele familien ud på trappen og tog imod, og så sang rytterne:

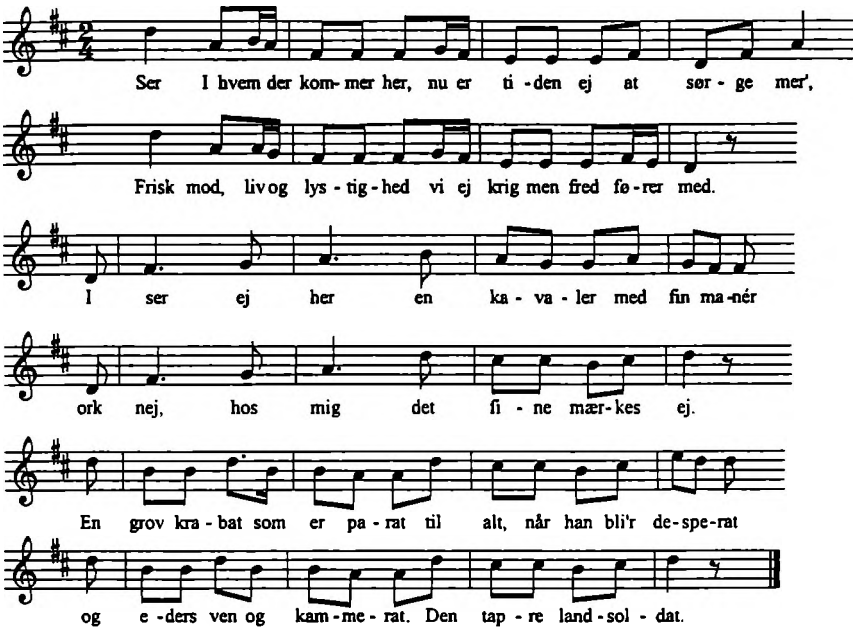

»Ser I, hvem der kommer her
nu er tiden ej at sørge mer'.
Frisk mod, liv og lystighed
vi ej krig, men fred fører med.
I ser ej her en kavaler med fin maner,
ork nej, hos mig det fine mærkes ej!
En grov krabat,
som er parat
til alt, når han bli'r desperat
og eders ven og kammerat:
den tapre landsoldat«

Sangen, som er på melodien »rits-rats« er gengivet som Valborg husker den. Når sangen var forbi, fik kassereren og bajadsen gaven i kassen, og gik det højt, var bakken med små glas klar, når rytterne red i ind i gården, og så fik familien måske et leve efter sangen:

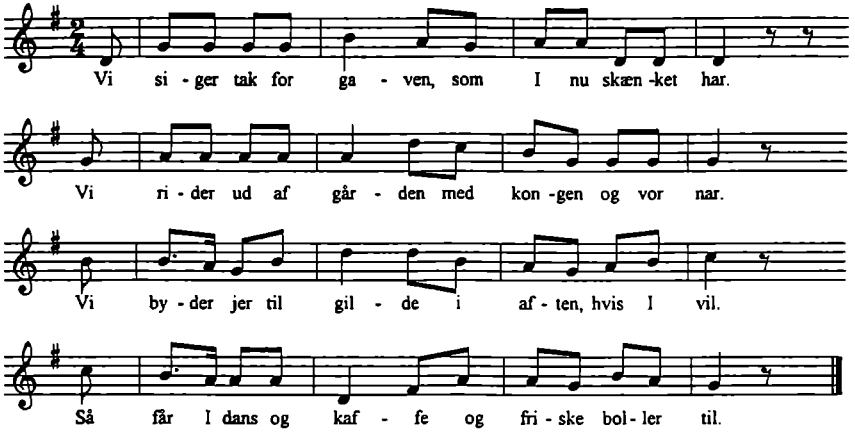

»Vi siger tak for gaven,
som I nu skænket har.
Vi rider ud af gården
med kongen og vor nar.
Vi byder jer til gilde i aften, hvis I vil,
så får I dans og kaffe og friske boller til.«

Om aftenen var der fastelavnsfest i forsamlingshuset. Så blev vinderne af ringridningen igen fejret, og der blev udvalgt både dronning og prinsesse.

Sommetider efterlignede drengene de voksne ryttere, men det var dagen før, om søndagen, der jo var børnenes dag. Så pyntede de sig på samme måde med hue og skråbånd m.v., og ved brug af »apostlenes heste« foretog de »ringridning« og derefter rundtur i byen. Efter opstilling i rad foran huset sang de en ringridersang (på melodien »Den sømand han må lide«):

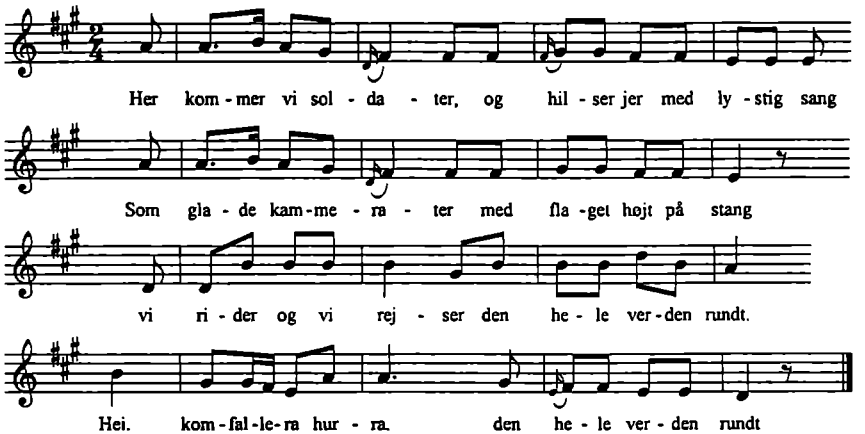

»Her kommer vi soldater
og hilser jer med lystig sang,
som glade kammerater
med flaget højt på stang.
Vi rider og vi rejser den hele verden rundt.
Hej, kom fallara hurra, den hele verden rundt.«

Efter vel overstået besøg – og der var gode muligheder for et positivt resultat – sang drengene den lige omtalte takkesang. Valborg fortæller, at hendes drenge endog var med til at arrangere børnebal om aftenen for de indsamlede gaver.

Lidt om vort sprog

Det daglige sprog på Randersegnen betragtes vist som en af de dialekter, der adskiller sig forholdsvis lidt fra rigssproget. I min drengetid hed ordet *ellers* på dialekten i Hald for *helles*, f.eks. *»Do ka helles trow, det var et godt gild«*, men i Gerlev, der ligger 4 km væk, var det tilsvarende ord *hejsen*: *»Do kan hejsen trow ....«*.

Men selv om vort dagligsprog ikke var videre særpræget, så havde det alligevel sine egne ord og vendinger, der som regel var praktiske i brug. Som tidligere nævnt sagde vi *Niels Emil* i stedet for *Emils Niels* og tilsvarende *Søren Sofus* og *Karen Elius* i stedet for *Sofuses Søren* og *Eliuses Karen*. På lignende måde blev en mand kaldt *Kette-Ajs*, fordi hans kone hed Ketti (eller Ketty). Måske var balancen i det parforhold også sådan, at det var mest naturligt, at vende navnene på den måde.

Udtalen af nogle navne blev næsten altid forkortet. Det gjaldt i hvert fald Anders, Kresten og Peder, der blev forkortet til *Ajs*, *Kren* og *Pe*, de to sidste dog som regel kun, når de blev brugt sammen med efternavnet. Ajs blev derimod brugt alene, og forkortelsen kunne også bruges i efternavnet, eksempelvis Ajs *Ajsen*.

En mand blev kaldt *Kren Ajsen*, og ingen ville vist kende ham som Kresten Andersen. En anden mand hed *Ajs Kristensen*, men Ajs Krensen kunne

ikke bruges. En mand eller dreng kunne godt hedde *Kren*, men det almindelige var Kresten.

Der var også en mand, som hed Peder Thøgersen, men han blev altid kaldt *Pe Tøgesen*. Pe kunne ikke bruges alene, men såvel Kren som Pe blev brugt uden undtagelse sammen med efternavnet som i *Kren Johnsen* og *Kren Skjødt* osv. og tilsvarende *Pe Skipper, Pe Brock* osv.

Det kunne også være praktisk, at mandens arbejde var knyttet til navnet. Byens eneste murermester hed altid *Murer-Peter*, mølleren hed *Møller-Jens* og den ene smed blev tit kaldt *Smej-Krag*. Byens anden smed, der boede i den øvre ende af byen, blev tit kaldt *Den over smej*, det var til gengæld ikke særligt mundret.

En anden mand hed *Høns-Karl*, fordi han handlede med høns, men det mest bemærkelsesværdige er måske, at han kunne leve af det, for han handlede vist i reglen ikke med flere, end han kunne have i kasserne på cyklen. Hans nabo hed *Due-Otto*, fordi han handlede med duer, som han også fragtede på cykel, men han var samtidig invalidepensionist. Ved Sct. Mortens kirke i Randers var et lille torv, hvor der en dag om ugen blev handlet med fjerkræ.

Konerne kunne også have tilnavne, så man vidste, hvem der var tale om. *Møller-Mari* hed sådan fordi hendes mand havde været møller, *Vask-Anmari*'s tilnavn giver sig selv. *Krat-Karen* havde fået sit tilnavn, fordi hun boede i et hus, der lå ensomt i et krat. Hun var noget menneskesky og vi så hende sjældent. Når det skete kom hun gående med tunge skridt i en stor overfrakke og et par store gummistøvler – i hvert fald om vinteren. Hun kiggede ikke til siden og gik vist kun, når det f.eks. var nødvendigt for at komme til Brugsen. Mindre børn ville helst ikke møde hende.

Samfundsforhold i 30-erne

Senere i tilværelsen erfarede jeg, at 30-erne var en hård tid med massearbejdsløshed, økonomisk depression og landbrugskrise, som medførte trange kår for landbruget og for et landsbysamfund som det i Hald. Forfatteren Hilmar Wulff har skrevet om, hvordan han som ung oplevede, at arbejdsløsheden prægede livet i 30-ernes København og om hans egen arbejdsløs-

hedssituation, som førte til, at han faktisk sultede og boede elendigt, fordi muligheden for arbejdsløshedsunderstøttelse og anden økonomisk bistand hurtigt var brugt op.

Sådan var forholdene ikke i Hald, men mine erindringer er også tydeligst fra sidste del af årtiet. Som nævnt gik arbejdsmændene til kontrol hos vore naboer Jens og Andrea, så der var mange arbejdsfolk omkring os i det daglige. Deres tilværelse var måske mere barsk, end jeg fattede, men flere af dem var faktisk godt i stand, og der var ingen af dem, der manglede til det daglige brød, men det prægede også nok stemningen blandt arbejderne, at deres parti, socialdemokratiet, sad solidt på den politiske magt. Som nævnt, fik partiet 46 pct. af stemmerne ved valget i 1936, da Jens satte plakaten »Stauning eller Kaos« op på vores husgavl. Så selv om forholdene var fattige, og det var tydeligt nok, at de var det, så har arbejderne nok alligevel følt det som fremgangstider set i forhold til tidligere, hvad der også var grund til. Vist var arbejdsløsheden stor om vinteren, hvor der måske var 20-30 eller flere, der gik til kontrol hver formiddag, men der blev gjort en indsats mod arbejdsløsheden af det offentlige gennem offentlige anlægsarbejder o.lign., og efterhånden gik det igen fremad for landbruget, og det var eksempelvis nok baggrund for, at der kom mere gang i dræningsarbejdet.

Severin Larsen var dræningsmester, og han var en af dem, der fik bil ved den tid, og han kom langt omkring med dræningsarbejdet. Han havde et dræningssjak i Hald, hvor Stuer-Andrejs, Jens Maler, Kren Poulsen, Niels Peter og Knap m.fl. var med. Tidligt om morgenen cyklede de af sted i store gummistøvler med trædeplader til spaden og skovle m.v. bundet til cyklen. Tit havde de vist en tur på 10-20 km i hver ende af dagen og med en lang og hård arbejdsdag imellem, så det var ikke mærkeligt, om de kunne bruge en arbejdsløshedsperiode om vinteren. Det var tydeligt, de var trætte, når de om aften trak cyklen det sidste stykke op ad bakken ved hjemkomsten.

Bønderne i den første del af 1900-årene er blevet betegnet som *vindere* med henvisning til andelsbevægelsen og landbrugets betydning for samfundsøkonomien. Det var ikke mit indtryk, at tredivernes bønder i Hald var præget af vindermentalitet, men politisk var forholdene jo også sådan, at det nu var arbejdernes parti, der dominerede.

Bøndernes selvbevidsthed var dog stadig i behold. Arbejdskraften var så rigeligt og billigt til rådighed, at bønderne i mange tilfælde ikke deltog næv-

neværdigt i det daglige arbejde, så på den måde havde de en særstilling. Bondens lederposition i bedriften var ubestridt og selvfølgelig, men den blev som regel udnyttet i en jævn og forekommende omgangsform. For flertallet var interessen fortrinsvis samlet om bedriften og de nære omgivelser. Den mest fremtrædende del af gårdejerstanden markerede sig ved stor selskabelighed og spisegilder med hvad dertil hører, måske så det i enkelte tilfælde påvirkede både økonomi og helbred.

Set i forhold til pionertiden for højskoler, andelsbevægelse og politisk aktivitet, så var tredivernes bondegeneration nok præget af at være en anden generation, som levede videre på det, forrige generation havde påbegyndt.

Jens og Andrea fortalte engang imellem om, hvad godt Stauning gjorde for småkårsfolk, og de havde utvivlsomt et nært tilhørsforhold til partiet, men det blev der nu ikke talt meget om, så dagligdagen var ikke præget af politik, men enkelte gange var der politisk march. På den måde oplevede vi både KU og DSU. Konservativ Ungdom var vist på færde flere gange. Det kunne være en sommeraften, de marcherede op gennem byen. Nogle havde spidsbukser og lange støvler på, andre var i plusfour, der var almindeligt brugt dengang. Måske gik nogle med skrårem, i hvert fald havde optoget et vist militært præg. Der var musik og fane i spidsen. Dannebrog var med og måske en KU-fane, og musikken var små trommer og måske lidt blæsere.

Karetmager Bach havde en eller to sønner med i marchen, og det var måske derfor KU-erne var i Hald. Bach var tilsyneladende stolt af situationen, for jeg husker det, som han gik med i marchen ved siden af kolonnerne. På et passende sted, som kunne være pladsen ved forsamlingshuset, gjorde tropperne holdt, og så blev der holdt taler. Det var en eller nogle få af deltagerne, der stod frem og holdt lidenskabelige indlæg, og det var naturligvis regeringen, som var genstand for den kritiske lidenskab, således husker jeg en taler, der med næsten brudt stemme råbte: *»Stauning er en karklud«*. DSU så vi også nogle gange, men jeg kendte ingen af deltagerne. Deres adfærd var mere spejderagtig end KUs, og de fleste havde rigtige lyseblå uniformer med spejdertørklæde, og ligesom KU havde de både trommer og flag med.

Med hensyn til det politiske, så skete det også engang imellem, at der kom en »radiobil« til byen. Det var en bil med et par store højttalere på taget, så »folketaleren« kunne sidde bekvemt inde i bilen og tale til folket, så det kunne høres vidt og bredt, mens bilen kørte rundt på vejene og fortalte, at

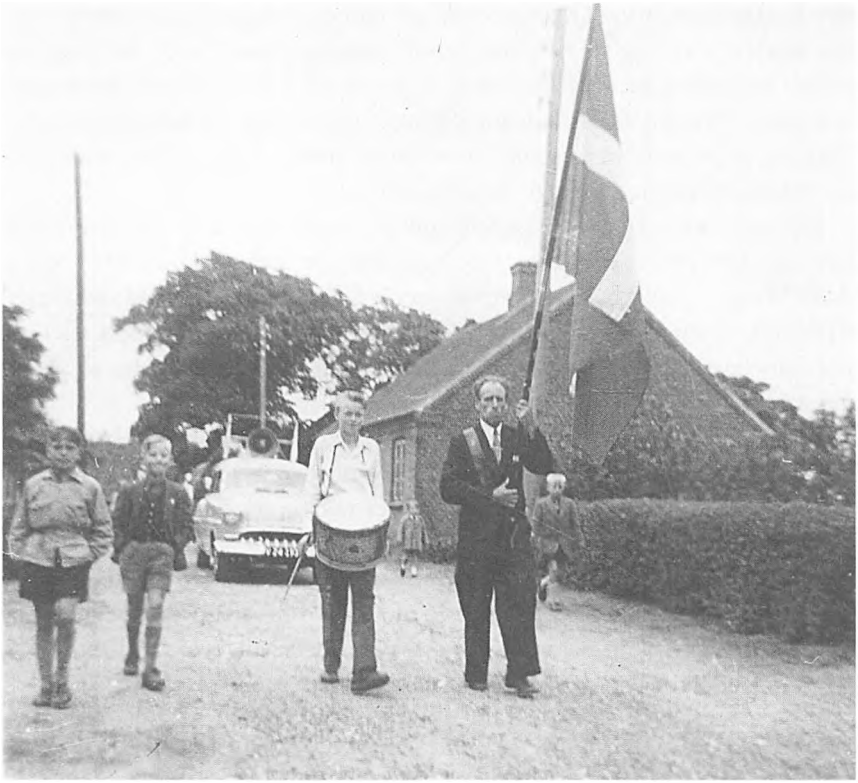

Bytrommen var stadig i brug i 30'erne, men billedet her er fra en senere tid, hvor trommen efter fornøden istandsættelse for en stund igen er kommet til ære og værdighed båret af Valborgs Christian.

folk skulle stemme på Stauning, eller hvem turen nu gjaldt. Nogle gange kunne endda sættes musik til højttaleren til afveksling i talestrømmen. Når folk – måske mest koner og børn – hørte radiobilen, strømmede de ud til vejen, og der stod de så og kiggede, så der kunne komme et helt folkemøde i stand, ja det skete endda, at de fik lidt skriftligt materiale i hånden, inden mødet var forbi.

Den offentlige kommunikation kunne være mere lokalt præget. Bytrommen fandtes stadig, og jeg husker eksempelvis, at Niels Emil gik med den engang. Det var en stor gammel tromme, han gik rundt med, der så ud, som

den havde været brugt i mange år. Så gik han og trommede gennem alle byens »gader«, store og små, og når så folk kom frem for at høre, hvad der var på færde, sagde han: »*Der skal betåles vandpeng hen i den bette sal klokken halot i toste avten*«. Man gik tilsyneladende ud fra, at den videre formidling kunne foregå fra mund til mund, så alle interessenter mødte frem i salen og det fælles vandværk kunne modtage de pålignede ydelser.

Selv om dagligdagen var fredelig, gik de fleste vist rundt med en underbevidst viden om, at der skete store begivenheder sydpå. Man vidste godt, at de politiske forhold her i landet var stærkt forbundet med, hvad der skete i Tyskland, og engang imellem hørte vi radiotransmission af Hitlers taler, og hans ubeherskede råberi efterlod vist hos mange en fornemmelse af, at noget meget alvorligt kunne ske.

Men der var også uro andre steder. Jeg husker ingen konkrete begivenheder knyttet til borgerkrigen i Spanien, mor havde jo ingen radio endnu, alligevel ligger det i erindringen, at der blev talt om den. Mussolinis felttog mod Abessinien husker jeg lidt mere om. Der blev i et stykke tid talt om, hvordan soldater og materiel blev fløjet fra Italien, og om hvordan krigen gik. Og måske så vi i skoleatlasset, hvor landet ligger i Afrika. Senere blev der talt om Mussolinis besættelse af Albanien, men alligevel var dagligdagen »puslinglandet, der hygger sig i smug«.

Vinteroplevelser

Brugsens Sven og jeg var jævnaldrende, for han fyldte år fire dage efter mig. Vi sad sammen i skolen, og vi legede en del sammen. Brugsens drenge havde mange kaniner – burene stod i tre etager – og dem brugte vi en del tid på. Om sommeren plukkede vi mælkebøtter i sækkevis, men om vinteren fik de tørfoder og vand. – Nogle gange var Sven og jeg ude efter brugsbøger. Det, jeg husker bedst, var om vinteren, der var sne og frost, så vi gik turen rundt. Vi havde hver en rygsæk på nakken, som efterhånden blev fyldt op med brugsbøger med nye varebestillinger. Vi gik over Østhald til Stouby og ad Hadsundvejen hjem – 6-8 km i alt. Flere steder forkortede vi vejen ved at skrå over markerne, der var frosne under et lag sne. Det var koldt, men nogle steder fik vi lov at være lidt inde i varmen.

Det var meget forskelligt at komme ind til folk, til tider var bryggersgulvet fyldt med fodtøj, – træsko og gummistøvler stod i en stor halvcirkel omkring køkkendøren iblandet strå og lidt komøg, gammelt staldtøj hang rundt om, og der lugtede nærmest som i en stald. Andre steder var bryggerset som blæst, gulvet var nyskuret, der lå måske aviser til at træde på, og det lugtede rent af grøn sæbe, men der var som regel flest børn i den førstnævnte familie.

Ved Lorents og Kjesten gjorde vi et længere ophold. De boede sidst på ruten, efter at vi havde været i Stouby, men vi havde stadig 2-3 km tilbage fra dem. De var midaldrende og boede i en lille ejendom lige ved vejen. Han var en lille rørig mand, og hun var først og fremmest tyk – så meget, at hun kun flyttede sig fra stuen, hvis det var påkrævet, men de havde det alligevel pænt og ryddeligt. Hun ville gerne, vi blev ved dem et stykke tid, så vi blev beværtet med saftevand og kage, og så havde de det eneste krystalapparat, jeg har set. Det var selv dengang en gammel radio, hvor vi skulle have hovedtelefoner på for at høre noget som helst, og dem var der to af, som vi fik på, og så gav Kjesten en grundig forklaring på, hvordan apparatet skulle bruges. Det meste, vi hørte, var hyletoner af varierende højde, men engang imellem var der svag musik eller endda »tale«. Det var jo stadig i radioens højtidelige barndom, og hvert apparat skulle have en antenne på 10-20 meters længde godt oppe i luften for at virke. Vi blev ved Kjesten en times tid, og derefter skulle vi kun et par steder mere efter brugsbøger, og med rygsækken fuld af bøger med nye ordrer traskede vi det sidste par kilometer ad Hadsundvejen tilbage til Hald.

Lorents og Kjesten skulle trods alt også til Hald engang imellem, og så spændte Lorents de små heste for arbejdsvognen, som i dagens anledning var forsynet med et agebrædt på tværs af vognkassen. Men det særlige var Kjestens størrelse i forhold til ham. Hun fyldte jo det meste af agebrædtet, så selv om Lorents var lille, måtte han alligevel sidde med den ene side lidt ud over vognkanten. De havde det ellers godt, og når vi var hos dem, var Lorents fremkommelig såvel overfor Kjesten som os.

Engang imellem var der børnebal. Det var om vinteren, men jeg har kun været med en eller to gange. Det var Valborgs Ajs og hans ven Kragh (hvis morfar var en kendt spillemand Niels Kragh), der spillede violin, og Svend Lading, der også var fra Hald, der spillede harmonika. De stod på et par

bordplader, der var lagt ovenpå bænke i et hjørne af salen. Ingen af dem kunne noder, men de spillede alt fra, hvad der var moderne dengang, som f.eks. »Ved landsbyens gadekær« til folkedansemelodier som »Den toppede høne« o.l. Jeg kunne danse folkedanse og tilsvarende danse med et fast bevægelsesmønster som f.eks. »Vubdi Gine«, først senere lærte en af pigerne på Sølyst mig at danse moderne, dvs. dansetyper, hvor man selv skulle finde bevægelse og rytmer. Ved børneballerne sad jeg derfor en del af tiden på kanten af musiktribunen og så på, hvordan de mere fremmelige kammerater udfoldede deres færdigheder.

Gårdene havde pligt til at stille mandskab til snerydning på kommunevejene, når det var nødvendigt, det var jeg selv med til, men derom senere. Allerede før krigen investerede kommunen imidlertid i en sneplov. Det var vognmand Erik Schmidt, der fik den monteret på bilen, men allerede den første nat kørte de fast med den i en hulning ude på Tvedevejen, hvor det hele føg til i løbet af natten. Dagen efter var snekasterne ude og grave sneploven fri, og en flok drenge fulgte med i, hvad der foregik. Vi fik lov at kravle op i lastbilen, men da den var gravet fri, kunne den ikke engang køre, fordi Schmidt havde løftet sneploven så meget, da de kørte, at lastbilen satte sig fast. Til beskæmmelse for chaufføren måtte snekasterne grave bilen fri, men så gik det også bedre, for et langt stykke var vejen næsten bar, og da vi kom til Stouby, havde snekasterne allerede ryddet op. Indførelsen af den nye teknik var i det hele problemfyldt, for når vi sad inde om aftenen, hørte vi flere gange rabalder ude på vejen. Det var når sneploven blev sænket så meget foran lastbilen, at den pløjede lidt af asfalten op, og det havde hverken bilen eller vejen godt af. Under krigen var der ingen resurser til kørsel med sneplov, så det var først efter krigen, den for alvor afløste snekasterne.

Sneen gav mange legemuligheder, men det kneb med udstyret. Ganske vist havde jeg fået fat i et par gamle ski, og det gik helt fint med at bruge dem til at begynde med ude i Dallet, men de holdt ikke ret lang tid. Da Valborg lærte Ajs at kende, lavede han en stor, fin kælk til os, og den havde vi fornøjelse af i flere år. Vi havde to gode kælkebakker. Skomagerbakken var den stejleste, og hvis den var glat, fik vi en utrolig fart på, særligt med godt læs. Vi kørte godt nok tværs over en vej og skråt over den næste og endte så nede bag ved mejeriet. Der kom jo ikke så mange biler på vejene dengang, og mange af de, som kom, vidste jo, der skulle passes lidt på, og når der var

mange på bakken, var der næsten altid nogen, der kunne se vejen og sige til. Blev der så råbt, *»der kommer en biiiil!«*, var det med at komme ud af banen, men det var der også råd for.

Vi var tit ude på kælkebakken om aftenen, og det var ekstra spændende, både fordi det var mørkt, men også fordi der så var masser af unge på bakken, den kunne næsten være sort af mennesker. – På den anden side af forsamlingshuset, som også bare blev kaldt salen, var Salbakken. Den var ikke så stejl som Skomagerbakken, men når den var glat, var den rigtig god. Så kørte vi kun over Tvedevejen ned forbi Gerts hus og ned mellem Krags træer og næsten helt ned til hans hus, så satte han somme tider bom for, så vi ikke kørte ind i haven, men alligevel blev det en pæn tur.

Og selvfølgeligt var somrene grønnere og vintrene hvidere dengang, som det vist altid er i erindringen, men set i forhold til de senere års milde vintre, var der nok noget om snakken. Det er velkendt, at der var en række hårde vintre under krigen, men også i årene før var der lange, stabile vinterperioder.

Randers kalder sig byen med de tretten landeveje, men ad næsten lige så mange små veje kom mælkevognene hver morgen året rundt skrumplende fra alle sider af byen ind til mejeriet i Hald med gårdenes mælk. Et mundheld siger: »I regn og slud, skal posten ud«, men det kunne med samme ret hedde: »I sne og vind, skal mælken ind«.

Som omtalt var der udflyttergårde til næsten alle sider af byen, og mod nordøst endda en hel by, Stouby, der hørte med til sognet. Som regel kørte mælkekusken fra en nogenlunde strategisk hensigtsmæssig beliggenhed i forhold til ruten på sin tur hver dag året rundt, og når det var overstået, ventede arbejdet hjemme i bedriften. I Hald var der nok ca. 15 mælkekuske på vej til mejeriet på nogenlunde samme tid, og ligesom jernhandlerne, der omtales senere, havde de i den mørke tid en tændt flagermuslygte dinglende under vognen, når de i den tidlige morgens mulm og mørke kørte fra ejendom til ejendom for at samle få eller flere transportspande, så der til sidst var fuldt læs det sidste stykke vej til mejeriet. – De største læs havde mælkevognene dog med til mejeriet i forsommeren, for det var stadig sådan, at mælkemængden steg, når køerne blev lukket ud på græs. Så kunne det tit være nødvendigt, at mælkekusken tog alle midler i brug – herunder de kroge, der sad bag på vognen og måske endda på siderne, så der foruden at fladvognen var fyldt, hang fyldte spande og dinglede på vognen det sidste stykke af turen.

Rikard Borgstrøm, der boede i en lille ejendom midt på marken mellem Stouby og Hald og derfor utvivlsomt kørte sin egen mælk, kunne nå to-tre ture hver dag. Han kørte nemlig for alle gårdene i byen og sparede derfor tid på vejen. Han var tilsyneladende mere samvittighedsfuld end Pe Kjeldsen, der omtales senere, for somme tider vågnede vi tidligt midt i vinterens mulm og mørke ved råbet: *»Soofus, Soofus«*, og så vidste vi, at vores nabo var kommet for sent op til at få mælken kørt rettidigt ned til mælkekusken ved vejen.

Satte det så ind med vinter og sne, skulle mælken stadig ind, og derfor havde hver mælkekusk også en mælkeslæde til rådighed. Nogle af dem var opmagasineret sammen med reservevogne i mælkeskuret ved skolen, men var sneen vedvarende, kom de i brug. Selv om vejene ikke var kastet op, skulle mælken på mejeriet, og så kunne det være nødvendigt, at mælkeslæden kørte ind over markerne for at komme frem, og så var overkørslerne afmærket med stager omvundet med halmsimer, så mælkekusken kunne finde tilbage til vejen igen.

I sneperioder kunne forholdene være sådan, at praktisk talt al samfærdsel foregik med slæder. Nogle gårde havde arbejdsslæder, der blev brugt ved møllekørsel, roekørsel o.l., men også lette køreslæder blev fundet frem og taget i brug. De var ellers gemt godt af vejen og havde som regel mange år på bagen, så de fleste af dem stammede nok fra den tid, da stadskørsel med heste kunne være statussymbol for en gård. De kunne være fint fremstillet med svungne meder og former, og når også kanebjælderne blev fundet frem og fastgjort på hestens seletøj, var kanen stadig et fint og spændende køretøj.

Snevejrsperioder var også præget af ro og god tid, fordi det meste landbrugsarbejde lå stille på grund af vinteren. Men nysne gav i sig selv ro, fordi den virkede afdæmpende, fordi også lydbilledet var dæmpet ned. Helge Rode skrev, at den »dæmper dine skridt, tysser, tysser lidt på de stemmer, som for højlydt taler«, så når arbejdsmændene havde været til kontrol ved Jens og Andrea, buldrede de ud som sædvanligt, når de skulle hjem til middag, men så snart de var udenfor døren, blev lydene opslugt af sneen omkring dem. Så var det også højsæson for børnenes slæder som før nævnt, men måske kunne de også få en tur ved at stå på de store slæders meder, eller de kunne få lov at binde deres egen slæde bag en af de store, mens den holdt ved købmanden. Selv mælkekusken kunne nok få tid til blive inde ved

mor og dyrene resten af dagen, når han kom tilbage fra mælketuren, men eet var sikkert: En lang, mørk og kold mælketur ventede tidligt næste morgen.

Mor læste tit højt for os om aftenen især om vinteren, og det var mest af bøger, vi havde lånt henne i skolen. Hun kunne godt både læse og strikke strømper på én gang, og så gik munden og strikkepindene omtrent i samme tempo. Hen på aftenen kunne hun blive søvnig, og så gik tempoet i læsningen og strikningen nedad og somme tider næsten i stå, så sank strikketøjet ned i skødet, og så vågnede hun med et lille sæt, og så gik det lidt igen, men nok i reglen ikke længere end til næste kapitel.

Hvis vi sad i stuen ved halv titiden søndag aften, kunne vi høre lyden af et fint totonet horn fra en bil på vej op gennem byen, og så vidste vi, det var den ene af to store Udbyneder-rutebiler, der om lidt ville holde ud for Mette Jørgensens butik lige nedenfor vores hus, og så var vi ikke længe om at komme ud af døren og ned for at se, hvad der skete. Lidt efter kom den anden store rutebil – gul med brune fartstriber og guldbogstaver hen ad siderne – med det samme ankomstsignal op ad bygaden, og så holdt der to fuldt oplyste biler somme tider med så mange mennesker på vej hjem fra Randers, at midtergangen også var fyldt. På stedet var i forvejen samlet en flok, børn og voksne, der skulle observere, hvad nyt der var med bilerne. Chaufførerne, der begge var i fin uniform med blanke støvler, kunne måske få tid til en lille sludder i de fem minutter, bilerne holdt. Måske var der nogle for at tage imod rejsende, eller andre udvekslede bemærkninger med bekendte, der kom hjem. Når så det var ved tiden, fortsatte karavanen med drøn på motoren op ad bakken, så var der et øjebliks stilhed i flokken, der stod tilbage i mørket, en begivenhed var forbi. Så kunne vi gå hjem og se, om vi kunne få mor til at tage endnu et kapitel af David Copperfield eller Oliver Tvist eller Børnene i Nyskoven eller Onkel Toms hytte eller Den gule ulv, en spændende indianerbog, som godt nok manglede nogle sider, men til gengæld var min egen. Den har jeg jo nok selv læst, men de lånte bøger handlede tit om børn, der havde det ondt, så vi havde det jo godt.

Vores egen rutebil, der havde hjemme i Hald, havde stoppested nede ved købmanden. Når den var kommet fra Randers, skulle den videre en tur omkring Stouby og tilbage til Hald, og så stod der tit nogle drenge – ikke for mange – og spurgte Rutebil-Jensen: »*Må vi kom med omkring Stouby?*« Hvis Jensen var i det humør, var svaret: »*Ja, hop så ind*«, og så fik vi en tur med avi-

ser ud af vinduet og pakker og mennesker afleveret på rette sted de 4-6 km omkring Stouby. Til gengæld hjalp vi så også ind imellem Jensen med at få de pakker ud, som han havde med til Hald.

Brugen af dammene

Ifølge gadeskiltet hedder den gamle Hadsundvej nord ud af byen stadig Kildebakken – i vores sprog *Keldbakken* – fordi der tidligere blev hentet vand til husholdningen ved en kilde nedenfor bakken.

Engang, ikke længe før min drengetid, inden byen fik effektiv fælles vandforsyning, var dammene fælles vandingssteder for dyrene og dermed centrale steder i byen. Der var tre af dem, som lå godt fordelt, men den ene, som var tæt ved kirken, blev fyldt op, så måske har der tidligere været endnu flere damme. Der var altså to tilbage, en i østsiden ved Anton Simonsens gård og så dammen i nordenden af byen. Valborg har nylig fortalt, at førstnævnte i gammel tid hed *Hejstkæret* og »vores« dam tilsvarende *Simons grav.* – »Ved landsbyens gadekær« var jo også ifølge visen et naturligt mødested.

I 30-erne blev dammene endnu brugt til forskellige formål, men det var den i nordenden, jeg kendte bedst. – Det var tit vådt og ustabilt vejr i den periode om efteråret, da roerne blev taget op og kørt i kule, og jorden var jo tung og leret, så både heste og vogne blev tit klistret til med jord og ler, men så var det almindeligt, at hele køretøjet blev skyllet af ved en tur gennem dammen. Ved den tid på året skete det derfor jævnligt i skumringen efter dagens arbejde, at en to-tre vogne kom skrumplende i trav op gennem byen og tilbage igen, efter at de havde været gennem dammen. Det var Kjærgårds og Storgårds folk, der kom forbi, men gårdene i nordenden af byen brugte dammen på samme måde. Jeg har en gang stået bag en kusk med godt fat i hans bælte, mens hestene gik langsomt gennem vandet, til det nåede dem op på maven og til bunden af vognen. Inden vi kom i land, fik de lov at drikke lidt, og så gik turen ned ad bygaden igen.

Engang imellem stod undervogn og hjul af en arbejdsvogn ude i dammen et stykke tid, eller en ajletønde kunne være lagt derud. Tørrede hjulene eller tønden for meget ind, skrumpede træet, og hjulringene eller tøndebåndene blev løse, så tønden blev gisten dvs. utæt. Var det sket, kunne skaderne gen-

Idyl ved dammen, Simons grav, som den nu sjældent blev kaldt. Villaen er »Hviids-minde«, men trods navneligheden er det uklart, hvem der mindes. I 30-erne var den ejet og beboet af Vester, som endog fik opstillet en Nafta-benzintank ud mod Hadsundvejen ovenfor dammen. Det blev nu vist ikke til så meget med benzinsalget, selv om Nafta-benzin var 1 – 2 øre billigere, for både købmanden, brugsen og smed Jensen solgte i forvejen benzin.

I baggrunden møllen og møllehuset, hvor min søster Valborg og hendes mand Ajs boede i nogle år. I 30-erne var den udsigt nu begrænset af træerne i Bakkerne, så billedet må være ældre. Bakkerne var en tilplantet grusgrav, hvor drengene kunne køre racerløb. Tidligt i 30-erne var det et lille anlæg, hvor vi kunne sidde på et tæppe og drikke saftevand søndag eftermiddag. En sommereftermiddag, hvor mor, vi og andre sad i græsset, kom lærer Jensen og måske fru Jensen forbi på gangen. Han talte lidt om det gode grundlovsvejr, og det endte med, at han sang for på et par sange i dagens anledning. På den måde fejrede vi også grundloven lidt. (Fotografiet er udlånt af Nørhald Egns-Arkiv)

oprettes, når træet fik lov at suge vand i dammen – i hvert fald for en tid. (Hvis en vogn eller et markredskab stod ude i dammen nytårsdag, så var baggrunden en anden, som omtalt andet steds). Somme tider blev der ofret en grundig rengøring i dammen på en vogn. Det kunne være som forberedelse til at alt træ – hjul, undervogn, kæpstokke og vognkasse – fik en omgang trætjære, som øgede holdbarheden og viste, der var orden i tingene.

Som dreng oplevede jeg tre gårdbrande i Hald, og ved den ene af dem brændte endda to gårde. Hver gang blev der taget vand i dammene til sluk-

ningen, når brandbilen var nået frem med bar-bu og gule udrykningsflag. Den kom jo med en masse brandmænd, men især trak brandbilen en stor motordrevet pumpe, som blev placeret i kanten af dammen. Når slangerne var lagt ud, blev motorpumpen startet, og så var det tydeligt, det var store kræfter, der blev sat ind. Effektiviteten fremgik både af motorlyden og de durrende rystelser i jorden omkring pumpen. Den sugede vand op fra dammen gennem en rensekurv i enden af en tyk slange og pumpede det videre gennem slangerne under et tryk, så de blev stenhårde. Ved den sidste brand, jeg så, lå slangerne hele vejen gennem gyden ned til Kren Storgård og ud til tre stråleslanger, som skulle få bugt med ilden, hvad der også lykkedes nogenlunde, da det var en rødstensgård, der brændte.

Men det skete også, at den lokale brandsprøjte kom i gang, inden Falck nåede frem. – Nede mellem forsamlingshuset og skolen lå tre »offentlige huse« på rad. Det var ishuset og mælkeskuret, som er nævnt før, og så sprøjtehuset, der var et lille grimt hus med bliktag og en lille dobbeltport i enden ud mod vejen. Egentlig var det en slags hemmeligt rum, for der var hængelås på porten, og vi så aldrig, der blev lukket op. Udvendigt var porten derimod velkendt, for den blev brugt til offentlige opslag, som kunne være foreningsmeddelelser o.l., men private kunne også bruge den. Kom der cirkus til Randers, og det skete flere gange hver sommer, blev porten renset for alt andet, og så kom en farvestrålende cirkusplakat op på hver af portene – for f.eks. Cirkus Belli, der var en af de store dengang.

Det skete altså, at den lokale sprøjte kom i brug. Den var monteret på en slags vogn med fire små hjul og en trækstang med en tværpind, så den kunne trækkes af to eller fire mand. Den blev trukket hen til dammen og klargjort til brug. Pumpen havde to lange vippearme, hvor to mand i hver side kunne trække i den, men det hele endte, så vidt det erindres, lidt bedrøveligt, for hverken pumpe eller slanger var i særlig god stand. Pumpen gav næsten ingen tryk, og slangerne var langt fra tætte. – Situationen var sikkert den, at det lokale brandslukningsberedskab var foreskrevet i love og regulativer, mens de lokalt ansvarlige slog lid til Falcks slukningskapacitet, og derfor lod fem og syv være lige vedrørende det lokale brandslukningsudstyr. Sprøjtehuset er jo også for længst nedlagt, men vandreserverne i dammen kunne ikke undværes.

Med årene kom der mere grødevækst i dammen særligt i den ene ende,

der var mest lavvandet, men et år i 30-erne var det så varmt og tørt, at vandstanden i dammen blev meget lav. Situationen blev udnyttet til at få dammen renset op, og da det var overstået, var den et buet lerbassin med store vandpytter på de dybeste steder. Vi fandt snart ud af, at karussebestanden var blevet koncentreret i de resterende små vandhuller, så der kom gang i fiskeriet. Det skete ved hjælp af et fiskenet af kyllingtråd bundet sammen til en pose, der kun var åben i enden. Ved hjælp af et par snore blev nettet trukket gennem vandet, og under de givne forhold var det let at få fangst, men karussefiskeriet blev nu vist dyrket hver sommer, altså også når der var almindelig vandstand.

Heldigvis for fiskene og os blev det regnvejr, så der blev næsten normal vandstand i dammen, og nu blev den til et badebassin med dejligt rent vand og uden andemad og anden grødevækst, som der før havde været. Vi havde stor fornøjelse af de nye bademuligheder, men der blev nu badet både før og senere efter den store oprensning.

Den største søgning til dammen af børn og til dels af voksne var der dog om vinteren, når den var tilfrosset og nok især, hvis der samtidig var for lidt sne til andre vinterfornøjelser. Det var naturligvis særligt skøjteløb, der stod på programmet, men i mangel af skøjter var der andre muligheder. Slæderne kunne også bruges, eller der blev lavet glidebaner i »lange baner«. – Den fynske maler Peter Hansen, der er nævnt i forbindelse med anden leg, har malet et billede af en masse børn på isen bag ved kirken i Fåborg. Isfladen på vores dam var knap så stor, men aktiviteten på billedet giver en god fornemmelse af den fornøjelse, vi havde på dammen i Hald.

Vejen gennem Hald

Hald lå ved landevejen, der går fra Randers til Hadsund. Indtil engang i 30-erne gik al trafik gennem byen, men på et tidspunkt blev vejen lagt udenom. Arbejdsløsheden var som nævnt meget høj særligt i første halvdel af årtiet, og som led i arbejdsløsheds-bekæmpelsen satte regeringen en række beskæftigelsesarbejder i gang. Vejforlægningen omkring Hald var ikke bare nyttig for beskæftigelsen, for resultatet af arbejdet var i sig selv en betydelig trafikal forbedring. Det samme gjaldt et tilsvarende arbejde med at lægge

vejføringen udenfor Gerlev, der ligger nord for Hald, som var i gang på samme tid. Begge steder var det nye vejstykke 2-3 km, og for nyligt har jeg læst, at der mange andre steder var sat tilsvarende arbejder i gang, så på landsplan var der tale om en betydelig indsats mod arbejdsløsheden. Beskæftigelsesformålet ses af, at alt arbejde blev udført med håndkraft.

Ved Hald var en stor flok arbejdsmænd i gang med skovl og greb, og da der var tale om tung lerjord, og udgravningen stedvis var flere meter dyb, var arbejdet tungt. Det eneste hjælpemiddel foruden håndredskaberne var en række tipvogne, der blev brugt til at flytte jorden fra udgravningen til opfyldning af et lavere område. Det var højt at lange leret op på tipvognen, og det klæge ler hang godt sammen, så arbejdet var tungt og møjsommeligt. Også flytningen af tipvognene var håndarbejde, og der skulle virkelig lægges kræfter i af mange arbejdsmænd for at få de lerfyldte tipvogne sat i drift.

Indtil det nye vejstykke blev taget i brug, gik al trafik ad den bakkede og slyngede vej op gennem byen, men den var nu heller ikke ret stor set i forhold til nutiden, så vi kendte faktisk de fleste biler, der kom forbi. Der var et ret skarpt sving nedenfor købmand Birkemoses butik, og engang fik et ældre ægtepar fra Gerlev ikke drejet hurtigt nok, så de kørte på nogle vejsten og ind i købmandens havehegn. Følgerne af uheldet er glemt, men de uheldige kendte vi, fordi de kom forbi engang imellem, uden at vi i øvrigt vidste, hvem de var. Tilsvarende kendte vi mange andre biler, og selv om nogle naturligvis også var ukendte, siger det nok noget om trafikkens tempo og omfang.

F.eks. husker jeg tydeligt en gammel lastbil fra Merkur i Havndal. Tit kom den krybende og larmende i laveste gear op gennem byen i et tempo, så vi let kunne løbe og følge med. Det var tit foderkager, den kom slæbende med. De var dengang i tavler på ca. ½ x ½ meter, som var stillet på højkant ovenpå hinanden på bilen. Læsset var så tungt, at chaufføren i godt vejr havde lukket både motorhjælmen og bilvinduerne på vid gab for at slippe af med varmen fra motoren, og så kunne både bil og fører være dækket af et tykt lag gult støv fra foderkagerne. Begrebet arbejdsmiljø var endnu ikke opfundet.

Der var mange private, der fik bil i 30-erne, og de fleste, der havde råd, fik det i en voksen alder, så det i mange tilfælde medførte en ny livsstil. Det var f.eks. købmand Birkemose, provst Exner og smed Kragh, der pludselig fik

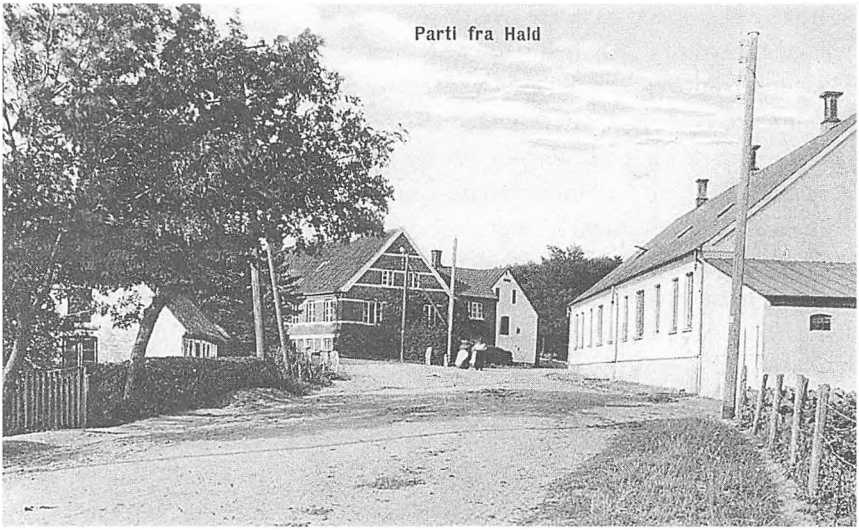

Randers – Hadsundvejen mod nord gennem Hald. Billedet er nok fra 20-erne. Mejeriet til højre stod færdigombygget i 1936 med høje jernvinduer i front ud mod vejen og med lurmærket i vindfløjen i toppen af taget.

Købmandshandelen ses midt i billedets baggrund. Den var lagt stort an fra starten med forretning ud mod vejen i den modsatte ende af huset, med bageri i den hvide bagbygning og med to eller tre pakhuse beregnet til grovvarer liggende ved den modsatte ende af købmandsgården.

I 30-erne drev købmand Birkemose imidlertid almindelig kolonialhandel. Bager Carl Pedersen købte bageriet og pakhusene, og der blev bygget bagerforretning og beboelse ud mod vejen ovenfor købmandshandelen. Senere byggede han nyt bageri bag ved forretningen. Dengang var der rosenhave med stakit om ved gavlen af købmandsgården. Det var den, et ældre ægtepar fra Gerlev engang kørte ind i, fordi de drejede for lidt i vejsvinget, der ses tydeligt på billedet.
(Fotografiet er udlånt af Nørhald Egns-Arkiv).

mulighed for at komme hurtigt af sted, og de nævnte benyttede muligheden. Engang skulle smed Kragh køre en lille prøvetur med bilen ud til Kren Ajsen og tilbage, i alt ca. 2 km. Vi var et par drenge, som havde fået lov at sidde bag i og se tromlespeedometeret på chevrolet'en vise den svimlende fart på 90 km i timen, men så rystede det godt nok også noget, og vejtræerne, der var tæt på, fløj rask forbi.

Vi betragtede naturligvis vejen gennem Hald som en af landets meget vigtige veje. Engang kom lærer Hansen til time og fortalte, at nu skulle de betydeligste af landets veje kaldes hovedveje og have numre, og han vidste

at hovedvej 1 skulle gå tværs over landet, og hovedvej 10 skulle gå gennem Jylland fra syd til nord, men han vidste ikke rigtigt, om vores vej, Randers – Hadsund landevej, ville blive hovedvej, og det kunne vi jo ikke forstå, der kunne være tvivl om, at den skulle.

Fra Asmark midt mellem Gerlev og Hald kan man stadig køre ad den gamle landevej, og fra Stoubyvejen og op forbi Murer-Peters hus – omkring 1 km – er den helt intakt. Asfalten er fin og hel, og det ser ud som om, vejen har fået et stærkt underlag inden asfalteringen. Men det mest spændende er at se, hvor smal vejen faktisk er – tre skridt dvs. ret nøjagtigt 3 m bred. Udbyneder-rutebilerne, der kørte på vejen adskillige gange om dagen, har haft stort set samme bredde som nutidens rutebiler, for de havde som nu to sæder på hver side af midtergangen, så de har fyldt næsten hele vejens bredde. Når f.eks. to rutebiler eller to lastbiler mødte hinanden, har de begge haft en side ude i rabatten, men vejtræerne stod tæt på kørebanen, så farten må nødvendigvis have været meget lav.

Da jeg arbejdede for Superfos, kørte jeg jævnligt ad Randers-Hadsund landevej, og det var påfaldende, at den var blevet en fin, lige og bred vej med store rabatter i siderne. Her og der var der stadig synlige rester af den gamle vej, og flere gange kunne det stadig iagttages, hvor smal og kringlet, den havde været. Tilstedeværelsen af de gamle vejstumper anskueliggjorde en ændring og forbedring i samfærdselsmulighederne indenfor min tid, som ellers sikkert ville være glemt.

Skolegang i 1930-erne

Skoleåret begyndte den 1. april, og skolegangen varede i syv år, og den sluttede med konfirmationen, sådan som det havde været gennem en lang årrække. Der var to lærere og syv klasser, så det meste af tiden var der to årgange i samme klasse. I de små klasser gik vi i skole fire dage om ugen i sommerhalvåret og to om vinteren, og i de store klasser var det omvendt. Så kunne de store børns arbejdskraft bedst komme til nytte, fordi der var mest brug for den om sommeren, hvad der fik praktisk betydning for mit vedkommende.

Skolens tunge pligt begyndte egentlig lidt før, men sådan føltes det nu

ikke, den var tværtimod spændende. Kirstine Brix, der var en ældre kone med knold i nakken ligesom mor, havde haft forskole i mange år. Vi gik hos hende to-tre timer et par gange om ugen i et par måneder. – I det ene hjørne af huset havde Kirstine en hvidkalket stue, hvor der ikke var meget andet end et langt bord med en bænk på hver side. Så var der en kakkelovn og på endevæggen en sort tavle på ca. ½ x 1 m. Det var alt. Vi sad overfor hinanden ved langbordet, og Kirstine havde så den ene bordende fri foran den sorte tavle. Stuen blev måske kun brugt et par måneder om året. I alle tilfælde var der en særlig lugt af kalk og indelukket fugtighed måske fra tavlekluden, men sådan en havde vi vel i grunden alle, for tavle, griffel og ABC var de vigtigste hjælpemidler, vi havde.

Undervisningen gik især ud på at lære os at skrive tal og bogstaver på de små tavler. Kirstine skrev bogstaverne på den store tavle, og så skulle vi skrive dem efter på vore egne tavler. Vi skulle naturligvis også lære at kende bogstavernes navne, men jeg havde problemer med at skelne s fra t, og det medførte et hårdt pik i panden af Kirstines bøjede pegefinger. Det gjorde ondt og var naturligvis flovt. Hun kunne også give et ryk i øret, men lussinger eller spanskrør var ikke på programmet eller nødvendige hjælpemidler. Ud over at lære tallene øvede vi også i enkle sammenlægnings- og fratrækningsstykker, men i Kirstines undervisning var der ikke noget med, at opgaverne blev »leget« ind i børnene, alligevel gik det godt. Vi var ca. 12 i pogeskolen, og det var omkring 2/3 af den første klasse, der begyndte i kommuneskolen den 1. april.

Vore to lærere hed Søgård og Jensen. Jensen, der var førstelærer og tæt ved pensionsalderen lærte os dansk, bibelhistorie og sang. Hos Søgård havde vi regning, danmarkshistorie og geografi. Lærer Jensen havde været løjtnant, og det kunne ses på ham, samtidig var han lidt skrap. Han var i hvert fald god til at rykke og dreje øret på en gang, så det virkelig gjorde ondt, men det har jeg nu ikke prøvet. Han havde en god sangstemme – var også kirkeorganist – og spillede pænt på violin, så det gik godt med sangen.

Så længe Jensen underviste i dansk, skulle vi lære at skrive bogstaverne med fine, bløde kurver, der i bedste fald ville ende med, at vi også lærte at variere trykket – med pen og blæk – så bl. a. nedstregerne på store bogstaver ville blive tykkere og f.eks. tværstregen på stort F blev tykkest på midten. Den gamle skønskrift kunne med en sikker hånd give et flot skriftbillede,

som det til tider ses i gamle protokoller, men for de fleste af os ville det være et uopnåeligt fatamorgana, selv om Jensen havde undervist os alle årene.

Da Jensen blev pensioneret, mens jeg gik i 2. klasse, fik vi lærer Hansen i stedet. Han indførte et nyt skrivesystem, der skulle være mere rationelt end det gamle, fordi det var sammensat af nogle få skrifttræk eller figurer. Det var cirkler, lige streger på skrå og vandret samt i-buer og n-buer. Bag på vores øvehefte var de fem forskellige figurer i stor størrelse. Dem sad vi og øvede på, så vi efterhånden skrev gennem bagsiden af heftet, og Jenny kan huske, at vi samtidig i kor sagde »*ned og ned*« – samt »*rundt og rundt og rundt*« – så vi kunne lære motorikken i de få tegn. Jeg ved ikke, om det nye system var en forbedring. Senere er det jo i hvert fald skiftet ud med formskrift. Selv om det er min erfaring, at mange unge mennesker har en usikker skrift, som jeg kender det fra unge medhjælpere, så tror jeg alligevel, at det er en bedre vej til en nogenlunde ensartet skrift, end den måde, vi lærte på.

Til dansk hørte naturligvis en ABC. Den, vi havde, var grå med en hane udenpå. Jeg husker ikke meget af dens indhold, men begyndelsen var indrettet på, at vi lærte bogstavernes form i tryk og håndskrift. Lidt længere omme var der bogstaver af forskellig størrelse og form. Det, med at børnene lærer at se bogstavsammensætningerne som ordbilleder ved at sammenligne billeder og ord, inden de lærer bogstaverne at kende, var endnu ikke opfundet.

Bibelhistorie begyndte også i 1. klasse, men det var vist først i 2. klasse, vi fik lektier for. Vores første lektie var om skabelsen, og vi havde en god side for. Den var velegnet til udenadslære, for den beskrev nøjagtigt, hvad Gud skabte hver dag. Aftenen før lå jeg og repeterede det lærte, så det var svært at falde i søvn, men det viste sig jo, at den bogstavelige udenadslære ikke var påkrævet. Vi lærte naturligvis både om det gamle og det nye testamente. I det gamle testamente hørte vi om Abraham, Isak, Josef, Moses, David og israelitternes kamp mod filistrene m.v. I det nye lærte vi mest om Jesu lignelser og undere. I de større klasser kom hertil Luthers lille katekismus med skriftsteder, budene m.v.

I 2. klasse kom lærer Hansen som nævnt ind i billedet. Han fik Jensens fag, men han var ikke nogen god pædagog, uden at det er helt klart, hvad der var galt. Måske pjattede han for meget. I hvert fald havde han svært ved at holde ro i klassen, og vi brød os ikke ret meget om ham, så han blev drillet.

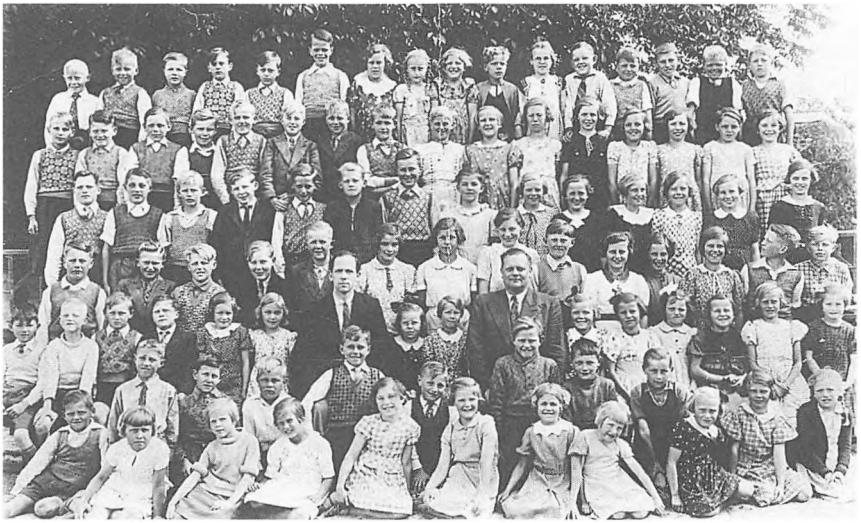

Skolebillede fra Hald skole med to lærere og knap 100 børn. Billedet er taget i skolegården foran det store elmetræ, og det stammer sikkert fra 1938. Jeg kender stadig alle drengene og de fleste af pigerne. Ved at sammenligne med det skrevne fremgår at lærer Søgård sidder til højre og lærer Hansen til venstre. Johannes sidder nederst til højre og jeg er nr. 4 fra venstre på næstøverste række.

– Johannes slog engang trappen til skoleloftet op efter ham, så han måtte gå gennem Søgårds lejlighed for at komme tilbage til skolestuen. – Jeg sad ved siden af Brugsens Sven, og engang sagde Hansen til os, at der ville ske noget dramatisk, hvis vi snakkede igen. Efter nogen tid sagde Sven noget til mig, og jeg sagde *»hva«*. Det så Hansen, og han for hen imod mig, men jeg har faktisk glemt, hvad han foretog sig. Gav det lussinger, var det nok med både højre og venstre hånd, for han kunne blive meget hidsig. I alle tilfælde blev jeg sendt udenfor døren resten af timen, og i et stykke tid efter sad jeg alene ved det nederste bord.

I dansktimerne havde vi senere en tyk læsebog, som vi skiftedes til at læse højt af. Vi startede med en gammel, slidt bog, men den blev senere skiftet ud med en ny, og det var spændende. Det var en blanding af kortere og længere historier og digte. Blandt dem var »Den dræbte and« af H.V.Kaalund: *»En blodig vildand bag sivet lå – af jægerens bøsse var den dræbt – den havde sig hen til reden slæbt – nu stod omkring den de ællinger små – de kunne det slet ikke ret forstå«*

– å, så sørgeligt – og morale: »*oh, har du en moder, da skøn derpå!*«. Eller digtet om den ensomme hund ved bolværket, der sørgede fordi dens herre var druknet. Der var også digtet om mågen, der advarede skipperen om at tage sit hvide sejl ind, for jeg spår dig en hvirvelvind, men: »*Skipperen gabede og strakte sig dovent – måge hold mund med dit skrig foroven – hvem er vel skipper, du eller jeg?*« – Det endte selvfølgelig med storm, moralen var i orden både i digte og historier.

Blandt historierne var den korte om Ras og Ras, hvori den ene klipper i frakkestoffet til den anden gennem en uge, så den om lørdagen sluttede med: »*Der kunne slet ingen ting blive Ras, tak Ras, farvel Ras*«. Men også den om »Den tapre, lille skrædder«, der slog seks fluer med et smæk og derefter drog ud i verden, fordi han nu kunne klare alt. – Blandt de længere historier var Brødrene Grimms eventyr, »De fire stadsmusikanter«, som mindes i Bremen, hvor historien foregår, endvidere »Rottefængeren fra Hameln«. »Lilleblakken« af Bjørnstjerne Bjørnsen var ligeledes sørgelig, og den sluttede vist nok med sætningen: »*Det måtte blive din dreng eller din hest, Ola*«. – Det var alt sammen spændende, men når vi læste historierne anden og måske tredje gang, faldt noget af spændingen væk.

Lærer Hansen havde også sang. – Hver morgen begyndte for den sags skyld altid med en salme og fadervor. Jeg husker f.eks., hvordan Søgård sang for på: »Befal du dine veje« – fri, frejdig og falsk. Hans fadervor bar ærlig talt også præg af betydelig rutine. Ellers blev Ingemanns morgensange naturligvis brugt mange gange: »I østen stiger solen op« og »Nu vågner alle guds fugle små« var mellem dem.

I sangtimerne brugte vi skolens blå sangbøger, der hed Arvesølv, men dem var der nu ikke mange børnesange i. Godt nok lærte vi »Sørens far har penge« og »Hør den lille stær«, men mon de var deri? Det var derimod »Se Norges blomsterdal« og »Jeg vil sjunge om en helt«, og de var nok repræsentative med lidt geografi og lidt historie.

I lang tid var lærer Hansen syg, og så havde vi fru Hansen i stedet. De havde lært hinanden at kende på seminariet, og hun havde mere naturlige forudsætninger for at undervise end han, men hun havde haft børnelammelse, og det hæmmede hende. Hun gik dårligt, og det var også småt med kræfterne i armene. Bare hun skulle løfte en blyant op fra katederet, måtte hun bøje sig lidt frem for at klare det. Engang, det var glat, så jeg pludselig,

hun lå og rokkede på vejen uden at kunne komme op igen, men straks efter kom en mand og hjalp hende. Trods sin svaghed havde fru Hansen bedre styr på os, end han havde, fordi hun var en bedre pædagog.

Da Søgård blev førstelærer, flyttede han ind i den lærerbolig, der var ved skolen, og han fik den skolestue, der lå nærmest lejligheden. I den var der gamle femmandsborde, der havde været brugt i flere menneskealdre. De var i hvert fald godt forskåret, og så var der ferniseret hen over ujævnhederne mange, mange gange. Bordene stod ud fra væggene i begge sider af skolestuen, og så var der en gang midt imellem dem. Ved den nederste ende stod en stor kakkelovn, som vi gik tæt forbi på vej ud og ind, og foroven var der et ophøjet kateder med tavlen bag ved. Ud mod skolegården var de nederste vinduer matterede, men til den anden side var der frit udsyn. Så var der to skabe, et med børnebøger til udlån og et andet med skolematerialer. Ved siden af tavlen hang et Danmarkskort og et Europakort med navne og et andet uden navne.

Engang skulle Anton Iversen udpege Helsingfors på det kort. I begyndelsen kørte han forsigtigt rundt med fingrene i Rusland i håb om, at Søgård ville hjælpe ham, og han sagde da også *»lidt til siden«*, men Anton kørte fingrene ud i Sibirien, så det ville ikke rigtigt lykkes. Senere blev Anton drillet med, at han havde harvet hele Rusland med fingrene. – En anden gang snakkede Anton i den time, Hansen hørte os i salmevers. For at kalde til orden, sagde Hansen højt: *»Anton I-versen!«* og Anton sprang op som en prop og begyndte at fremsige salmeverset, hvad der ikke var meningen, og som alle morede sig over.

Foruden det inventar, der er nævnt, var der også et par billeder af Grundtvig og Ingemann og andre i Søgårds skolestue, og mens vi gik der, fik vi et udskiftningsbillede. Det havde oplukkelig ramme, og inde i rammen var der en bunke reproduktioner, hvoraf på skift én sad forrest i bunken og derfor var synlig. Ideen var nok den pædagogiske, at det vekslende billedvalg skulle skabe nysgerrighed om billederne, og det lykkedes for så vidt, at mange af motiverne stadig huskes. Motiverne var historiske, og senere har jeg fundet ud af, at de er hentet i det historiske billedgalleri, som brygger Jacobsen fik fremstillet ved Frederiksborg Slots genopbygning i slutningen af 1800'årene. Nogle af dem var: Fröhlichs Thyra Danebod leder arbejdet ved Dannevirkes opbygning, Blochs Chr. d. 2. på vej omkring bordet på Søn-

derborg Slot, Tuxens Svantevit trækkes ud af Arkona på Rygen, De fredløse på vej væk fra Finderup lade af Bache og Chr. d. 4. med blodlommetørklædet på Trefoldigheden af Marstrand. Der var adskilligt flere, men pædagogikken har jo da virket i nogen grad.

Søgård underviste i regning, og han havde ord for at være dygtig til det, men jeg husker ikke så meget om det. Derimod synes jeg, at jeg blev forholdsvis ringere til det i de store klasser. I det hele stod det for mig, som om jeg var bedre til at lære i de små end i de store klasser. Det er måske på mange måder rigtigt, børn har jo i hvert fald på nogle områder meget let ved at lære i en tidlig alder eksempelvis det sproglige, men i mit tilfælde forsvandt motivationen nok også i nogen grad, da nogle af skolekammeraterne begyndte i realskolen i Randers, mens jeg i stedet kom ud til Kren Johnsen udenfor skoletiden.

I de små klasser gik der lang tid i historieundervisningen med fortælling om den nordiske mytologi, så Thor, Odin og Valhal m.v. fyldte godt i billedet, men også sagnkongerne Skjold, Uffe og Frode Fredegod blev der fortalt om og Søgård kunne vist lide det. Vi begyndte altså bagfra, som det nok er almindeligt, og vi hørte om mange forskellige hændelser op til stavnsbåndets løsning og bondefrigørelsen, men vi nåede vist aldrig ret langt op i 1800-tallet. Jeg tror ikke, vi lærte om grundloven og om 1864 eller om historien efter den tid.

Undervisningen foregik på den måde, at Søgård først fortalte historierne for os. Næste gang blev vi hørt i det, han havde fortalt om, efter at vi havde læst om det i historiebogen i mellemtiden. Under overhøringen stod vi op et helt bord, 5 ad gangen, og så snakkede vi løs i munden på hinanden, så hvis man ville have noget fortalt, var det nødvendigt at ligge fremme med tempoet. Søgård stod for enden af bordet og kiggede på os under opremsningen, tit stod han og vred i spanskrøret, eller han stod og løftede op i maven, der var ret stor, med det samtidigt. Engang det gik som kæp i et hjul med opremsningen, søgte jeg at sænke tempoet ved at snakke langsommere, men så stirrede han kun på mig, og så måtte tempoet øges igen.

Somme tider røg Søgård cigaren færdig i begyndelsen af timen. Når den var brændt af, røg stumpen ud af det øverste havevindue, så forsøgte han, om han kunne få røgen ud samme vej, men det var ikke let.

Geografiundervisningen foregik på samme måde som historieundervis-

ningen. Søgård fortalte om det land, vi skulle lære om, men overhøringen foregik derefter enkeltvis oppe ved landkortet. Navnene lærte vi tit på remse – som eksempelvis de fynske byer, de franske floder osv. Vi lærte også lidt om landenes befolkning og erhverv – f.eks. at tyskerne er arbejdsomme, og i Solingen produceres knive etc. Men der blev også sagt, at skal man købe billigt, vælges tyske varer, men de engelske er af den bedste kvalitet. Englænderne levede på renommeét og imperiet var stadig gloriøst. Vi lærte både om de engelske og de franske kolonier i Afrika, og der var ingen mislyd i omtalen af kolonimagterne.

Som nævnt gik lærer Søgaard i historieundervisningen op i at fortælle nordiske myter, og det var måske derfor, vi aldrig nåede frem til den nyere historie. Myterne blev ofte tolket på Søgaards helt egen måde, som gør, at nogle af dem huskes så mange år senere, f.eks. myten om Vermund og Uffe:

Gamle kong Vermund havde den sorg, at hans forvoksede tumling, sønnen Uffe, det meste af tiden sad sløv og ørkesløs i ildkrogen. Så var det at saxerkongen, som kendte situationen i landet, tilbød at ordne en grænsestrid ved tvekamp mellem de to kongesønner på en holm i Ejderen.

Gamle kong Vermund vidste ikke sine levende råd, men så vågnede den slumrende kampånd i Uffe, da han længe nok havde hørt om landets sorg og kval, så han tilbød, at saxerprinsen måtte møde sammen med landets stærkeste kæmpe ved »duellen«. Uffe skulle jo have et sværd, men alle han prøvede sprang som glas, når han svang dem. Da var det, Vermund ikke vidste bedre råd end at lade sit gamle veltjente sværd, Skræp, som han troede var begravet for evigt, igen komme til ære og værdighed. Det blev gravet frem, men Uffe blev forbudt at prøve det unødigt.

Dagen for holmgangen oprandt, og kong Vermund havde ladet sig befordre helt til Ejderens bred for på første hånd at høre resultatet af den. Han regnede nærmest slaget for tabt på forhånd, og det skulle i så fald være hans endeligt. Han havde ladet den medbragte tronstol bringe godt fra land, så han kunne vælte sig selv i vandet, når han hørte om Uffes nederlag.

Alderen havde gjort Vermund blind, men han havde hørelsen tilbage. Så, da sceneriet var på plads, og kamplederen havde givet signal, varede det ikke længe, inden Vermund med gammelmandsrøst råbte: *»Det var Skræp som gol!«*, og hans tjener kunne jo fortælle, det var saxerkæmpen, der var faldet for Skræp. – Så var det, at Vermund bad om at få tronstolen flyttet lidt længere

ind mod flodbredden, så den stod i vandkanten stadig med begge muligheder åbne. *»For«*, som Søgaard sagde med et glimt i øjet, *»det skulle jo nødigt gå sådan, at han af vanvare kom til at vælte sig i vandet, hvis det gik godt«*. – Historiens slutning er vist velkendt, krisen blev jo afværget.

Engang imellem havde vi gymnastik med lærer Hansen i forsamlingshuset. Det blev nu mest opfattet som tidsfordriv, og vi var vist ikke engang klædt om til gymnastikdragt. Så var det bedre, når vi om sommeren fik lov at spille rundbold på præstegårds-forpagterens toft. Vi var delt i to hold, og det foregik ved, at to fik lov at vælge af flokken. Det var selvfølgelig fint at blive udvalgt først og det modsatte at stå sidst tilbage. – Der var sat fire pinde i jorden i en firkant med 50 – 100 m afstand. Det hold, der var inde, slog efter tur til bolden med et boldtræ, og mens det hold, der var ude, hurtigst muligt fik fat i bolden, løb slåeren rundt om de fire pinde. Var bolden tilbage ved udgangsstedet, inden han var ved en pind, var han død, og det hold, som havde flest døde, havde tabt.

Frikvarter – eksamen – skoleudflugt

I frikvarteret kunne vi lege på en stor, gruset legeplads foran skolen. Meget af legen var naturligvis snak og pjat, men der var også en mere organiseret leg, hvor vi skulle løbe fra en græskant i den ene side til en stenbro i den anden side af pladsen uden at blive fanget og slæbt over på en stenbro i den tredje side af legepladsen. Den leg hed »Stoubykælling«, og den begyndte med, at der blev råbt: *»Den der kommer sidst op skal være det til Stoubykælling«*, og så fór hele flokken op på den stenbro, der var fristed, og de der kom sidst, var Stoubykælling i første omgang, indtil en afløser var fanget og slæbt over på den anden stenbro, så var det ham, der »var det«. Navnet tyder på, at legen var af lokal oprindelse. – Så legede vi også »tik«, men den leg er vist almindeligt kendt som »Tagfat«.

Der var et stort elmetræ lidt tilbage på legepladsen. Mellem ishuset, der lå helt ud til vejen, og elmetræet kunne vi spille lidt bold, men ellers foregik de lege, der krævede mindre plads, der. – Ishuset blev brugt til oplagring af drittelsmør, og det blev holdt køligt med is, der var hentet op af dammen om vinteren. – Om foråret spillede vi tip med »tipkugler«, der var farvede ler-

kugler eller glaskugler, når det skulle være særlig fint. Der var gravet en række små huller i gruset, og lige så mange hold kunne spille tip ad gangen. Der var 2-4 på hvert hold, og spillet gik ud på at kaste kuglerne i hullet så vidt muligt, når man stod bag ved en streg i passende afstand fra hullet. Den, der kastede bedst, havde ret til med krummet pegefinger at skyde de kugler i hullet, der lå omkring det, og de kugler, han havde kastet eller skubbet i hullet, var ejendom. Når man skubbede en kugle ved siden af hullet, havde den næstbedste ret til at fortsætte osv., indtil alle kugler var skubbet i hullet, og så begyndte spillet forfra. Beholdningen af kugler kunne svinge dramatisk.

Vi legede også både »Hoppe i mand« og »Slå i land«, begge lege gik ud på at erobre land. Manden bestod af tre ruder som krop, to modstillede som arme, en rude som hals og to halvcirkler som hoved tegnet i skolegårdens grus som regel under det store elmetræ. Ved brug af et glasskår eller lignende, som blev kastet frem i ruderne kombineret med hop på et eller to ben efter vedtagne regler, kunne ruderne efterhånden erobres og modparten var derved slået ud. – Ved starten på »Slå i land« var der ridset to firkanter på ca. 2 x 2 m op ved siden af hinanden. Den ene slog nu en dolk i jorden i den andens land, derved fik han ret til det land, der kunne tegnes i lige linie fra nedslaget ud til siderne af »fjendelandet«, og han havde ret til at fortsætte, til han slog forkert, og dolken faldt på siden, så var det modpartens tur. Når den ene havde vundet så meget land fra modparten, at denne ikke kunne stå i det, havde han vundet spillet.

Der var en leg, der hed »Ejva – Bomba«. Den gik ud på at kaste en bold over taget på et hus – tit ishuset ved skolens legeplads. På hver side af huset var der en eller et hold, som henholdsvis kastede og søgte at gribe bolden. Samtidig med kastet råbte den ene side »*Ejva*«, så modparten var varskoet, og den modsatte side råbte tilsvarende »*Bomba*«. Blev bolden grebet, fór griberen om til et af de modsatte hjørner og råbte »*Stop!*«. Han måtte så yderligere bevæge sig tre skridt + en spytklats afstand hen mod nærmeste modstander, og blev han ramt af bolden, var han død.

Vi kunne også »spille pind«. Som udgangspunkt var der lagt en pind på tværs af to mursten på højkant. Pinden skulle nu ved hjælp af en længere pind skydes ud mod modparten, som stod klar til at gribe pinden i luften. Lykkedes det, var »skytten« død. Spillet omfattede yderligere at skyde pinden ud på andre måder, at måle afstanden fra griberen til murstenene samt at

hindre griberen i at ramme mursten med pinden ved at »røre i gryden« foran stenene med den store pind efter regler, som jeg ikke længere husker.

Endelig var der også en leg, som kunne kaldes: »Der kom tre mænd ...«. Den blev vist mest leget af piger, men drenge kunne også være med. To rækker med tre (fem?) børn stod ved begyndelsen med ansigterne mod hinanden. Idet den første række gik frem mod den anden, sagde den i kor:

»Der kom tre mænd fra Det røde hav«

- og på vej tilbage:

»ej, sikke-lej, sikkelade-tus«

Anden række frem – og tilbage:

»Hvad vil de mænd fra Det røde hav?
ej, sikke-lej, sikkelade-tus«

Første række:

»De vil gifte »Hanne« bort
ej, sikke-lej, sikkelade-tus«

Anden række:

»Og hvem skal hun så ha til mand?
Ej, sikke-lej, sikkelade-tus«

Første række:

»Hun skal have »Peter« til mand
ej, sikke-lej, sikkelade-tus«

og så videre med spørgsmål og svar, som kunne være opfundet på stedet, når de holdt sig til emnet og rytmen i legen. – Der findes et fint billede af maleren Peter Hansen, som viser piger i forårssol tilsyneladende i gang med samme leg, så den var nok tidligere kendt landet over.

Vi sloges naturligvis også i frikvartererne men næsten kun for sjov – nogle gange også i flok, men krig mellem bydele eller landsbyer har jeg ikke været med til eller kendt til. Blev slagsmålet til alvor, var det mand mod mand og som regel omgivet af en flok, der spændt fulgte slagets gang. Det prøvede de fleste, og styrke gav selvfølgelig status.

En gang om året var der eksamen, og det var næsten en højtidsdag, hvor vi mødte vandkæmmet og i bedste puds. Jeg husker det bedst fra de små klasser, så vi havde det måske kun der. Det særlige bestod i, at skolekommissionen overværede undervisningen. Den var på ca. fire mand med provsten i spidsen. Kren Ajsen, der var i sognerådet, var også med. Den samlede kommission havde også fundet søndagstøjet frem, og den sad med ryggen mod væggen oppe ved siden af den sorte tavle på en række stole, der var sat ind i dagens anledning. – Det har nok stået i folkeskoleloven, at kommissionen havde pligt til at påse undervisningen en gang årligt, for den praktiske nytte af arrangementet var vanskelig at se, men som sagt, festligt var det.

I dansk foregik det på den måde, at vi fik dikteret noget, og når det fyldte en god halv side, gik vi i række forbi den alvorlige kommission med det skrevne vendt ind mod den, så de kunne se resultatet af anstrengelserne. Så nikkede de og sagde måske også, at det var pænt, men de måtte vist også godt liste lidt rundt i stuen under selve dikteringen. På samme måde gik det i regning. Vi fik nogle stykker for, som vi regnede efter bedste evne og derefter foreviste i gåsegang.

Det bedste for skolekommissionen var måske, at fru Søgård i dagens anledning havde lavet en fin middag til den. Af samme grund fik vi et ekstra langt frikvarter, men det passede også udmærket, for så havde vi tid, så vi kunne gå op til bageren og købe for de 5-10 øre slik, vi havde fået lov at bruge i dagens anledning. Om eftermiddagen var kommissionen inde i den anden skolestue, hvor vi fortalte bibelhistorie og læste op for den, men det kan godt være, det var et andet år, så de nåede to forskellige klasser den samme dag.

En gang om sommeren var de store klasser på skoleudflugt, men på grund af krigen var jeg kun med på én rigtig tur. Den gik til Himmelbjerget, og så langt havde jeg aldrig rejst med tog før. Vi kørte i vogne med små kupeer i hvert faldt noget af vejen. De var flotte med grønne plydsesfjedersæder og rygstød, og så var der billeder på væggene, der forestillede forskellige naturskønne steder i landet, bl.a. var der et fra Møns klint. – Så kom vi til Himmelbjerget, og der var først en række boder, hvor man kunne købe askebægere og små flag med Himmelbjerget på. Der var forskellige andre udskårne ting, men især himmelbjergstokke med udskæringer og en rød knop som håndtag. Jeg købte en, som holdt i lang tid.

Jeg havde nær glemt at fortælle, at vi sejlede med Hjejlen fra Silkeborg, og vi var vist godt klar over, at det allerede dengang var et meget gammel skib. Vi kunne kigge ind i en fin salon med røde plydsesmøbler, som Frederik d. 7. og grevinde Danner vist nok benyttede ved skibets indsættelse på søsejladsen for ca. 150 siden.

Vi var selvfølgelig oppe i tårnet, og udsigten var imponerende og storslået, bådene, der sejlede på søen nedenfor, var så små, at de næsten så ud som store fugle. – Jeg har hørt, at man, inden man var i stand til at måle højden, troede, at Himmelbjerget var 2-3 gange så højt, som det virkeligt er. Det vidste vi selvfølgelig ikke noget om, men indtrykket var imponerende, og vores tur var jo i sig selv et eventyr, og stedets navn også eventyrligt. Vi havde mad med til hele dagen, og på pladsen ved boderne, hvor vi kunne købe sodavand, var der stillet borde op under træerne, som vi brugte at sidde ved. Vi kunne også købe cigaretter, og jeg købte min første 10 stks. Blå Northstate, som vi »nød« i toget på vejen hjem, for da var vi også i små kupeer af den slags, hvor der kun var adgang ude fra.

Næste år kom vi på cykeltur til Mariager, men det var også godt nok, for da var det også fint vejr. Vi var rundt i byens smalle gader med ujævne brosten og se på de fine, gamle gulkalkede huse med roser foran, og trafikspejle, der gør, at bilisterne kan se om hjørner, var allerede taget i brug. Vi var inde i den fine klosterkirke, hvor vi fik at vide, hvorfor det hedder Mariager, og så var vi på Hohøj, hvor der dengang var en meget vid udsigt, som skoven nu har taget det meste af. Der blev fortalt om Blicher, og vi var jo cyklet igennem hans egn på turen.

Da vi var i Mariager, var jeg gode venner med Arne Skipper, så vi kørte med armen over skulderen på hinanden en del af vejen. Arne var ham, pigerne var mest glade for, han havde en særlig tiltrækning overfor dem. Det kunne jeg ikke prale af, men der var jo også arbejdet, som skulle passes. Alligevel kom Valborgs Christian for nogle år siden med en hilsen fra en gammel skolekæreste, og det viste sig, det var Helga Kjærgård, som kunne huske, at hun engang havde givet mig en flødekaramel, og ved eftertanke er det vist rigtig nok.

En anden gang, da Else Søgård stod og spillede bold mod ishuset, og jeg holdt med min gamle cykel, spurgte hun, om jeg vidste, hvem hun bedst kunne lide af alle drengene i klassen, og ved udelukkelsesmetoden blev det

klart, at han var til stede, uden at det gav anledning til nærmere bekendtskab. Men som så mange gange var det nok mere evnen end lysten, der manglede.

Særlige mennesker

I 30-erne var det sociale netværk ikke så finmasket, som det senere blev, derfor var der mere plads til særprægede personligheder, end der er nu. I hvert fald så vi mere til dem, nok fordi de var tvunget ud for at skaffe sig til livets opretholdelse.

Der var flere typer af omrejsende handlende, som havde det til fælles, at deres fattige udseende viste, at rejsen først og fremmest gjaldt at skaffe sig til dagen og vejen. Ikke sjældent havde vi besøg af en sælger, der kom med en lille kuffert, der var delt op i flere små rum, som indeholdt knapper, snørebånd, sytråd, synåle, knappenåle og andre nyttige ting. Mor handlede med dem, hvis der var noget, hun havde brug for, hun skulle jo selv holde hus med skillingerne. Andre kom med et mere righoldigt udvalg af forskelligt uldtøj m.v. i byltesækken, og de blev kaldt bissekræmmere. Børstenbinderen var en anden handelsmand, som engang imellem gik fra dør til dør med sit vareudvalg. Hvis han ikke var på cykel, gik han med en stor kurv over armen, hvorfra sortimentet af børstehåndtag stak ud til flere sider, og når kurven blev sat ved indgangen, sås at den indeholdt mange typer skurebørster, karskrubber, gulvskrubber, spandebørster, støvkoste, fejekoste m.v. Der blev sikkert brugt mange flere skrubbe- og skurebørster den gang end nu. Dels var der mange flere at holde rent om, men der var jo også flere til at bruge børsterne sammen med soda eller brun sæbe.

Andre, der gik omkring, havde kun et lille bundt blade under armen. »Livets kamp« var det blad, som de arbejdsløse kunne tilbyde for 25 øre, og som vi som regel købte. »Krigsråbet« blev solgt af Frelsens Hær, men de var jo i den fine uniform, og så havde de bladene i mappen. Så var der selvfølgelig også dem, som – hvad jeg husker – stilfærdigt spurgte efter en skilling til mad, som mange også dengang nok mest fik i flydende form.

Den eneste gang, jeg har set, hvordan delirium kan give sig udslag, var hos en spritter, der en formiddag gik frem og tilbage ved Ajs Kristensens ladegavl skråt overfor, hvor vi boede. Noget af tiden gik han og råbte med sti-

gende og faldende stemmeføring: »*Jok, jok, jok*« eller noget i den retning. Andre gange stod han og råbte og skældte ud i vildelse. Tydeligvis var det hallucinationer, han gik og gjorde op med. Både for ham og os var det hele lidt uhyggeligt, og alt i alt varede episoden et par timer, så var han væk igen. Det var vist den samme mand, som havde den vane at tælle skridtene, når han gik henad vejen. Engang var jeg så tæt ved ham, at hans mumlen »*83, 84, 85...*« var hørlig, da han med tung gang var på vej ud af byen.

Der var andre liberale erhverv, vi havde mere gavn af. Jernhandlere fra Randers eller der omkring kom jævnligt forbi. Som regel kørte de i en gammel fjedervogn forspændt en eller to små langhårede, mere eller mindre udlevede heste. Der var flere om budet, og somme tider så vi, at de hen mod mørkningen kom et par stykker ifølge på vej syd på. De kørte så hurtigt, som deres gamle heste kunne klare det ned ad bakken gennem Hald og så med en tændt flagermuslygte dinglende under vognen. Så havde de altså i dagens løb været endnu længere nord på. Jernet solgte de vist nok til Løgstrup i Randers, og havde de nogle sække ben med, er de nok til sidst havnet på Kronjyden. Daglønnen måtte være beskeden, når de skulle samle et lille læs gammelt jern i måske op til 20 km afstand fra Randers, og hestene skulle jo også have lidt til opretholdelse af tilværelsen. Men vi kunne have gavn af dem, for engang imellem havde vi samlet lidt gammelt jern eller kødben, som vi kunne sælge for nogle øre til dem. Jeg tror endda, at jernet blev vejet og solgt til en bestemt kilo-pris. Der blev passet på værdierne, men det var tiden så også til. (Til sammenligning kan nævnes, at da jeg købte en nabogård godt 50 år senere, fik vi hentet en stor lastbil fuld af gammelt jern, som praktisk talt kun kunne betale afhentningen). Jernhandlerne var flinke til at komme forbi os, for Prangh havde tit nogle kødben, de kunne aftage.

Af andre »erhvervsdrivende«, der var på farten, husker min bror Johannes »hønsetyven«. Han havde ligesom Prangh en gammel »overskåret« HGF med varelad i stedet for bagsæde. Ved den lejlighed, der særligt huskes, løb bilen ud i dammen med nogle sække høns på ladet. Hønsetyven havde fået for stor fart på ned ad Salbakken, og da bilen ikke kunne bremse, løb den tværs over Hadsundvejen og ned i dammen. – Det var ikke noget helt enestående at være »hønsetyv«. Det hang sammen med, at det var et »håndværk«, der havde rimelige muligheder for at lykkes. Næsten alle gårde havde dengang eget hønsehold, og hønsehuset lå tit lidt bag ved gården, så der var

mulighed for, at hønsetyven i nattens mulm og mørke kunne liste ind og »plukke« en sæk fuld høns fra sovepindene uden så stor alarm, at det blev opdaget af hønsenes rette ejermand.

Andre rejsende solgte serviceydelser. Mor klippede meget i gammelt, tykt tøj, så hendes saks kunne let blive sløv. Så engang imellem var det hårdt trængt, når en skærsliber kom forbi og tilbød en slibning, og jeg skal love for, det hjalp. Brødkniven fik som regel også en tur. Måske var det de samme, der havde andre tilbud, vi fik i hvert fald også fade klinket. Hvis et fad kun var gået i få stykker, kunne det limes sammen, og så blev der boret hul til nogle solide kramper på tværs af revnen, og så kunne det holde lang tid igen.

Engang imellem kom der en flok rejsende eller sigøjnere kørende til byen i deres husvogn. Der var et grønt område omkring dammen, hvor vognen kunne parkeres det par dage, de var i byen, og hesten kunne finde sin føde omkring vognen. Det var som regel en storfamilie, der kom i husvognen, i hvert fald omfattede den som regel begge køn og alle aldersgrupper. Gruppen blev betragtet med et vist forbehold af byens folk, og dens renommé var i hvert fald sådan, at der blev holdt lidt mere øje med, at værdierne ikke forsvandt, mens besøget stod på. Ellers gik nogle af de voksne rundt og drev lidt handel under opholdet. Det drejede sig mest om ting, de selv havde lavet, papirsblomster eller lignende småtterier, som måske nærmest var dække over betleri, men de kunne også komme med et par kurve med børster af forskellig slags. Efter et par dage var vognen væk – og en episode forbi.

Men der var også mennesker i Hald, der var anderledes end de fleste. Der kunne nævnes mange, alle er vi jo i sidste ende noget særligt, men jeg vil nøjes med at nævne tre, Ajs og Niels Krag samt Gert.

Ajs og Niels var brødre, og Ajs var kraftig og Niels tynd. Ajs havde været brugsuddeler i Hald, men det gik ikke, for han fik underskud i kassen. Valborg siger, at kom der en bonde ind i butikken, som manglede en roegreb, så sagde han: *»A tåer lige en roergreb«*, og så sagde Ajs: *»Ja, gø do det«*, og så skete der ikke mere. Niels var gartner og tynd, som jeg synes, de fleste gartnere er, måske fordi de spiser mange grønsager. Han havde et gartneri i sydenden af byen, og det havde været godt nok en gang, men det var det ikke længere, da jeg kendte dem. – Da Ajs måtte holde i brugsen, gik han sammen med Niels og lavede en fin købmandsbutik i gartnerforretningen, men det gik heller

ikke, og det var jo nok igen pengene, det kneb at styre, men det siges også, at kattene, som de var glade for, fik lov at hvile sig på mel- og sukkersækkene, så da jeg kom der, var der igen kun gartnerforretning, men der var stadig tydelige spor efter købmandsbutikken.

I begyndelsen holdt deres mor hus for dem, og da var der orden i tingene, men senere gik de to halvgamle brødre i et fælles rod i gartneriet. I påklædning lignede de hinanden i gammelt jakkesæt, og så havde de tit samlet reverset i halsen med en sikkerhedsnål. Niels gik med kasket og Ajs tit med bowlerhat. De var meget rolige og flinke mennesker begge to. Niels gik lidt stille rundt, mens Ajs snakkede højere og havde et lunt glimt i øjet. Valborgs søn Christian har fortalt, at Ajs Kristensen – der hvor spritteren gik ved ladegavlen – engang spurgte om prisen på et hvidkålshoved. Den var 50 øre, men så ville han da gerne have et halvt, som han fik pakket ind. *»Hva ska do så ha for det?« – »50 øre«.*

Til gartneriet hørte et par drivhuse og et par tdr. land gartnerijord, men alt var præget af forfald. Der var blomster og måske andet i det ene drivhus, men det andet lå »brak« med huller i taget. De havde også frugttræer og buske samt grønsager på friland, og det havde efter sigende også tidligere været i orden, men ukrudtet havde efterhånden fået godt fat, så det vist gav så lidt, at de fleste varer kom fra auktionen i Randers, men mest iøjnefaldende var rodet indendørs. Kom man i butikken, knasede jorden under skoene. Der var stadig en lang, »fin« købmandsdisk, og Valborg mener, at de gik højere bag disken, fordi »kulturlagene« efterhånden havde hævet gulvniveauet. De skråede vist begge to, og Ajs var god til langspyt, så klatterne blev fordelt lidt rundt om.

Inde i lejligheden havde de engang haft et fint møblement, det havde de stadig, men det var ikke let at se. Spisebordet var dækket med aviser, der havde ligget i lang tid, og der stod som regel brugt service på det. Køkkenet var tilsvarende. Fra forretningen til lejligheden gik man gennem et lille drivhus, hvor papegøjen Jacob havde sin plads oppe på bjælken. Den kunne sige sit navn og andre ord eller småsætninger.

Forretningen lå tæt ved kirken, og det gav salg af blomster og kranse til kirkegården, som i hvert fald Niels kunne lave. De havde de almindelige grønsager i butikken, men en hel del af dem købte de nok hjem, og udbudet af eksotiske frugter og grønsager fandtes jo næsten ikke dengang. De

solgte også juletræer, og endnu så sent som i halvtredserne, når jeg var hjemme på juleferie, hentede jeg juletræ ved dem. Så ville de gerne vide, hvor vi var, og hvad vi lavede, så også derfor var det hyggeligt at komme hos dem.

Gartnerijorden var en af de gamle bytofter, der som nævnt lå indenfor Toftevejen, så det var gammel kulturjord, der havde tilhørt en gård, der var flyttet udenfor byen ved udskiftningen i sin tid. Fra starten har den derfor været velegnet til formålet, men det var som nævnt ikke så let at se længere.

Gert har jeg aldrig snakket med. Han var en lille, tynd og duknakket, men sej mand – og aldersrentenyder – som det hed, da jeg kendte ham. Han boede tæt ved forsamlingshuset i et lille »tornerosehus«. Tilgroet og tillukket var det i hvert fald, men bortset fra, at der praktisk talt aldrig kom andre mennesker derind, var det ikke særligt eventyrligt. Datteren Else og hendes datter, Edith boede sammen med Gert. Else var skilt fra en gårdmand i Asferg ude bag ved Spentrup. Hun var blevet menneskesky, så vi så hende næsten aldrig. Edith var nogenlunde på alder med Jenny, og hun var som andre børn, men efter sigende alligevel lidt indbildsk. Det var måske noget af grunden til, at det ikke gik hende så godt senere i tilværelsen.

Når jeg fortæller om Gert, er det fordi hans adfærd viser noget fra gammel tid, da mennesker gik meget mere og længere, end vi kender til. I perioder gik han dag efter dag på arbejde ude på heden. Jeg husker det fra efteråret, da det var mørkt, når han kom hjem. – Heden er et område, der nu mest er skov – gran og fyr. Det ligger i trekantområdet mellem Hald, Spentrup og Gassum, der hvor Blicher i sin tid færdedes, mens hele området endnu lå hen som hede. Det var altså en slags overdrevsområde, hvor flere af gårdene i Hald havde skovparceller, og hvor en del af karlenes tid om vinteren gik med at fremstille gårdens brændsel.

Gert må have haft en aftale med en lodsejer om at lave brændsel måske både til ham og sig selv. Det, som gør, at jeg synes, Gert var sej, er, at han i perioder dagligt gik frem og tilbage med sin trillebør. Der var 3-4 km hver vej, og det var en fladbør, han gik med. Når han så kom tilbage om aftenen, havde han brændestykker liggende på tværs af trillebøren, og det var en præstation, for han fragtede vist hele sit brændselsforbrug på den måde.

Som børn legede vi tit nede i byen efter skoletid, og når det var ved at være mørkt hen mod spisetid, kunne vi dag efter dag høre en pibelyd: »*eoi-eoi-eoi...*«. Så vidste vi, inden vi kunne se ham, at det var Gert, der snart var

hjemme med sin daglige trillebørfuld brændsel – efter en tur på tre fire kilometer i tunge basartræsko.

Men Gert var også vant til at gå, for han havde arbejdet på Assens cementfabrik. Hvis han var omkring de 70 år, da jeg kendte ham, har han været ca. 40, da cementfabrikken blev bygget omkring 1910, så det er sandsynligt, han har været med fra starten. Det var det projekt, Hans Kirk beskrev i romanerne: »Daglejerne« og »De nye tider«. Heri kan man læse, at det var et foretagende, der gav arbejde til daglejere fra et stort område, hvor der var hårdt brug for arbejdspladser, og det er beskrevet, hvordan daglejerne kom gående på arbejde langt omkring fra hver morgen. – Gert har nok været en af dem, men det er dog tvivlsomt, om han har taget turen fra Hald til Assens hver dag, for det ville give en gåafstand på 20 km hver vej, og det kunne næppe klares sammen med en arbejdsdag på 10 – 11 timer. I hvert fald var der i opbygningsfasen ifølge romanen barakker, folkene kunne bo i, og det har måske været en anvendelig mulighed for ham. I øvrigt var der andre fra Hald, der arbejdede på cementfabrikken fra starten, men de var holdt op, da vi boede der.

Gerts livsform giver et glimt tilbage i en tid, vi kun har læst om, men turene med trillebør viser, at han havde opnået en træning, han havde nytte af langt op i årene.

Forår og forsommer i drengetiden

Krattet lå mod syd udenfor markerne midt mellem Hald og Linde. Fra gammel tid har det været overdrevsområde, og det er det til en vis grad stadigvæk, for mange gårde havde en del lys kratskov og indhegnede græsmarker, der blev brugt til ungkreaturer, og nogen steder gik indhegningerne ind i krattet, hvor kvierne gik på tiltrådte stier i den blomsterdækkede skovbund. I en særlig del af området var krattet ryddet, og i stedet var der meget høje graner, der stod lidt spredt, og i dem var der en stor rågekoloni.

Det var skik og brug, at vi en eller flere gange gik en tur i krattet om foråret. Det er de lyse hasselskove, der har givet området betegnelsen krattet, men mellem hasselbuskene var der også højere træer. Det var vist mest eg og ask, for jorden er leret og forholdsvis frodig, som asken sætter pris på.

Midt i området var der et lille vandløb, som var sogneskel mellem Hald og Linde. Vandet i bækken var på et tidspunkt af dagen næsten helt hvidt af spildevand fra mejeriet, men senere blev det alligevel klart igen. På begge sider var der indhegninger, som opad gik over i kratskov. Om foråret var hele skovbunden dækket af blomster, det var først og fremmest aurikler, og det var især den, der hedder Storblomstret Kodriver, der var mange af. Det er den art, hvor blomsterne sidder enkeltvis på stilk ligesom ved de dyrkede arter.

Der var også masser af anemoner i skovbunden, så det var dejligt at gå rundt på kreaturstierne i hasselkrattet en sollys forårsdag, når skovbunden var i fuldt flor, inden træerne rigtigt var sprunget ud. Somme tider gik vi over bækken til den side, der tilhørte gårdene i Linde, men det var med en tydelig fornemmelse af, at vi var udenfor vort eget område. Det var i grunden mærkeligt, for det var jo lige lidt vores på begge sider af bækken, og det kan jo nok tages som udslag af vores tilbøjelighed til at skabe os en hjemegn eller hjemstavn. Hald kendte jeg ud og ind og Linde vist kun ved at køre igennem med rutebilen engang imellem, men den klare fornemmelse af, at bækken dannede skel mellem »vores« og »deres« har måske alligevel med vores instinkt for »stammedannelse« at gøre.

Vi skar nogle hasselkæppe og var også rundt andre steder i området, inden vi vendte næsen hjem ad igen. – Når vi gik hjem, kunne vejen føles meget lang, for i hvert fald jeg kunne blive så utrolig træt, at det næsten ikke var til at slæbe benene med. Hvis nogen i det hele taget tænkte nærmere over det, ville det nok blive kaldt forårstræthed, men det skyldtes sikkert vitaminmangel. Behovet for vitaminer var vel knap kendt dengang, så det kunne ingen vide. Som tidligere nævnt, fik vi fortrinsvis skummetmælk hjemme, og når mælken centrifugeres, følger A- og D-vitaminerne jo med mælkefedtet over i smørret, så dem har vi sandsynligvis fået for lidt af om vinteren. Senere om sommeren klarede grønsager vel problemet, for mor havde altid et stykke jord til køkkenhave. Mangel på D-vitaminer og mineraler kan medføre engelsk syge, der viser sig som skæve knogler og fortykkede led. Det har vi nu ikke set tegn på, men mineralerne bliver jo også i skummetmælken, så dem har vi nok ikke manglet.

Vi var somme tider ude i rågekolonien i yngletiden. Rederne sad helt oppe i toppen af granerne, og et langt stykke op ad stammerne var der meget få

grene, så det var svært at komme op til dem, men det kunne der så gå sport i. Det hele var vel mest for fornøjelsens skyld, men alligevel gik vi både efter æg og unger, der godt kunne være i forskellige reder på samme tid. De store unger blev smidt ned, hvor der var nogen til at tage imod dem, men æggene skulle vi have i lommerne på vej ned, og det var knap så nemt, så indholdet var som regel en blanding af knuste og hele æg efter nedturen, og det resulterede i en speciel fornemmelse i lommerne på vej hjem med fangsten. Vi har spist både rågeæg og rågeunger hjemme.

Der var ikke mange organiserede fritidsinteresser for os, så efter skoletid måtte vi selv finde på at bruge resten af dagen, og det gik også godt nok. Ja, der var gymnastik en aften om ugen, men ellers legede vi mere eller mindre organiseret i flok. Ud over på samværet med brugsens drenge brugte jeg nogen tid et par legesteder mere, men det skal lige nævnes, at Søgård en gang sagde til Kren Johnsen: *»De kommer til at tage den knægt ud til Dem, Kresten Johnsen. Han går og gør byen usikker«.* Det må have været vinteren efter den første sommer ved Kren J., for efter den tid opfyldte han jo Søgårds ønske, men ellers er jeg kun tilfreds, hvis der var lidt krudt tilbage, for senere synes jeg selv, det kunne være småt nok med det.

Jens Bertelsen, der var et år ældre end jeg, boede tæt ved os. Hans far var handelsmand, og så havde han en slags landbrug med markerne langt udenfor byen, mens staldene lå ved beboelsen inde i byen. De blev mest brugt til handelsdyr, og markerne var lagt ud til kreaturgræsning. Jens' mor var noget sart, så der skulle ikke meget til, før han fik en røffel og vi andre med for den slags skyld. Ligesom den velkendte fru Varnæs gik hun i seng, hvis tilværelsen kom for meget på tværs. Jens lignede sin far, han var noget hård i filten og tog sig ikke meget af, om hans mor foldede sig ud.

De havde både heste og kreaturer i staldene, vi gik rundt i. Engang imellem hjalp jeg lidt med at passe dyrene, men det var ikke meget. Derimod hjalp jeg Jens med at trække et kreatur eller en hest til levering hos købere engang imellem, og der kunne godt være ret langt at gå. Det var lettest, hvis han havde en til at genne på dyret, og så var det jo mere selskabeligt. En søndag morgen kom han og ville have mig med ud med en hest, der skulle ud i Slæten på vej til Randers. Da vi kom til Slæten, skulle vi bare »lidt« længere, og sådan blev det ved, til vi var halvvejs i Randers – sådan var Jens og sådan var jeg, der gik med til det.

Engang havde de en hest, som jeg godt vidste var ondskabsfuld. I forvisningen om at være udenfor dens rækkevidde, stod jeg foran og rakte hånden ud mod den. Beregningen var imidlertid forkert, for den for frem og bed mig i hovedet på tværs i én mundfuld. Det gjorde ondt og gav nogle gode sår på kinderne og på næsen. Søgård spurgte, om jeg havde fået børnesår, men det kunne afkræftes uden yderligere uddybning af emnet.

Min bror Johannes har fortalt om, hvordan han engang var med til at trække nogle dårlige kreaturer hen til en husmand, hvor de for en bestemt handelsmand blev byttet ud med husmandens gode dyr. Konen græd, og bytningen var også til sorg – og sikkert også økonomisk fortræd – for manden. Handelsmetoderne kunne nok være barske, hvis sælgeren kom i økonomisk afhængighedsforhold af handelsmanden.

Bertelsen var jæger, og han havde et par gravhunde, der hed Rita og Madsen. Madsen var en pæn sort gravhund, men desværre blev den kørt over af en mand i en fin Ford V8, der var moderne dengang. Jeg stod i nærheden og så hunden løbe skråt over vejen, så bilisten kunne sådan set ikke gøre for uheldet. Han kørte bilen ind til siden af vejen og så, at hunden lå og nok var dødsdømt uden at være rigtig død, og så spurgte han, om jeg kunne skaffe en hammer. Vi havde en gammel, tung hammer hjemme, som jeg hentede til ham, og med den gav han Madsen nogle gode dask i panden og smed den så i en mudderpøl ved Ajs Kristensens roehus. Så løb han hen til mig med hammeren og tilbage til bilen – og var væk i en fart. Jeg syntes, han havde lidt mistænkelig travlt med at komme væk, derfor gik jeg op og skrev hans bilnummer op med det samme. Det fik Bertelsen at vide, så jeg blev bedt om at fortælle om begivenheden. Så blev det meldt til politiet, og senere kom landbetjent Hansen og snakkede med mig om det – (mon det var sket i dag?). Det kom også i avisen, en halv snes linier med overskriften: »Otteårig årvågen dreng«. Engang viste faster Karen, at hun havde klippet stykket ud af en avis.

Det var godt nok, men det mærkelige var, at jeg bag efter blev bange for, om det nu var det rigtige bilnummer, jeg havde skrevet op. Jeg har aldrig hørt, hvad anmeldelsen endte med, men i lang tid efter bad jeg til Gud om aftenen om, at jeg havde husket det rigtige nummer. Man taler om, at børn kan have traumer. Det er den eneste gang, jeg husker at have været halvvejs uforklarligt bange i længere tid, men det var utvivlsomt en ubegrundet skræk for at blive draget til ansvar, der lå bag ved.

I gården med kamgavlene boede »jøden« i begyndelsen af min tid. Det mærkelige var, at han holdt »søndag« om lørdagen og arbejdede i marken om søndagen. Jøden og hans kone var et ældre ægtepar, der snart solgte gården. Køberen, der hed Hyldtoft, var dansk-amerikaner og havde, som rimeligt var, når han havde været i Amerika, munden fyldt med guldtænder. Han satte straks kamgavle på stuehuset. Hans mark var en lang strimmel mod syd med dige og markvej ved siden. Han gravede dog snart sin halvdel af diget væk, men det så nu lidt sært ud, at der kun stod et halvt dige tilbage i marken.

Hyldtoft var vist slet ikke landmand, og efter nogle år blev gården solgt til Karl Rasmussen der havde været forkarl ved Kren Storgaard og senere haft en mindre ejendom i Stolsbjerg ved Gerlev. Brugs-Svend og jeg havde engang besøgt ham der, og han havde vist os en agerhønerede med næsten 20 æg.

Det lyse tag lige bag ved hans gård er brugsen, hvor der var tre drenge, jeg kendte. Til højre for »kamgavlene« boede Maren og Mads Bygballe i en mindre gård. Dem besøgte jeg sammen med brugsens drenge. I den anden stråtækte gård bagved boede Søren Skjødt. I det hvide hus med gavlen ud mod brugsen boede Peter Holm, der ledede drengegymnastik. I rødstenshuset ved siden af boede vognmand Anton Jensen, så kom maler Knudsen og næstefter boede Maren Skjødt. I det næste hus med gavlen mod vejen havde »den over smej« sin smedje, selv boede han i et hus bag ved. Jeg gik i klasse med Svend Erik derfra.

Kren Skjødt boede i den lyse gård øverst til højre i billedet. Han var sognerådsformand lige til kommunesammenlægningen og som sådan kendt som en praktisk og ræsonnabel mand. En gang jeg hentede et skema hos ham, sagde han: »Kom nu her Kristian, så do ka' se, hvordan a gør, for do blyver jo osse en stuer mand engang«.

Endelig ses møllen bagerst i byen. Det er nemt at se, at den lå godt. (Fotografiet er udlånt af Nørhald Egns-Arkiv).

Det andet legested ved Albert Kjærgård var mere spændende. Uffe, som jeg kom sammen med et stykke tid, var et par år ældre end jeg. Knud, der var den ældste af børnene, var også hjemme, men derforuden var der piger, som var både ældre og yngre end Uffe, ja, der var forresten også en jævnaldrende, for der var tre hold tvillinger i søskendeflokken. Som alle andre gårde dengang, havde de både køer og grise, og vi kunne gå alle steder, som vi havde lyst. Kjærgårds børn havde mange arbejdspligter, alligevel var alt meget frit, men om de frie forhold var bevidst planlagt, eller det ubevidst var deres måde at være på, er usikkert. De havde i lang tid en stor »færge« i laden. Den bestod af en vognbund, der var hængt op i fire jernkæder i to bjælker, så det hele blev en kæmpe gynge, som altid holdt sig vandret under farten, så der kunne være en stor flok børn på ad gangen. Den kunne vi bruge efter lyst, og i perioder blev den flittigt brugt af både børn og unge, og det var både hyggeligt og selskabeligt at være med på en tur sammen med 6-8 andre. Det var selvfølgelig en sport at hoppe af og på i farten, og som så meget andet var det forbundet med en bestemt teknik. Til afveksling kunne vi hoppe fra bjælkerne og ud i halmen, og engang faldt jeg så uheldigt, at stemmen var væk et stykke tid, men det var der andre, der også prøvede.

Der blev som nævnt krævet meget arbejde af børnene ved Kjærgårds, og vi kunne være en hel flok, der hjalp hinanden. Det var vi ved sammenkørsel af roer om efteråret, og det var Uffe, der var den ansvarlige. Han var vel 10-12 år og vi andre yngre. Det var tilfældigt, hvem der styrede heste og vogn, og vi løb noget rundt mellem hinanden, så jeg tænkte, at det var mærkeligt, at vi fik lov at arbejde på den måde, men det hele gik godt, og vi fik nok også lavet en del, da vi var mange om det.

Besøg af far

Engang imellem, når vi var på vej hjem, kunne vi se fars bil holde udenfor huset, og det var vi naturligvis glade for. Det var især, mens vi var mindre i første halvdel af 30-erne. Mor og far blev vist først skilt i midten af af 30-erne, og efter den tid kom han vist aldrig. Når han kom hjem, skete det, han blev 2-3 dage. I de år ernærede far sig ved at sælge rottegift, og nogle gange, når han var hjemme, passede han arbejdet derfra. Han har nok averteret i lo-

kale aviser og så tilrettelagt sin kørsel i forhold til de henvendelser, han fik på annoncerne. Den gift, han brugte, lugtede i retning af Kongen af Danmarks brystsukker, men det var måske det lokkestof, som skulle få rotterne til at æde giften, der havde den lugt. Giften blev blandet med grutning, og så blev det pakket i småpakker af avispapir, som blev lagt ud til rotterne. Blandingen var også giftig for andre dyr, så det var ikke ligegyldigt, hvor den blev lagt.

Vi hyggede os, når far var hjemme, og mor var også glad, når han kom. Somme tider kom han med wienerbrød, og det var hyggeligt, men engang tænkte jeg også, at det måske var en lovlig let måde, han kom om ved tingene på. – Han ville godt have mig med på tur, når han var hjemme, og det var jeg flere gange. Vores længste tur gik til Vendsyssel, og den husker jeg bedst. Vi var på 3-4 store gårde, og i erindringen var de alle med en »kæmpestor« gårdsplads. I mit senere arbejde ved Superfos fik jeg bekræftet, at Vendsyssel fra gammel tid er anderledes end f.eks. Østjylland. Landsbyer med gårdene samlet i byen og med marker ud til alle sider, som det stadig er i Hald, findes næsten ikke i den landsdel. Derimod er der mange enligt liggende gårde både store og små, men mange halvstore, som nærmest er proprietærgårde. Af dem er mange bygget med lange, smalle staldbygninger, og det kunnne næsten se ud, som om de er bygget på den måde for at få den »kæmpestore« gårdsplads, som findes mange steder, og som far og jeg så på vores tur. Engang spurgte jeg en af Superfos' forhandlere – det var Ole M. Nielsen, Østervrå, der nu er medlem af folketinget for KRF – hvad der er vendsysselske landmænds mest typiske karakteregenskaber, og han svarede: »Godt humør«. Det kan være lige så rigtigt, men vores fordom er vel ellers, at de er et selvbevidst folkefærd. Hvad de nu end er, så er det en kendsgerning, at den mere spredte bebyggelse med forholdsvis mange større gårde jævnt fordelt i landskabet er med til give landsdelen et andet og lidt mere storslået præg end resten af Jylland, og det oplevede vi allerede på vores tur.

På tilbagevejen gjorde vi et lille ophold i Aalborg. Limfjordsbroen var indviet i 1933, og det var muligvis senere samme år, vi så den, for det var sidst på sommeren, vi var på tur. Vi parkerede ved fjorden syd for broen, og så gik vi tilbage op over broen for at se den nærmere og for at nyde udsigten fra den. Der var andre, der tog turen til fods, for de tohjulede, flade gadesalgsvogne, der dengang var et almindeligt træk i gadebilledet, stod i en lang

række i den ene side af vejbanen op over broen. – Broen blev udvidet i 50-erne, så fra starten var der kun to ret smalle kørebaner, så det kan undre, at der også var plads til trækvognene, men en jævnaldrende aalborgenser har bekræftet min erindring. Som før nævnt om vejen gennem Hald, kan man undres over, hvor lidt plads, der var behov for til trafikken dengang. – Far købte en pose »Regnar Clode« blommer ved en af vognene oppe på broen, gule og saftige var de. Dem fik vi nogle af, mens vi stod og så os om, og resten forsvandt på vejen hjem, så vi var rigtigt på udflugt.

Engang var Johannes og jeg med mor og far i Enslev ved Gerlev for at se på en lille købmandsbutik, der var til salg. Den var i et lille gult stråtækt hus. Jeg ved ikke hvilke tanker, far havde i den forbindelse, og hvor stor alvor, der var bag købsplanerne, men mor var glad, når han var der. – Jeg har før nævnt, at det ikke påvirkede vores tilværelse ret meget, da mor og far blev skilt. Det skete jo gradvist, men det havde også noget at gøre med, hvordan mor administrerede vores tilværelse, især at hun skabte os en stabil dagligdag, selv om det skete under små forhold. Alligevel prægede oplevelserne vi søskende og måske endda mere, end vi er det bevidst.

Søndagsbegivenheder

Søndagsskolen, som mor syntes, vi skulle gå til, skiftede mellem Møller-Mari og fru Exner. Møller-Mari var enke, og hun boede sammen med sin søn og svigerdatter, der havde overtaget møllegården. Maris oplæring af Møller-Jens havde ikke været nogen ubetinget succes, selv om han stammede, var hans sprogbrug blomstrende og krydret med ord, han ikke havde lært hjemme. Jeg ved ikke, om Jens stod for møllegårdens drift, for han gik altid henne i møllen, der stadig var i drift, selv om alle gårdene havde fået el-kraft. De fleste kunne derfor selv male deres korn, men nogen fik stadig valset havre til hestefoder på møllen. Jens havde endda en petroleumsmotor, som han startede, når der var for lidt vind. Det var en pæn stor mølle, der var i Hald, og da den lå højt, var den synlig langt omkring. Hele byen ligger jo højt, og der var faktisk tre kendetegn for byen, der var synlige milevidt omkring, og det var møllen, mejeriskorstenen og kirken, men nu er kun kirken tilbage.

Hald mølle set forfra med bl.a. aflæsningsslidsken. Kusken satte sækkene enkeltvis op på vognkanten, hvor Møller-Jens tog den med sækkevognen og kørte den ned i bunden af møllen. Derfra blev den hejset på 1. eller 2. loft og hældt i kværnen. Til venstre ses motorhuset og Møller-Jens' motorcykel er også kommet med.

Jeg har prøvet at ligge på et læs kornsække, når en karl fra en af gårdene kørte til mølle. For at komme helt ind til aflæsnings-slidsken, skulle vognen køre tæt omkring møllen, så når møllevingerne susede lige over, kunne hestene blive meget bange særligt om vinteren, når de var staldkåde og havde kræfter i overskud, så var kusken sat på prøve, når han var på mølletur. – Løbske heste var ikke nogen helt sjælden begivenhed, men når det skete, gik det tit så hurtigt, at det først bagefter blev klart, hvad der var sket. Det var altid forbundet med skader, vognfjæl, hjulpar og andre vogndele lå spredt efter løbskkørslen, og dyrene kunne være kommet til skade. Engang endte et par heste i et spidst jernhegn ved en have, men personskader har jeg ikke set.

Ved siden af møllen lå byens vandbeholder, og ovenpå den var det højeste punkt og den flotteste udsigt i byen særligt mod nord og øst. Mod øst lå Randers fjord og længst ude i nordøst sås dens udmunding i Kattegat. Længst mod nord kunne Vindblæs kirke lidt syd for Hadsund ses som en lille hvid plet og hele landskabet lå »udbredt for vore fødder«.

Mari holdt søndagsskole i møllegården søndag eftermiddag, og den varede ca. 1½ time. Vi sang nogle salmer, så fortalte hun bibelhistorie, eller vi hørte om missionsarbejdet i de varme lande. Hvis vi ikke sad stille, kunne hun godt skælde ud, men det var nu ikke så tit, selv om vi sad tæt sammen, fordi stuen ikke var ret stor. Hun kunne også fortælle eller læse lidt op, men det hele foregik i en alvorlig og måske lidt højtidelig stemning. Sommetider fik vi også et lille blad med hjem, hvori der stod noget om hedningemissionen.

Fru Exner var provstens kone, så hver anden søndag blev søndagsskolen holdt i præstegården. Der var mere plads og lys, så atmosfæren var lysere og venligere end i møllegården. I den stue, hvor vi sad, var der et stort billede af Julius Exner, der var provstens bedstefar. Det var det kendte Amager-motiv, hvor en mor med sin lille datter kommer på besøg hos bedsteforældrene. Det er tydeligt, at den lille pige er forlegen, moderen stolt og bedsteforældrene glade for besøget. Søndagsskolen i præstegården gik som den i møllegården, men fru Exner var mildere, og så var hun god til både at læse og fortælle historier.

Om sommeren var der somme tider møde i præstegårdshaven søndag eftermiddag. Så var det provsten, der stod for mødet, og så var der tit en missionær, der talte. Engang talte en ældre missionær, der havde været i Afrika. Takket være den lokale høvding i området, hvor han arbejdede, var arbejdet lykkedes godt for ham. Høvdingen hed Unkoberto, og missionæren havde arbejdet med praktiske foranstaltninger som forbedret hygiejne, skoleundervisning m.v. Hver gang, noget skulle sættes i gang, gik missionæren til Unkoberto, og han var tilsyneladende næsten selv forbavset over, hvor godt det var gået, for gang efter gang fortalte han: »– men Unkoberto sagde ja, og vi gjorde det«, og det gjaldt også missionærens vigtigste opgave, udbredelsen af kristendommen.

Mon ikke vi fik kaffe ved havemøderne, men det havde vi måske selv med? Bag efter var der sanglege, »Tyv, ja tyv, det skal du være« – eller vi le-

gede »To mand frem for en enke« eller lignende. Præstegårdshaven var stor og fin, og man kunne godt gå en lille tur på egen hånd, og det var også en oplevelse.

Om sommeren var der også søndagsskoleudflugt til Dyrby krat, der ligger 8-10 km fra Hald i retning mod Mariager. Det foregik på den måde, at byens to lastbilvognmænd mødte op med bilerne vasket og pudset og påsat de høje kreatursider, så vi ikke faldt af i svingene. Så var der stillet bænke op på langs i bilerne, så de voksne kunne sidde ned, mens børnene stod op og delvis hang ud over siderne, så der var godt læs på, så meget mere som især mødrene var udstyret med frakker og tæpper samt tasker til madpakker etc. Under kørslen råbte vi hurra til dem, vi kom forbi.

Dyrby krat var en stor slugt med græs i bunden og med skov eller krat op ad siderne, og i den ene ende var der en høj bakke, som kreaturerne havde trådt nogle grusede stier i, og på toppen af den var der en flagstang.

På dagen havde mange søndagsskoler sat hinanden stævne, så der var masser af børn og voksne samlede. Det hele begyndte med, at vi var samlede omkring en talerstol, hvorfra der blev sagt noget, det var mest i voksent sprog af ældre mænd, så det hang vist ikke meget ved, men bagefter sang vi. Så blev der leget noget i fællesskab, sanglege o.l., og når det var forbi, kunne vi sætte os på vore tæpper rundt i skovkanten for at spise og drikke saftevand. Bagefter kunne vi gøre, som vi ville, og der var bl.a. de mange lastbiler at se på. De holdt ved den gård, der lå lige ved indgangen til krattet, men det mest populære var at løbe op på og ned af den store bakke med flagstangen på toppen. Det gjorde os godt »mogede«, for der var masser af løs grus og sand, hvor vi løb mest.

Så var det snart ved tiden, vi skulle hjemad, og det var ikke det mindst spændende, for både når vi kom og kørte igen, daskede grene fra træerne ned over bilerne, så vi var nødt til at dukke os godt ned i vognkassen for at undgå dem. Vi havde så haft en god dag, også fordi det havde været en god skovtur i et fint terræn og en spændende køretur frem og tilbage.

Om vinteren var der en missionsuge, hvor der var kirkegang hver aften, og vi var med nogle af gangene. Forløbet af gudstjenesten var vist ikke meget anderledes end om søndagen, hvor vi også var med engang i mellem. Der var altid salmesang og prædiken, men forskellen var, at der var en fremmed taler eller prædikant. Nogen af salmerne kendte vi, så dem kunne vi

synge med på, ellers kunne tiden godt falde lang. Provst Exner var i hvert fald i kirken en højtidelig mand, som det var svært for børn at forstå.

Til gengæld var der tid til at se sig om i kirken, og Hald kirke er jo stor og fin. Kalkmalerierne var spændende, og som de ser ud, må man tro, at det også delvis er for underholdningens skyld, de er lavet. Desværre er der næsten ingen tilbage i skibet, men så var der korbuen og korhvælvingen at se på. I skibet er der kun et par seglformede tegninger tilbage, hvoraf den ene forestiller et får, som holder en lang korsstang med det ene forben. I korbuen er der i hver side en pavelignende figur, hvoraf den ene måske er kirkens helgen. I korhvælvingen er der en kreds af figurer, der må være oppe i himlen, da de er omgivet af stjerner, og det er nok overvejende apostle. Nedenunder er det mest spændende billede, som viser Jesus i en stor kofte og med sårgabene stående på jordkulen på dommens dag, men ellers er billedets detaljer glemt.

Ellers er altertavlen kirkens mest iøjefaldende udsmykning. Den er nok en af de største, der findes i en landsbykirke. Den har engang stået i en kirke i Randers og stammer fra katolsk tid. I midten er en kongekronet gud, som holder armen omkring Jesus, der har mærker efter korsfæstelsen. Til venstre står en kronet jomfru Marie i stor figur og i modsat side en prælat med bispehat. Længere ude i begge sider står mange udskårne figurer, som nok er profeter, og hele altertavlen er udsmykket med klare og stærke farver. – Det og meget mere kunne vi sidde og se på, når vi var med mor i kirke.

Ellers er kirken i Hald næsten mest bemærkelsesværdig set udefra. Skibet og koret er bygget af så fine kvadre, som det sjældent ses. Kirken har ingen apsis, men ud til nord er bygget et så stort sakristi, som det sjældent ses ved en landsbykirke. Det er kapel og måske præsteværelse. Tårnet har en højde og drøjde, der svarer godt til kirken, som vist også tidligere var herredskirke, så det er måske en del af forklaringen på, at den er stor og velbygget.

Gymnastikken i Hald m.v.

Der var stor aktivitet i gymnastikudøvelsen i Hald i 30-erne, og der var gymnastikhold for både unge og børn såvel af drenge som piger. Både karle og piger kom fra omegnens byer for at være med til at gøre gymnastik.

Albert Kjærgård var det aktive midtpunkt i gymnastiklivet, og han ledede

både karle- og pigegymnastikken gennem mange år. I fremtræden var han gymnastikmand af den gamle type. Han var en lille mand med en spændstig gang, og han havde næsten karseklippet, opstående, gråt hår. Når han ledede gymnastik, havde han altid hvide lærredsbukser og hvid skjorte og i hvert fald ved opvisningerne havde han et bredt, hvidt elastikbind om maven. Mærkeligt nok var han ikke særligt smidig, for når han skulle vise, hvordan en øvelse skulle udføres, kunne han knap nok nå gulvet med fingerspidserne. Han havde en god stemme for en gymnastikleder, og han forstod at bruge den, så man næsten kunne høre, at han var i godt humør. Som nævnt tidligere, havde han en af byens gårde, men da han blev ældre, og Knud overtog gården, købte han en mindre ejendom syd for byen, alligevel blev han ved med at lede gymnastik, til han var op i 80-erne. Ledelsen af gymnastik var som andet ungdomsarbejde ulønnet, og den blev altså udført af idealisme. Hos Kjærgård som hos nogle ældre gymnastikledere var denne idealisme næsten afspejlet i deres ydre fremtoning – hos ham gennem en let gang og tit med et glimt i øjet.

Børneholdene havde andre ledere. I en periode var det Peter Holm, der havde en tømrer- og snedkerforretning. Foruden drengegymnastikken startede han en slags spejderarbejde, som jeg var glad for at være med til, og han var helt god som gymnastikleder. En varm sommeraften vi havde gymnastik, og vi sad på gulvet, mens et potmål vand gik på omgang, sagde Holm med et smil: *»Kamelerne vandes«*.

Gymnastikken var ellers meget traditionel. Vi startede med at gå rundt i salen på to rækker og synge: *»Stræk din fod, fremad, frem med frejdigt mod«* eller lignende. Derefter var der øvelser på gulvet, så øvelse i spring, og til sidst gik vi igen rundt og sang:

»Det er så godt at ha' ryggen ret
og ho'det løftet og gangen let
Da går vi så frit gennem verden«

Da ved vi godt, at den kraft vi får
den ses på slægten i hundred år
Da går vi så frit gennem verden«

- og det er da en gymnastiksang og en morale, der vil noget.

Gymnastikopvisningerne var højdepunkter i gymnastikken, og der var både forårsopvisning i forsamlingshuset i Hald og udendørs opvisning i Lindbjergskoven om sommeren. Ved forårsopvisningen var der stillet bænke rundt langs væggene i salen, og selv om de var godt besat, og der var lidt plads, var der alligevel fælles indmarch som indledning. Med fanen foran var alle holdene stillet op i tætte rækker, og når der var ro, sagde Kjærgård: *»Fanen hils«*. Så rejste alle i salen sig, mens fløjmanden i strakte arme sænkede fanen mod jorden. Derefter sang alle første vers af : *»Der er ingenting, der maner ...«*. Når det var forbi, gik vi fint ud af salen, og opvisningerne kunne begynde.

Jeg husker bedst pigernes og karlenes opvisning, og begge hold var både store og dygtige. Der var flere familier, hvorfra der kom adskillige dygtige gymnaster. Den gamle sognerådsformand, Niels Lund, havde flere sønner, der var gode til gymnastik, og i Linde var der familien Jacobsen, hvorfra der var en hel række dygtige gymnaster. Engang udgjorde far Jacobsen og hans syv sønner deres eget hold ved opvisningen i Lindbjergskoven.

Karlenes indmarch var noget for sig, når 25-30 opstemte karle marcherede ind i taktfast tempo, var det næsten som om luften susede omkring dem, mens de sang: *»Sorgløs kan vi ej synge dit navn, Danmark ...«*, så gungrede det i gulvet, så det kunne mærkes i bænkene, vi sad på. Det samme gjaldt under øvelse og spring, vi var meget tæt på, så vi tydeligt kunne se og næsten føle gymnasternes kraftudfoldelser. Til sidst var der igen rund- og udmarch under sang af : *»I alle de riger og lande, hvorhen jeg i verden for...«* og til afslutning klapsalver fra hele forsamlingen. Pigernes opvisning var noget andet. De var også mange, men Kjærgårds pigegymnastik var vist temmelig gammeldags og mere kraftbetonet, end det ellers var brugt.

Set på afstand og sammenlignet med nutiden, var den tids gymnastik i det hele meget gammeldags. Den var vist præget af tiden under provisorierne i forrige århundrede, der havde en mulig voldelig opstand som baggrund. Stilen i gymnastikken, der havde et militært anstrøg, men også sangene peger i den retning, eller måske endog helt tilbage til tiden efter 1864. Det tænkte man nu ikke på i 30-erne, der blev talt om »en sund sjæl i et sundt legeme«, og det kunne alle gå ind for, men det er vist ikke for meget sagt, at man så gymnastikken som et kulturelt og folkeopdragende element, som den ikke længere forbindes med på samme måde.

Sommeropvisning i Lindbjergskoven. Albert Kjærgaards karlehold laver opvisning på plinten. Læg mærke til, at et pigehold samtidig er i gang med opvisning i baggrunden. Der var vist altid mindst to hold på gulvet ad gangen og flere, når det var børn. Årstallet kendes ikke. (Fotografiet er udlånt af Nørhald Egns-Arkiv).

Efter opvisningen var der et fælles arrangement, hvor der blev sagt pæne ord om gymnastikken, og hvor lederne altid blev takket for deres store og uegennyttige arbejde, men det var der også grund til.

Ikke alt ungdomsarbejde havde samme ideelle baggrund. Ungdomsforeningen afholdt baller i forsamlingshuset som sin eneste aktivitet, og det skete nogle gange om året. Så kom karle og piger fra byen og nogle fra de nærmeste omegnsbyer, og det var næsten altid Niels Pedersen fra Mejlby, der leverede musikken med sit 3-4 mandsorkester. Ballet kom først i gang ud på aftenen, og jævnligt mødte landbetjent Hansen fra Randers op i fuld uniform. Af og til var hans tilstedeværelse også påkrævet til håndhævelse af ro og orden. Nogle af deltagerne havde som regel »kigget for dybt« i flasken, og det kunne medføre spektakel og ikke sjældent var »Dannevangsbørsterne« (karlene på den store gård Dannevang uden for Hald) indblandet. Striden kunne gælde samme piges gunst, og opgøret blev som regel af-

viklet med en tæt ring af tilskuere. Stridens genstand kunne stå klynkende, måske i angst for at slaget fik »forkert« udgang.

Hvis man som dreng vågnede tidligt søndag morgen, kunne man opleve at se de sidste, trætte balgæster på vej hjem. Så kunne det være en god forretning at komme hurtigt ud og samle tomme flasker i forsamlingshusets omegn. Indtægten ved salg af tomme flasker til købmanden kunne andrage flere kroner.

Yderligere et par gange om året var det ikke usædvanligt at se unge karle fra byen, der havde fået en tår over tørsten. Hen på foråret var der session i Randers, og det var vist uanset om den pågældende var kasseret eller taget til militærtjeneste skik og brug, at dagen blev fejret med flydende kost, og så skete det at bøhmanden og det pæne tøj blev luftet – tilbage i byen sidst på dagen.

En anden mærkedag var »Frilørdag« i Randers. Den gik ud på, at unge fra det store opland slog sig løs i byen en lørdag, som vist lå efter høst. I dagens anledning var samlet gøgl som f.eks. luftgynger, karruseller, radiobiler, dødsdromtelte samt skydetelte af forskellig slags – altså et rigtig gammeldags marked i overstørrelse. Der var tradition for, at de unge karle også den dag tog en tår over tørsten, så vi, der var tilbage i byen, somme tider fik del i løjerne, når de vendte hjem sidst på dagen eller om aftenen.

Gymnastikopvisningen om sommeren foregik som nævnt i Lindbjergskoven, der ligger i retning mod Mellerup og Støvring. Stævnet blev holdt på en opvisningsplads, som lå midt i skoven, og det havde allerede dengang en lang tradition bagud, for det var tydeligt, at pladsen havde været i brug i mange år. Deltagerne kom fra et bestemt område, som måske var Ommersyssel, dvs. området mellem Mariager og Randers fjorde. Indenfor gymnastikken er landet opdelt i hovedkredse, og det var en eller to af dem, som mødtes ved stævnet i Lindbjergskoven. De fleste kom på cykel, og man kom først til skovridergården, der lå i udkanten af skoven. Der var en stor cykelstald, men også isudsalg, en vandpost og andre faciliteter. Videre gik vejen forbi billetkontrollen – vi havde jo billet i forvejen – gennem skoven hen til opvisnings-pladsen, der var omgivet af store træer. I midten var udlagt gulvbrædder, der dækkede et areal omtrent på størrelse med en håndboldbane, beregnet til gymnastikken. Under opvisningen var foreningsfanerne stillet op med fanevagter rundt om opvisningspladsen. Udenom igen var

græsklædte jordvolde, som gav tilskuerne mulighed for at se, hvad der foregik på gulvet. Foruden gymnastikken var der også folkedanseopvisning, og folkedanserne var dagen igennem med til at sætte kulør på forsamlingen i deres folkedragter med kyser og »nissehuer«.

Indledningen var som i Hald. Hele opvisningspladsen var fyldt med opmarcherede gymnaster, der senere fik lov at udfolde deres færdigheder på gulvet, men først skulle mindst en af topfigurerne indenfor gymnastikforeningerne byde velkommen og glæde sig over det store fremmøde og det fine vejr, og gymnastikkens folkeopdragende betydning blev fremhævet. Der blev også hilst med fanerne og sunget fællessang, inden opvisningerne kunne begynde. Flere hold var på gulvet ad gangen, opvisningerne fulgte tæt efter hinanden dagen igennem, og mod slutningen var det folkedansernes tur. Vi havde naturligvis mad med til hele dagen, der ellers gik med at være spændte på at være med til opvisningen, og når det var overstået at myldre rundt under træerne i udkanten af pladsen mellem en masse kendte og mest ukendte mennesker. Om aftenen var der dans under bøgene på den illuminerede opvisningsplads, men inden da havde vi reddet cyklerne ud af virvaret og var på vej hjem efter en begivenhedsrig dag.

I forbindelse med gymnastikken startede Peter Holm en slags spejderarbejde, der dog aldrig kom med i den organiserede spejderbevægelse. Det var ellers meningen fra starten, men stadighed var ikke Holms stærkeste side, og arrangementet varede vist kun en sommer. Det hele var baseret på, at vi cyklede nogle ture om søndagen og somme tider om aftenen. De gik som regel ned på Mellerup-egnen, hvor Holm stammede fra. Vi var nok en snes drenge, der cyklede fint i trop to og to ved siden af hinanden. Jeg havde et problem med cykel, men det blev løst ved lån af Jennys gamle damecykel. Det var en gammel skærveknuser, som endda var lovlig stor. Den var delvis knækket i stellet og i det hele ikke særligt driftsikker, men det gik endda.

Vi kørte tit ud i Støvringgård skov, hvor Holm var godt kendt. Den var på 5-600 tdr.land, så der var god plads at røre sig på, og det var en dejligt afvekslende skov, hvor der også var områder med store bøgetræer. I et hjørne af skoven lå det fine gamle Støvringgård kloster, som vi kom forbi engang imellem, og som også satte sit præg på området. Holm havde som regel planlagt nogle konkurrencer, hvor det drejede sig om at finde rundt i skoven og løse bestemte opgaver. Det var spændende, og som regel var de over-

kommelige. Engang skulle vi finde en masse flag, der var stukket i jorden rundt i skoven, og det ene skulle lede videre til det næste, men Jens Bertelsen syntes ikke der var noget ved det, fordi han mente, jeg ville finde alle flagene, hvad han nu langt fra fik ret i, men episoden tyder jo på entusiasme fra min side. Somme tider tændte vi bål, som vi hyggede os ved. Vi sang og spiste vores mellemmad, men ellers blev bålet ikke brugt.

Der var mange rådyr i skoven, og engang fandt vi et lille råkid, som tilsyneladende var forladt af moderen. Vi vidste godt, vi ikke måtte røre det, fordi moderen frygtede vores lugt. Alligevel tog Holm kiddet i sin taske, da vi kørte hjem. Vi syntes, det var forkert, og han satte det vist også tilbage efter et par dage, men det havde kiddet nok ikke megen glæde af.

Engang var vi ude på Diget, som er en lang, smal ø, der ligger i Randers fjord tæt ved Mellerup. Vi sejlede ud og tilbage med en gammel motorbåd, og da det var fint vejr, og der var gode badeforhold, fik vi en rigtig badedag ud af det. Der var en del lystbåde fortøjet ved øen, og derforuden passerede andre forbi på begge sider – sejlbåde, der krydsede i den smalle fjord, dog mest motorbåde, som overvejende kom fra Randers, men at nogle mennesker havde fine både, de kunne sejle i for deres fornøjelses skyld, var en luksus, som nogle af os ikke før havde kendt til.

En anden gang havde Holm fået provst Exner med ud i skoven i Østhald i nærheden af Krat-Karens hus. I forvejen havde Holm fortalt, vi fik besøg af en gammel spejder, der ville fortælle sine spejderoplevelser og erfaringer. Vi blev overraskede, da provsten kom, men det blev ikke til så meget med hans fortælling. Vi hørte lidt om hans spejderoplevelser, men han passede ikke rigtigt ude i skoven med sit fine jakkesæt, dog sagde han noget om, hvordan man finder vej og orienterer sig i landskabet, bl.a. at kirketårnene som regel vender mod vest.

Spejderturene var blandt de bedste oplevelser i skoletiden. I forvejen kendte jeg ikke meget til den egn, vi færdedes i på vore ture, og området ved Randers fjord og Støvringgård skov var velegnet for friluftsliv og den spejderfærd, vi oplevede.

Sommerferieoplevelser

Efter skolestarten var sommerferierne på Djursland et af årets højdepunkter. Vi tog som regel derud i rutebil sammen med mor, og turen var i sig selv en oplevelse. DSBs røde rutebiler kørte lige igennem fra Randers til Grenå over Auning, men vi har også prøvet at være med Fjellerup-bilen, og så fik vi turen op omkring Norddjursland med i købet. Fra Grenå manglede endnu 6 km til Voldby, og dem gik vi flere gange med mor. Vi blev til tider kørt i møde af kusinerne Karen eller Lise på cykel, men vi er også blevet hentet i gartnerbilen af morbror Kresten. Det var en grøn, lukket varebil kun med vinduer foran og i bagdøren og med fine slyngede bogstaver på siderne. Der var et stort fladt gulv i varerummet, hvor der kunne sidde mange børn (vi har også kørt badetur i bilen), men normalt blev den brugt af en chauffør, der kørte vareture bl.a. til torvet i Grenå fra gartneriet.

Senere cyklede vi fra Hald til Voldby på ferie, og det var i sig selv en ferietur, selv om den kunne være hård nok, inden vi nåede vejs ende. Vi havde madpakke med, og vi holdt nogle gange rast i Løvenholm skov, hvor vi kunne købe sodavand ved et traktørsted. Vejen fra Randers til Grenå var afvekslende, og selv om den var hovedvej, var bilerne dengang ikke særligt generende. Vi kom forbi Gammel Estrup og de 6 – 8 km gennem Løvenholm skov var gode, fordi der var læ, og det var rart at køre i skoven, og til sidst kunne vi gøre genvej over Vildersø og Thorsø til Voldby, i alt var turen 60 – 70 km.

Sålænge der var tid nok varede ferien i Voldby 10 – 14 dage. Johannes har engang sagt, at han var på ferie i 3 uger, og han tudede af længsel hjem, da han kom derud, og igen da ferien var forbi, og han skulle hjem – men det er måske lidt overdrevet. Vi holdt ferie både hos morbror Kresten og faster Karen, men det var mest spændende at være i gartneriet, så derfor ville vi helst være der.

Morbror Kresten havde jo købt de gamle gulkalkede bindingsværksbygninger og 10 – 15 tdr. land jord fra en gård, da han startede gartneriet. Det meste af udlængerne var fjernet, men der var stadig noget af en længe, der var sammenbygget med det gamle stuehus, tilbage, da vi kom der. (For nylig har jeg set, at kun noget af stuehuset står endnu). De boede altså i et gammelt, langt og smalt bindingsværkshus. Grunden, det lå på, var lidt skrå, der-

for var der en niveauforskel, sådan at den fine ende af huset lå et trin højere end resten. I den lave ende var der bryggers og vaskehus m.v., så kom køkken og spisekammer og derefter dagligstuen, hvor morbror også havde sit skrivebord, og ved siden af var en lille stue med bl.a. en divan og Lises klaver. Så kom trinnet, og ovenfor var der forgang, soveværelse og forskellige værelser.

Sammenbygget med stuehusets lave ende var den resterende udbygning, hvor der bl.a. var stald for en gammel, brun hest, Peter, som blev brugt i gartneriet. Op mod huset var der en gennemkørselsport, som gik ud til dammen, der var tørlagt og blev brugt til håndboldplads. Fra porten og op foran huset var der stenpikning og udenfor den en stor plads med mistbænke, hvor bl.a. udbygninger tidligere havde ligget. I køkkenet var der komfur og ud mod gården et langt spisebord, hvor der var plads til ca. 10 – f.eks. morbror, tante, Karen, Lise og 3 – 4 medhjælpere samt et par feriebørn. Vi fik selvfølgelig mange grønsager i kosten – f.eks. blomkålssuppe o.l. Både morbror og tante var stilfærdige mennesker, så der kunne være en stilfærdig og lavmælt snak under spisningen, men både Karen og Lise kunne godt tage på vej, når de var der, og Lise havde et fint lune, som morbror og tante gouterede. Tante kunne godt tilrettevise både Karen og Lise, men det var i godmodighed og blev ikke taget tungt.

Om aftenen sad morbror nogle gange ved skrivebordet. Han havde en masse fagblade, der skulle klares – tidsskrifter vedrørende frugtavl o.l., men han havde også blade vedrørende husmandsbevægelsen, som han interesserede sig for. Somme tider hørte vi radio, og dengang var der et pausesignal, der gik på melodien: »Drømte mig en drøm i nat..«. Engang ville morbror demonstrere, at den melodi også kunne bruges til ordene: »*Stemmen holdes ren og klar, blot Läkerol man ta'r*« – men det pudsige var, at hans stemme var så ru og rusten, at det kneb at få ordene frem – altså alt andet end ren og klar. Tante Anna sad somme tider med fødderne i vand, fordi de var hævede, og måske kunne der være sår på dem. Hun gik tit med bind om fødder og ankler, og det hæmmede hendes bevægelighed noget. Lise var helt god til at spille klaver efter noder, og det var tit populære klaverstykker, hun spillede, men det kunne også være sange f.eks. med Ingemann-stemning – »Der står et slot i vesterled« og andre. Jeg husker bedst klaverstykket »Aftenklokker«, som hun var god til, og som der kunne synges til. Lises gode humør prægede i reglen samværet.

Det gode ved ferierne i gartneriet var også, at der var mange muligheder for tidsfordriv om dagen. Vi kunne færdes, hvor vi ville – i »forretningen«, i drivhusene eller i marken. Endelig kunne vi cykle til stranden eller lignende, og så var Karen eller Lise eller begge med.

Lidt overfor den høje ende af stuehuset lå et hus, som morbror havde bygget, og det var gartneriets centrale sted. Fra gården kom vi ind i »forretningen«, som var et langt smalt rum, der i den ene side havde et langt arbejdsbord. Det blev brugt ved indpakning, kransebinding m.v. I enden af bordet var pengekassen, som kom ind om aftenen. I rummet var en særlig gartnerilugt eller -duft – en blanding af luft fra jord, grønsager, blomster og til tider frugt, og den fandtes i rummene deromkring. Fra forretningsrummet gik en trappe op ovenpå, hvor der var et par værelser til medhjælpere, og til den ene side var der garage, hvor der også var plads til tomme kasser og varer, der skulle videre. I det samme rum var der en forsænkning, hvor der stod to fyr til opvarmning af drivhusene, men de var jo ikke i brug i sommerferien, – gartneriet fik i øvrigt tilført overskudsvarme fra et lokalt jævnstrøms elværk, der lå lige ved siden af. Til den anden side af forretningsrummet var der 3 – 4 lange drivhuse, som efter tidens forhold var store, men som slet ikke havde de kæmperum, der er under glas i nutidens drivhuse. Modsat indgangen til forretningen blev i 1938 bygget et mindre drivhus, som første gang blev taget i brug ved sølvbrylluppet det efterår.

Om sommeren var tomater og agurker de største afgrøder i drivhusene, men i nogle var der altid potteplanter, som stod i bordhøjde, så de var nemmere at arbejde med. Drivhuse i brug har præg af et fugtigt tropeklima. Jeg ved ikke, om der kun blev vandet med slange, men der gik tit medhjælpere og pjaskede med vandslanger, og det så ud som de kunne lide det. Der var som regel en lærling fra byen, og gennem dem lærte vi byen lidt nærmere at kende. Som regel havde morbror en blanding af lokale medarbejdere, der var der i en årrække, og folk, der kom udefra, som var der i kortere tid.

Gik vi ud af garagen og op over Karleby-vejen, kom vi op til frilandsgartneriet, der lå på begge sider af stationsvejen, der gik mod Sangstrup. – Stationen i Voldby lå ved Gerildbanen, der fra Grenå slog en stor bue op i Norddjursland for at ende i Ryomgård i det sydlige Djursland, hvorfra der var forbindelse til statsbanen, der gik fra Grenå til både Randers og Århus.

Gerildbanen var en udpræget privatbane, der skrumlede og raslede under

kørslen, og den er for længst nedlagt, men der var en pæn stor stationsbygning i Voldby, der nok kun var 30 – 40 år dengang. Stationen lå jo ved byen, og der var stadig en ret betydelig aktivitet ved den, så den offentlige transport til byen foregik overvejende med banen, modsat hvad vi kendte hjemmefra, hvor rutebilerne var helt dominerende.

Frilandsgartneriet lå altså som store haver på begge sider af stationsvejen, og her havde morbror plantet forskellige træer og frugtbuske ved gartneriets start en snes år tidligere, så alt var nu groet godt til. Der blev også dyrket jordbær og mange forskellige grønsager. Der var nedlagt jordledninger med hydranter langs begge sider af vejen, så afgrøderne kunne vandes. Måske hjalp vi lidt med plukning og lignende, men det var minimalt, og som regel kunne vi spise, hvad vi havde lyst til af bær og frugter, men det er måske lidt overdrevet.

Jævnligt var vi ved vandet for at bade, det kunne være ved Sølyst eller Karlby strand, men begge steder var stranden noget stenet, alligevel var vi der jævnligt. Ved Grenå var der en fin badestrand, og engang kørte mor, Johannes og jeg med morbror Kresten til Havlund ved Grenå, hvor vi skulle møde fætter Jens og kusine Karen, der sammen med Metha var cyklet i forvejen. Da vi kom, fortalte Jens, at de havde været i vandet, men at begge piger var gået i et hul. Han havde fået dem begge op, men Metha var indlagt på sygehuset. Mor blev bleg, da hun fik den besked, og hun og morbror kørte straks ind til Metha, men alt gik jo godt.

Den sidste sommer med lang ferie, i 1937, fik jeg nogle gode, lange cykelture sammen med kusine Lise. Syd for Grenå var der fyrreplantager med cykelstier, hvor vi kørte, så var vi ved havnen, hvor der var liv af færger og fiskerbåde. Vi var ved stranden flere gange, så hun havde tilsyneladende lyst at holde fri, og vi fik da set os om.

Næste sommer var jeg ved Kren Johnsen, og da havde vi glemt at aftale ferie, så turen til Voldby blev kun til en lørdag/søndag/mandag. Ajs, der var kæreste med Valborg, og jeg kørte med rutebil til Grenå, hvorfra vi gik til Voldby. Det var hen mod høst, og han var inde i en mark og se, om rugen var moden, lidt efter kom Valborg os i møde på cykel, men det blev jo kun en kort ferie.

Vi var som nævnt også hos faster Karen i skoleferierne, men opholdet der var mindre afvekslende. Hun var mest i systuen, og onkel Christian puslede

Fra morbror Krestens og tante Annas sølvbryllup i november 1938. Forrest fra venstre: mor, Johannes, tante Anna, morbror Kresten, tante Annas sjællandske søster og mand. Bagved: Ukendt, fætter Jens, Metha, bagerst i døren tante Annas tre sjællandske søskendebørn, kusine Karen, kusine Lise, Martha, Jenny, Valborg og hendes kæreste Ajs, fortælleren (i det nykøbte tøj) og kusine Marie.

på sit værksted. I gården ved siden af boede Martinus og Thora, som var fasters gode venner, og de havde to drenge og en pige. Den ældste, Jens Kristian, var omtrent på min alder, og efter fasters forslag legede vi hest med hinanden, så armene fik blå ringe, hvor »hestetømmerne« havde siddet.

Engang trængte faster Karens græsplæne stærkt til klipning, og så blev vi sat til at klippe den med hæksakse. Godt nok var plænen ikke stor, og vi fik da også hakket lidt af, men det var ikke en brugbar metode, så hun kunne godt se, at den måtte opgives. En anden gang stak jeg af fra faster af en eller anden grund og ud ad Thorsøvejen. Måske troede hun, jeg ville løbe hjem, for da jeg var kommet et godt stykke ud, kom hun cyklende efter mig, jeg kom så op på bagagebæreren på tilbagevejen, og så var den udflugt forbi.

Den allerførste gang jeg var på ferie hos faster, boede farfar og farmor stadig i det lille hus ved siden af – (det var dengang, vi blev sat til at klippe græsplænen med hæksaks). De var gamle og jeg husker ikke meget om dem, men farfar tog sit ur op af lommen og sagde til mig: *»Det skal du have, når du bliver konfirmeret, fordi du er kaldt op efter mig«*. Det gik som lovet, for faster Karen havde det med til min konfirmation, men da var begge bedsteforældre døde seks år forinden.

I november 1938 fejrede morbror Kresten og tante Anna deres sølvbryllup. Det var efter min første sommer som tjenestedreng ved Kren Johnsen, jeg var lige blevet fri igen den 1. november, og der havde været råd til at købe nyt tøj for noget af sommerlønnen, som det fremgår af det billede, vi fik taget. Som før nævnt var det ikke blevet til megen ferie om sommeren, så det var en stor oplevelse at have fri og komme til fest. Det var nok mor, der bestemte, at vi skulle fotograferes, da vi var samlede og i festtøj i anledning af sølvbrylluppet, så om formiddagen var vi hos fotograf i Grenå, hvor det familiebillede, vi alle fik senere, blev taget.

Sølvbrylluppet blev holdt i et drivhus, der endnu ikke var taget i brug. Da Johannes og Erna for få år siden traf den daværende ejer af gartneriet, mindede han dem om den begivenhed, som han havde været med til, mens han var lærling i gartneriet.

Vi var 50 – 60 mennesker med til festen. Af morbror Krestens slægt var kun mor og vi med og på tante Annas side var nogle sjællandske familiemedlemmer med. De øvrige var medhjælpere samt venner og bekendte fra egnen med lærer Lægård i spidsen. I en tale roste han sølvbrudeparret for deres dygtighed, som kom til udtryk i, at glasvilla efter glasvilla var blevet rejst i gartneriet. Vi var jo i den nyeste.

Mor havde lavet en sang til festen, der gik på melodien: »Fra Tyskland uddrog en flok spillemænd..«. Hun har nok gået og glædet sig til festen, for hun havde i hvert fald lavet en del af sangen, inden hun skrev noget ned. Jeg husker de to første vers:

»I Robstrup gik der en ungersvend
og længtes efter det svage køn
Til Sjælland satte han kursen hen
de sjællandske piger stod bedst ham an.
Tralala – lala osv.

Der traf han Anna og spurgte så:
ku' du tænk dig i jydernes land at bo?
og Anna hun svarede rask igen
vi kan jo prøve derpå min ven.
Tralala – lala osv.«

Også tante Annas sjællandske familie havde lavet en meget fin sang, hvor alle børn blev omtalt, og den gik på melodien: »Den evigtglade kobbersmed«. Verset om Lise, der var yngst, lød nogenlunde:

»*Og lille Lise, å hun er så livlig, kan I tro,*
og hvor hun færdes, er der ikke let at finde ro.
Hun styrer bilen for sin far, og det er ganske godt,
når alderen for kørekortet ikke hun har nået.
Tralala osv.«

Familieforbindelserne til Djursland fyldte ikke meget i bevidstheden i det daglige hjemme i Hald, men de lå alligevel i underbevidstheden som muligheder for oplevelser og glæder i tilværelsen, som med mellemrum kunne realiseres.

Omkring jul og nytår

Lang tid før jul kunne vi bestille julebøger i skolen, og der var 4-6 stykker at vælge imellem. Vi fik lov at bestille en eller to, og det var »Den lille historiebog« og evt. »Ved julelampens skær«. Ellers mærkede vi ikke til jul før i december. I Søgårds stue var der tegnet grangrene og julelys med farvekridt rundt langs kanten af den store tavle, og lærer Hansen havde engang tegnet et juletræ i den ene side af tavlen, hvor der hver dag i december blev tændt et lys med farvekridt. Gennem måneden blev der sunget julesange og salmer, og den sidste skoledag blev der læst julehistorier.

Dengang havde forretningerne mel og sukker m.v. løst i skuffer, så det blev vejet af ved hvert køb, og i julemåneden blev der brugt juleposer. Det var spændende, hver gang vi havde været i brugsen eller ved købmanden, at se hvilke motiver, der var på juleposerne. Det kunne være travlhed i nisse-

land, hvor nissebørnene legede og nissemor lavede grød osv. Til tider var der talebobler: *»Av, der røg den ene ski og skoen med«* osv. Købmanden havde et år grønlandske motiver på juleposerne. Snehytterne lå under nordlyset, og grønlænderne var i skindbukser og fine trøjer i gang med forskellige aktiviteter – og set i lyset af den forestående jul, fik det hele et eventyrligt skær. Vi gemte poserne og klippede somme tider billederne ud.

Vi vidste i forvejen, at forretningernes juleudstilling var at se den første søndag morgen i december, så vi var hurtigt ude at se på herlighederne. Købmanden og manufakturhandleren solgte legetøj, så de havde de fineste udstillinger, og ved købmanden var der hele fire vinduer at se på. Mette Jørgensen havde kun to vinduer, men i begge forretninger var der juleklokker og papir-guirlander og andet pynt i hele butikken. Selve udstillingen var præsenteret i et vinterlandskab – bestående af vat og sæbespåner – og den blev livet op af bevægelige dele, der kunne være en karrusel, der præsenterede gaverne, en oplyst mølle der drejede rundt i vinterlandskabet, en nissemand, der sad og nikkede med hoved og arm og lignende. Vi gik fra vindue til vindue og tilbage igen for at beundre herlighederne, så vi snart kunne dem udenad. – Af ukendt grund fik jeg engang lov at være med til at lave manufakturhandler Mette Jørgensens udstilling, og det var selvfølgelig rart at »være inde i varmen«.

Bortset fra at de økonomiske muligheder satte snævre grænser, var juleforberedelserne hjemme nok ret nært lignende andres. Der blev bagt, pyntet op, lavet julepynt, købt gaver og juletræ. Kort før jul hjalp vi hinanden at lave julestads, røde og hvide roser, der blev klippet i tunger og rullet om en strikkepind, så de krusede fint, julehjerter blev klippet og flettet, og stjerner, der var det sværeste, blev klippet og flettet – himmelstiger og musetrapper mv. blev foldet, men alt i alt var viljen vist bedre end evnen.

Selve julen begyndte så småt ved middagstid juleaftensdag, så var det hele klar, og vi fik lidt ekstra godt til julefrokost. Vi var altid i kirke til julegudstjeneste sidst på eftermiddagen, men den sidste time forinden blev julen kimet ind. Ved besøg i kirketårnet, havde vi set, der lå nogle små trækøller ved siden af klokken, og de blev brugt til at banke på klokken, når en højtid blev kimet ind. Når vi kom ud på bakken i vort fine tøj klar til at gå i kirke, mens der stadig blev kimet, var det helt højtideligt. Som det sig hør og bør, var kirken fyldt og med ekstra stole og alterskranken besat med børn, og selvføl-

gelig var det stemningsfuldt med julesalmer og kirken pyntet med lys og gran.

Julemaden var som regel flæskesteg og medisterpølse med rødkål og bagefter risengrød med juleøl til. Det fik vi til jul i en 5 liters flaske i træstativ. – Mor bad bordbøn før og efter spisningen: *»I Jesu navn går vi til bords«* og *»Fader tak for dagligt brød«* -. Mandelgaven kunne være et spil, som vi måske nåede at prøve, inden der var tid til juletræet. Vi sang 4 – 5 salmer, mens vi gik omkring træet, og alle var glade for at synge med. Vi gav alle hinanden gaver, som kunne være til nytte eller fornøjelse. Engang fik jeg en borg af træ, »Kronborg« i skrabet udgave, som selvfølgelig hurtigt gik i stykker, men alligevel blev gemt og brugt i lang tid sammen med tinsoldater og andet. Engang fik Johannes og jeg hver en »slange«læder livrem, som blev brugt i mange år og som først helt forsvandt for få år siden. Senere fik vi julegodter og juleknas, og når vi havde leget eller spillet med gaverne, læste mor af de nye julebøger, som var gemt til den lejlighed. Det kunne være om mennesker, der med største besvær på grund af sne og andre genvordigheder, nåede hjem til jul – og så havde vi som regel haft en god juleaften sammen.

Jenny kan huske, det var en tradition, vi fik varm juleøl til morgenmad julemorgen. I erindringen var der dengang mere varme og højtid over julen – det kan være erindrings-forskydning, men måske også skyldes, at der dengang var større forskel på hverdag og helligdag, end der er nu, men børn ser selvfølgelig også tingene tydeligere.

Børnenes juletræ 4. eller 5. juledag i forsamlingshuset så vi også hen til med forventning. Det var om aftenen, og det var provsten, som stod for det. Vi samledes i den lille sal, mens juletræet blev tændt, og det var så stort, at toppen måtte skæres af, inden det kunne være i den store sal. Så blev dørene slået op, og vi vandrede i en bred strøm ind omkring træet, børn og voksne mellem hinanden, og det var som at gå i et lille menneskehav med træet som midtpunkt alt imens vi sang en salme, som jo nok var »Her kommer Jesus dine små«. Når vi på den måde havde sunget et passende antal salmer med fru Exner som forsanger, kom uddelingen af juleposer. Hvert barn fik en pose med appelsin, æbler og forskellige godter, og den gik der nogen tid med at sætte til livs. Mor sad på bænken, så vi kunne gå til og fra, som der var behov for forsyning fra posen. Derefter tog provsten fat på at læse en historie eller to – og han forsøgte en »dialog« med flokken – som regel uden større

held. Derefter ledede fru Exner nogle sanglege med børnene som f.eks.: »Så går vi rundt om en enebærbusk« og »På loftet sidder nissen med sin julegrød«, »Bro, bro, brille« og andre. Festen blev afsluttet af provsten.

Næste aften havde ungdomsforeningen juletræsfest, og den sluttede med dans, så derfor blev træet plyndret og smidt udenfor salen. Dagen efter kunne vi gå ned og se det afribbede juletræ, som lå der stadig med lidt rester af glimmer og fehår, så det var lidt af et antiklimaks i forhold til juletræsfesten to aftner før. I det hele taget var det lidt sørgeligt, at julen var ved at være forbi, og det var måske derfor, vi somme tider pyntede det gamle juletræ en gang til oppe på loftet af toetageshuset, hvor vi boede. Det var sammen med Pranghs børn og sikkert andre fra nabolaget. Det kom næsten til at ligne et rigtigt juletræ igen, og vi skaffede smågaver, som blev lagt under træet, mens vi tog turen rundt om det endnu en gang. – Det var nok ikke vores juletræ, der blev brugt, for i hvert fald stod det en gang pyntet helt til helligtrekongers aften, hvor vi sad og så de sidste lys brænde ned.

Men ind imellem havde det været nytårsaften, og i 30-erne var der mere tilbage af de gamle nytårsløjer, end vi kender nu. Som meget andet, der er anderledes, har det til dels sammenhæng med, at der var flere mennesker i landsbyerne dengang, men der var også flere genstande at flytte rundt med – vogne, mugebører, wc-spande, kaffekander, karlekammer-indbo mv. Børnenes begynderløjer var at banke på vinduerne eller gnide på dem med en korkprop, så det peb i stuen. Så skulle uromagerne helst fanges, så de kunne komme ind og få kager. Kunne kaffekanden eller andet snuppes med ud i farten, var det tilladte løjer, som voksne også kunne finde på.

Drengene skulle helst have nytårsskyts. Knaldhættebøsser var billige, og det var knaldhætter også. En lille rund æske med masser af knaldhætter kunne købes for nogle få øre, men knaldene var så også derefter. Så var det bedre med hundepropper. Det var udborede korkpropper med krudt i, som blev stoppet ind i mundingen på en hundepistol, og når man trykkede af, sprang en pig ind og tændte krudtet. Det gav et pænt stort knald særligt ind i en gang eller op i et nedløbsrør.

De mest almindelige løjer gik ellers ud på at flytte rundt med tingene, derfor var der så vidt muligt sørget for, at de var inden døre og helst under lås og slå. Mange havde en havelåge, men den var taget ind inden aften, og var det glemt, kunne det let ske, den dagen efter hang i toppen af flagstangen et

andet sted i byen, ja, endog lokumsspande kunne ende i flagstangen. Arbejdsvogne og mugebører kunne flyttes langt omkring, ikke sjældent endte de i dammen, hvor det var besværligt at hente dem igen. Ved siden af ishuset havde mejeriet et skur – mælkeskuret – til ledige mælkevogne, der var let tilgængelige, så de blev flyttet rundt, hen foran bagerens trappe f.eks. Askeskuffen blev fjernet og spredt ud foran indgangen et andet sted. Karlene væltede hinandens senge, og Johannes har oplevet, at en karl var så ivrig og måske lidt fuld, så han væltede sin egen seng.

Først på aftenen løb børnene rundt i småflokke med deres udstyr af skyts, propper og lommelygter, og kunne de få de voksne til at løbe efter sig, var det først rigtig spændende.

Senere fulgte de med i karlenes kunster. Af en eller anden grund, gik det i mange år særligt ud over skrædderen i Hald. Han boede flere steder i byen, men »løjerne« fulgte efter ham, og der var altid et stort opløb udenfor deres hus nytårsaften – haven og vejen udenfor kunne være fyldt med mennesker. Så blev der råbt *»it skidt, æ bæ«*, fordi han sagde æ i stedet for it, som på stedet betød ikke. Eller *»Krestiane, no kommer de o toer vos«* eller andet pjat, og så fik de skudt nytår ind til gavns.

På en eller anden måde var skrædderen nok selv ude om det fra starten, og han var også lidt af en fantast. Han granskede biblen for at se, hvilke spådomme, der var gået i opfyldelse eller som kunne ventes at indtræffe i nærmeste fremtid. *»Der står skrevet, Sine«*, sagde han somme tider til mor, men det påvirkede hende vist ikke nævneværdigt. Han mente vist bl.a., at Hitlers foretagsomhed var forudsagt i biblen. – Engang syede han en rigtig fin og solid overfrakke til mig. Det har været efter krigen, for ellers kunne det stærke stof ikke skaffes. Med den gode frakke og en brun, blød filthat – den eneste, jeg har ejet – var man veludstyret efter den tids forhold. Og frakken var stærk, da vi i sin tid flyttede til Skindbjerg i 1970, lavede Marie den om til stortrøje, som var god til brug ved datidens traktorer. Da traktorudstyret blev mere bekvemt, hang frakken på loftet en årrække, og den gled først ud af historien ved flytningen i 1995.

Dreng ved Kren Johnsen

Engang, jeg kom hjem fra skole, sad Metha Johnsen og snakkede med mor, og hun har tilsyneladende ventet, at der kom en dreng, der var gammel nok til, at de kunne bruge ham i tjeneste. I hvert fald sagde hun: »*Nå, der har vi måske herren*«, da hun så mig. Hun snakkede også om, at jeg ikke var så gammel, men aftalen blev da, at jeg skulle begynde som dreng ude ved dem fra 1. april og at lønnen skulle være 50 kr for sommeren.

Fra den tid begyndte skolen kl. 7 om morgenen tirsdag og fredag for de store klasser sommeren over. Jeg skulle sove hjemme, men på skoledagene klædte jeg straks om, så jeg fik middagsmaden derude. Den havde stået i ovnen fra middag, så den var som regel temmelig skorpet, inden jeg nåede så vidt. (Ved eftertanke kan det godt være, at det med middagsspisningen først begyndte, da jeg flyttede derud året efter). De andre dage mødte jeg kl. 7, og nu havde jeg overtaget Jennys gamle cykel, så jeg kunne komme de ca. 2 km frem og tilbage.

Da jeg begyndte ude ved Kren Johnsen, var han og Metha omkring 50 år. De havde sølvbryllup året efter. Han var ud af en børneflok, som vist alle var kommet til gode gårde på Randers-egnen. De stammede fra en endnu større gård ved Gerlev, som den yngste bror havde overtaget, og han var vist den eneste af flokken, der ikke var økonomisk velstillet.

Kren Johnsen var en stor og kraftig mand. Han gik tit med overall i stalden, og de spændte ham godt om maven. Han var skikkelig og almindeligt fornuftig, og han passede godt til at have en dreng ved hånden på den måde, at han godt kunne lide at snakke med ham. Han var meget sparsommelig, og det prægede hans dispositioner og dermed landbruget.

Metha havde et stort ord at sige på gården. Jeg husker f.eks. engang Kren J. havde solgt en ko til Kristian Nielsen, Valborgs svigerfar. Det første, Metha spurgte, da vi kom ind til spisning var; »*Hvad fik du så for koen?*« – »*525 kr*« – »*Jamen Kresten, det var da mindst 100 kr for lidt*« – »*Ja, skammelig nok*«. Ordene var vist mere noget, der skulle siges fra Methas side, end det var velbegrundet viden, men påholdende og nøjeregnende, det var de begge.

Hun var en rask lille kone, som var kendt for at forlange meget af sin pige. Det erfarede Jenny senere, da hun kom til at tjene der. De var tilknyttet Luthers mission, der havde en del tilhængere i Gerlev, som de kom sammen

med. Også på det område var det nok mest Methas indstilling, der var afgørende.

Methas mor og stedfar boede i en stue i enden af stuehuset. Hendes far var død tidligt, og så havde hendes mor, Kjesten, giftet sig med Jacob Lundgård. Gården hed Lundgård ligesom Jacob, der havde haft den, men Metha og Kresten havde overtaget den, og Kjesten og Jacob var nu aftægtsfolk på gården. De var temmelig døve begge to, dog især ham. Engang hørte jeg følgende samtale: *»Hvor er hunden, Jacob?« »Vinden er i vejsten, Kjesten«.* Hun døde, den første sommer, jeg var der, så hende kendte jeg ikke meget til.

Jacob var en flink, gammel mand på ca. 80 år. Han var af den gamle almuetype i hvert fald i påklædning – han gik med sort krave eller blåstribet linningsskjorte, kabuds, vadmelssmækbukser og spidse træsko – men vist også i indstilling. Der var et gammelt huggehus på gården, og der opholdt han sig meget af tiden, så længe kræfterne var til det. Han ville gerne arbejde med træ, og der var en slags bænk, han kunne sidde på og samtidig klemme emnet, han arbejdede på, fast med fødderne gennem en pedaludveksling. Han lavede tøjrepæle, samt klaptræer og lign. Han kunne også lave halmløbe, men det var ved at overstige hans kræfter. Da jeg kom, var der en stor flok får. Dem ville Jacob gerne flytte rundt med, men nogen gange var det mere dem, der flyttede rundt med ham, når de viklede ham ind i tøjret. – En nat var alle fårene bidt helt eller halvt ihjel af et par vilde hunde. Der var vist atten, men så var det slut med at holde får.

Metha og Kresten havde kun to børn, Ketty, der var sygeplejerske, og Per, der var hjemme. Han var 18-19 år, da jeg kom derud, og han var en slags forkarl. Han havde aldrig været hjemmefra og var noget af en hjemmefødning. Den anden vinter, jeg var der, kom han på Luthersk missionshøjskole ved Hillerød. Den følgende sommer tjente han på Sjælland, og det var han ikke ret glad for, så det blev eneste gang, han var hjemmefra, mens de boede på gården. Mange år senere, da Kren J. var død, flyttede Metha og Per til Randers, hvor han arbejdede som fabriksarbejder.

Da jeg kom derud, tjente Aksel Kjeldsen der også, han var ca. 17 år. Hans forældre havde en mindre ejendom og en stor flok børn ude i Vesthald. Aksel var flink og rolig og lavmælt. Han købte en brugt rejsegrammofon med plader, mens vi arbejdede sammen. Det var nok mest om middagen, vi havde tid til at høre dem, for jeg tog jo hjem om aftenen. Det var »Den sorte

sejler«, »Under den hvide bro«, »Blårøde roser« m.fl., vi hørte, og det var slagere, der blev sunget meget på den tid. Han havde vist ca. 30 plader. – Da jeg kom derud, havde Metha kun en stor skolepige til hjælp, men efter en måned fik hun en ny på 15-16 år. Hun var fra Blenstrup, men hendes navn er forsvundet.

Gården var på i alt 70 tdr. land, hvoraf de fem var plantage – fyr og gran. Der lavede vi en del brændsel fra den anden vinter, da jeg flyttede derud. Inde i skoven var der mange gamle, parallelle vejspor, som viste, at skoven var plantet i hede. Det var nok sket i Jacobs tid, for han var født på gården. De mange spor viste, at vejen, der engang havde gået der, nok havde været meget brugt, men jo ikke, hvor den havde ført hen. Var det en tidligere Hadsundvej? Den nuværende lå mindre end en kilometer væk.

Der gik faktisk en markvej stik nordpå fra Kren Johnsens gård op forbi Dannevang og videre – på grænsen mellem byjord og udflytterjord – tværs over Spentrupvejen og videre stadig mellem byjord og udflytterjord over til Stationsvejen, der fortsatte mod Kærby og Gassum. Af ukendte grunde hed den Karetvejen, posten brugte stadig den sydlige halvdel dagligt, men den sidste del over mod Stationsvejen var vist nedlagt. Det er muligt, at Karetvejen er en videreførelse eller afløser af den vej, der engang gik over heden, inden Kren J.s skov var blevet plantet, for selv om den ikke lå i direkte forlængelse, var forskydningen ikke ret stor, og det er jo tænkeligt, at sporene er samlet i én vej i skellet mellem byjord og udflytterjord ved udskiftningen i sin tid. Det pompøse navn tyder på, at det dengang var en vej af betydning, og retningen peger ud videre nordpå i landsdelen. På kortet s. 33 ses dens retlinede forløb forbi Dannevang.

Der var nogenlunde god jord til gården men dog ikke så god, som den var lige omkring Hald. Det var jo en udflyttergård, og den var aldrig kommet i så god gødningstilstand som den gamle byjord. Både Jacob og Kresten var forsigtige typer, som ikke gav en krone ud, medmindre den kom rigeligt tilbage, men Kren J. drev vist gården med et rimeligt økonomisk resultat. Der var køer og grise, som der var på alle gårde dengang. Vi havde omkring 20 køer, somme tider lidt flere. De blev kontrolleret ca. en gang om måneden, men kontrolassistenten boede kun på gården hver anden eller tredje gang. Det var brogede køer, og nogle af dem havde vi i alle de år, jeg var der, og de huskes stadig, hvordan de var og hvilke numre, de havde. Så var der 5-10

søer, der gik i samme stald som slagtesvinene. Ved faringerne sad vi dengang vagt ved søerne, så det har jeg gjort mange gange. – Grisene fik returmælken, det mente man dengang var en forudsætning for, at de kunne trives tilfredsstillende og give en god baconkvalitet. (Senere, da jeg underviste svinekontrolassistenter, mente man stadig, det var en fordel at have noget mælk til grisene, men nu får ingen grise mælk, dog er både tilvækst og slagtekvalitet langt bedre end dengang). – Så var der 4 – 6 heste. Der var brug for to spand, men somme tider var der knap nok det, fordi den fjerde var meget ung. Som regel var der derforuden et føl og/eller en plag.

Kort tid efter, at jeg var kommet, skulle en ung hoppe have føl, men det gik ikke. Den var kun tre år, og det var et år for tidligt, et udslag af Kren J.s økonomiske »sans«, men det var nu ikke det, der gav problemer. Der måtte bud efter dyrlægen, og det var Bondesen fra Gerlev. Han var stor og kraftig, 50-60 år og en rigtig dyrlæge med blank og skaldet isse, omgivet af en fin hårkrans. Der var akut brug for hjælp, og jeg husker, hvordan han kom drønende ned ad vores lille grusvej med en kæmpe støvsky efter bilen. Det var i maj og godt vejr, så hoppen var trukket ud i en kalvefold lige udenfor gården, og det blev en dramatisk foling. Der lå halm, reb, spande med varmt vand, håndklæder samt diverse dyrlægeremedier rundt om i græsset. Føllet lå forkert i hoppen, og Bondesen arbejdede, svedte og kommanderede, og efter lang tids anstrengelse lykkedes det at dreje føllet rundt, så forbenene kom frem, og vi kunne begynde at trække i dem. Med møje og besvær fik vi føllet trukket ud, og så så vi, at det var dødt, men det var godt nok, for det var delvis misdannet, fordi det havde ligget forkert. Hovedet havde ligget hen over et forben, så det var blevet helt skævt – buet omkring benet. Hovene var helt lamelagtige, men det er de måske altid ved fødslen? – Og over det hele var der en mærkelig stærk lugt af medikamenter og fosterhinder o.a., som jeg syntes hang ved stedet i lang tid efter.

Mit arbejde var ret varieret. Jeg hjalp selvfølgelig Kren J. med køerne, men jeg fik også ret hurtigt lov at køre i marken. Første gang var med ringtromlen, og det var behageligt, for da kunne jeg sidde ned til arbejdet. Senere var jeg med i roerne, eller jeg blev sendt til smeden, som ikke boede ret langt væk. Der var ikke mindre end tre haver ved gården, to køkkenhaver og en prydhave, og der hjalp jeg også engang imellem, Metha var haveinteresseret. Der var ca. 100 høns, som også delvis var Methas afdeling. Der var både

hønsehus og -gård, alligevel løb hønsene alle steder, hvor de havde lyst, så der var reder alle vide vegne, og engang imellem var jeg på æg-jagt. Så Metha var tilfreds, hvis jeg fandt en masse æg, men det var ikke så godt, hvis der var for mange æg i en rede, for så kunne nogen af dem let være for gamle, og det var utroligt, hvor hønsene kunne finde på at lægge æg – eksempelvis hen i den bagerste ende af et langt, fyldt halmloft.

Det var fast, at jeg hjalp Kresten med malkningen, og det havde vi det godt med, for der var kun to malkemaskiner. Jeg passede maskinerne, skiftede fra ko til ko, og hældte mælken op i transportspande, og det kunne være besværligt nok, når maskinspanden var fuld. Kren J. malkede efter, men ind imellem kunne vi godt få tid til at sidde på hver sin malkeskammel på gangen bag ved køerne og snakke om løst og fast. Det kunne han godt lide, selv om det var begrænset, hvilke dybsindigheder, jeg kunne bidrage med.

Selv om jeg kom hjem hver aften, længtes jeg meget til at begynde med. I midten af stalden var der et vindue, hvorfra jeg gennem gårdsleddet kunne kigge hjem til Hald. Kirken lå midt i billedet, og jeg kunne jo ikke se helt hjem, alligevel gik jeg hen og kiggede ud af vinduet mange gange den første tid. – Senere gik længslen i en anden retning. Midt i sydsiden af laden var der også et vindue, hvorfra der var udsigt til to kæmpehøje ude på Mejly mark, de lå lige i horisonten med himlen bag ved. Når jeg kiggede derud, var det ind imellem med tanke på, at det ville være dejligt engang med tiden at komme ud i verden, der lå længere ude end højene, som en anden »Ole på knolden«. Fra marken kunne vi se over på Hadsundvejen, der dengang næsten var en ubrudt allé af elmetræer. Vi kunne se alle slags biler og cykler færdes frem og tilbage, og så var tanken den samme, at det var bundet at gå det samme sted dag efter dag, mens trafikanterne var mere frit stillet.

Vi havde forresten en mærkelig gammel mælkekusk, som hed Pé Keldsen og boede på en lille gård længere ude ad Randersvejen, men han havde vist engang haft en stor gård. Han sad altid på knæerne, når han kørte mælk, og så pustede han til stadighed ud og ind med kinderne, og det så mærkeligt ud, når han kom kørende, for han havde ingen forstand på at køre et spand heste. Hans heste var rimeligt holdt, og de passede sammen, men de gik, som de havde lyst, og det var næsten sådan, at den ene hest trak både vognen og den anden hest, som »sad på hammelen«, så den var næsten en halv hestelængde bag den anden. Pé Keldsen sagde ikke ret meget, var måske nærmest

lidt menneskesky, men hvis vi var kommet lidt for sent op og derfor var bagefter med malkningen, læssede han spandene i en fart og piskede på hestene ud af gården. Det morede ham tilsyneladende, hvis vi skulle løbe efter ham med den sidste spand, Kren J. rystede på hovedet med et lille smil, lidt spræl var der altså alligevel i Pé Keldsen.

Den første sommer regnede det meget i begyndelsen af høsten, og i den yderste mark var der noget langt havre, som det havde været besværligt at høste og som nu lå i nogle store uhåndterlige og delvist sammenhængende neg. (Marken var drænet året før, og Kren J. var således en af de landmænd, der havde fået råd til at dræne, som omtalt tidligere). Det var meget besværligt at stille de tunge og våde neg op i regnvejret, men vejret blev igen stabilt, og det endte med, det blev en god høst. – Det var mit arbejde at tage imod negene hjemme i laden og lægge dem over til Kren J., der lagde dem på plads i gulvet. Per og Aksel kørte negene hjem med hver sin vogn. Da det meste korn var kørt ind, og laden var fuld, kom Helles fra Dannevang gående forbi. (Det var byens største gård og nabo til Kren J.). Helles spurgte til høsten. Og Kresten stak hovedet ovenud af ladetaget, fordi laden var ved at være fuld, og sagde: *»Ja, jeg har aldrig haft så meget godt korn som i år«* (han snakkede lidt fint til Helles), og det var rigtig nok, for statistisk var det den hidtil bedste høst, der først blev overgået af høsten i 1953.

I oktober kørte vi roer sammen, og det gik på samme måde som i høsten. Per og Aksel kørte med hver sin vogn, så de skiftedes til at læsse i marken og læsse af i roekulen, og efter optagningen lå roerne, så de kunne læsses fra hver sin side af vognen. Jeg læssede fra den ene side og kusken fra den anden. Roerne var også gode, og engang trillede en stor roe fra læsset ned i hovedet af mig, men ellers gik det godt nok.

Til november var den første sommer forbi. Lønnen var 50 kr., og Kr. J. gav mig 60, men så havde der jo næsten heller ikke været nogen sommerferie. Aksel rejste, og i stedet kom Arne, som jeg arbejdede sammen med de følgende år. Det var rart at være fri, så var der kun skolen at passe. I november var vi til morbror Kresten og tante Annas sølvbryllup, og jeg havde det vist lidt ligesom en plag, der har fået selen af og finder ud af, at tilværelsen ikke kun er arbejde. – Engang imellem hjalp jeg stadig på gården. Der var to skolefridage om ugen, og så hjalp jeg somme tider med at tærske, og selv om det med avner og løs halm kunne være træls nok, var det alligevel

som at være på besøg, og det var noget andet end at være bundet til arbejdet.

Næste forår flyttede jeg ud at bo på gården. Jeg boede sammen med Arne i kammeret ved siden af hestestalden. Han var missionsmand af samme retning som Metha og Kresten og gik til de samme møder, som de gjorde. Han var omkring 17 år, kraftigt bygget og kvik nok, men på en måde var det alligevel, som om han til tider sov lidt indvendigt. Han sagde »*ræleligen*« for at undgå for store bandeord.

Metha og Kresten havde somme tider besøg af trosfæller fra Gerlev, blandt dem var en skrædder og hans kone. Jeg kender ikke deres navne, men måske var de jøder. I hvert fald fortalte han engang meget opbragt om de mishandlinger, jøderne var udsat for i Tyskland. Det kunne høres på hans stemme, at han var meget rystet og foruroliget over det, han vidste. Måske var det krystalnatten, der var en omfattende massakre på de tyske jøder i 1938, han havde hørt om. – For kort tid siden gav vores historielærer på HF i Hadsund udtryk for, at almindelige mennesker i Danmark ingen viden havde om, hvad der foregik i Tyskland før krigen. Det er rigtigt, at de danske medier var tilbageholdende med kritik og oplysninger om magtmisbrug i Tyskland. – For nylig har jeg læst, at aviser og radio fik adskillige henvendelser fra myndighederne om tilbageholdenhed, så man undgik fornærmelse af den store nabo. – Med tanke på skrædderens udtalelser, sagde jeg, at i hvert fald nogle vidste noget, og at de som havde hørt Hitler i radioen næsten kunne føle, at et drama var på vej. – De andre elever lyttede interesseret til, at der var en oldsag, der havde mindelser fra før krigen.

Kren Johnsen var til marked i Randers næsten hver onsdag. Det var nok først og fremmest en fridag for ham, men han handlede måske også lidt engang imellem, og han kunne jo i hvert fald orientere sig om priser og prisudvikling. Til at begynde med kørte han derud i en gammel Chevrolet fra 1928, men i 1939 købte han en stor Ford V8 fra ca. 1933 i stedet for. Den brugte selvfølgelig en masse benzin, men den var billig og køreturene gennemgående korte, så det var nok ikke så vigtigt. Enkelte gange var jeg med på søndagstur, og en sommersøndag var jeg sammen med vores københavner feriedreng samt Per, Metha og Kren J. på badetur til Als. Mellem Hadsund og Als var grusvejen så ujævn som et vaskebræt, og der blev snakket om, at det rystede, så lygterne næsten kunne falde af. Da krigen kom året ef-

ter, blev bilen klodset op, og så måtte Kren J. cykle til marked, men det kunne han også sagtens, for der var jo kun ca. 10 km til Randers. Mange bønder lavede kun lidt korporligt arbejde dengang, så Kresten var vist flittigere end de fleste.

Inseminering af køerne var endnu ikke opfundet eller i hvert fald ikke brugt, men der var kvægavlsforeninger i hver landsby, hvor medlemmerne holdt tyre til fælles brug. Foreningerne var jo ledet af en bestyrelse, og der gik ry af traktementerne, når den var på tur for at købe nye tyre. Indkøbsudvalget kørte fra opdrætter til opdrætter, og et veldækket bord kunne måske bidrage til, at der blev handlet. Tyrene var udliciteret til gårde, hvor man var indstillet på at arbejde med dem heri medregnet at sørge for bedækning, når medlemmerne kom trækkende til tyrs med deres køer. I Hald stod der en ved Aksel Jensen i Vesthald, hvor jeg senere fik plads og en anden ved Albert Kjærgård. – Fra Kren J. blev køerne trukket til tyrs, og så gik der en ung tyr på græs sammen med kvierne om sommeren.

Det blev hurtigt mit arbejde at trække med køerne, når de skulle til tyrs, og Kren J.s køer gik løse i indhegningen, så de var ikke vant til at blive trukket, derfor var det var ikke så let. Det gik godt nok over til Aksel Jensen, for så kunne jeg gå på Karetvejen hele tiden, men det var værre, når turen gik til Hald, for så gik man på Hadsundvejen det meste af tiden. For det første var køerne bange for bilerne, og da de ikke var vant til at respektere tøjret, løb de bare til, når de blev bange. Engang var jeg af sted med vores største ko, nr. 18, og den var svær at styre, så jeg var bange for ikke at kunne holde den. Da jeg var halvvejs i Hald og ud for Kren Ajsens ejendom, sprang koen fra mig og over til en stor flok køer på den anden side af grøften. Så tudede jeg, og Kren Ajsen kom og så, hvad der var sket. Han skældte ud på Kren J. og sagde, at det lignede heller ikke noget at sende *»sån en knejt af stej med en ousen koe«*. Så slap jeg for at trække til tyrs, indtil jeg havde mere magt over tingene.

Så var det mere spændende at ride til hingst. Hestene kunne også blive bange, men dem skulle jeg bare hænge ved, og så var de vant til styring. Vi havde som regel to hopper, der blev holdt til. Det gav minimum tre ture med hver. Første gang, de viste tegn på brunst, anden gang tre dage senere og tredje gang på 3-ugersdagen. Tog hoppen hingst igen, fortsatte turnusen. Der var hesteavlsforeninger, som der var kvægavlsforeninger, og der var en

jydsk hingst i Spentrup og en belgisk i Gassum, og vi havde som regel en hoppe ved hver af dem. Til Spentrup kunne vi ride tværs over markerne til Jennum, og så var der ikke langt tilbage. Det var mere spændende at komme til Gassum, for da var turen 8 km hver vej. Til dagligt var jeg meget stedbundet, så det var en hel udflugt at ride en tur til Gassum. Det lå også i en retning, hvor vi ellers ikke kom, så jeg kunne ordentlig se mig om på vej frem og tilbage. Gassum var også noget særligt, for der lå en klynge gårde så tæt ved hinanden, at der knap var plads til en vogn imellem dem, og var der gået ild i dem, var de brændt alle, for de var med stråtag og bindingsværk.

Selve bedækningen var også spændende. Selv om hingsten havde travlt i bedækningssæsonen, var den altid til tjeneste. Den kunne altid høre, når der kom en fremmed hest i gården, så begyndte den at sparke og larme og vrinske inde i boksen. Når så hoppen var kommet på plads i bedækningsboksen udenfor gården, kom hingstepasseren »dansende« ud af gårdsledet med hingsten. Han trak den ikke, men linerne var lagt hen over halsen og ryggen, og han gik på siden og styrede hingsten, så det var snarere den, der trak ham. Når den kom hen til hoppen, var der ingen betænkningstid, før bedækningen var i gang og den tog temmelig lang tid i modsætning til tyren, der klarede det hele i et enkelt hop.

Som før nævnt, var det småt med sommerferie den første sommer, men anden sommer var aftalt en uges ferie. Den var lagt sådan, at vi kunne være med til min søster Methas og Charles' bryllup i juli måned. Johannes og jeg var i forvejen på ferie ved faster Karen, og Kren Johnsen havde været så flink og tilbyde at køre mor, Valborg, Ajs, Martha og Jenny derud på selve bryllupsdagen. Det var ikke længe efter, at han havde fået den fine, nye bil, så han ville måske gerne selv af sted. Han var i forvejen ikke kendt på Djursland, så turen var såmænd også en oplevelse for ham. Da faster Karen, Johs. og jeg kom om til Marie Udsen, hvor brylluppet skulle være, sad chauffør Johnsen nok så fint i et hjørne af stuen, så de havde været tidligt på færde. Så snakkede vi lidt om deres tur, og han havde lagt mærke til vejskiltene undervejs, bl.a. havde han set et skilt til Marie Magdalene, men det var jo også et specielt navn. Ellers husker jeg, faster Karen, da vi kom ind ad døren, sagde: *»Der regner guld i brudens skød«*, fordi det var regnvejr, og i et bondemiljø er det jo en fin trøst for at vejret ikke er så godt. Fra situationen husker jeg også, at der var en atmosfære eller duft, der var en blanding af rengøring,

fernisering og blomsterduft i Marie Udsens gamle bindingsværksgård den julidag.

Brylluppet stod i Voldby kirke, der er mindre, men rigere udsmykket, især med kalkmalerier, end Hald kirke. Det var en fremmed præst, som troede, han skulle gifte Valborg og Ajs, fordi de havde bryllupstøjet på fra deres eget bryllup måneden før, og de var kommet til at sidde øverst i kirken. Bryllupsfesten fandt sted i Voldby forsamlingshus, og gamle sognefoged Niels Bilde, der var nabo til Marie Udsen og vistnok fætter til farmor, holdt en tale og sagde, at han havde været betænkelig ved Charles, da han var dreng, men da han så hans udholdenhed ved opsætning af drager, vidste han, at udholdenheden og dermed stædigheden var til stede.

Den store begivenhed i Kren Johnsens gård i sommeren 1939 var ellers hans og Methas sølvbryllup. Det blev holdt i laden, og begyndelsen var, at der blev lagt cementgulv i dens midterste tredjedel. Så blev ydervæggene kalket, og der blev ophængt presenninger ud til siderne, så var festrummet klar. Kren Johnsen havde en stor familie, så der var masser af hjælp til de videre forberedelser, der gik ud på at opstille borde og bænke og at udsmykke festrummet samt at rejse æresporten. Pyntningen af festrummet i laden var næsten overdådig. Hele vejen rundt var der hængt blomsterdekorationer ned langs væggene, så det næsten kunne sammenlignes med blomstergobeliner, så da bordene stod pyntet og alt var klar til modtagelse af de mange gæster, var det hele fint og festligt.

Selve festen var jeg ikke med til, køerne skulle jo også passes, men bag efter var der enighed om, at den havde været vellykket. Kort efter var der sammenkomst for de mange unge, der havde hjulpet med ved festen. Det var en fin sommeraften, hvor der blev leget forskellige lege, og vi var alle en tur ude ad markvejen. Per forsøgte at komme i gang med de unge piger, der var med, men det ville ikke rigtigt lykkes for ham, og sådan gik det vist også senere for ham. – Til november kom han på højskole i Hillerød. Arne afløste Per som forkarl, og i stedet kom en ny medhjælper, som hed Jens Stegger. Han var lidt yngre end Arne og temmelig klejn i det, men munden lystrede ham godt. Han var flink og dygtig nok, og vi snakkede godt med hinanden, men han var ikke rigtig glad for arbejdet, og det var vist Kren J. som senere sagde om ham, at han kunne stå stille og hænge på et ben i lang tid ligesom en stork. Jens flyttede ind i kammeret ved siden af hestestalden, hvor han

boede sammen med Arne, men forinden havde jeg fået et rum på stuehusloftet, som jeg havde de sidste to år.

Da vi kom til foråret, kom tyskerne til Danmark. Jeg var i skole den dag, det skete, og skolegangen afveg ikke meget fra det sædvanlige, men Søgård sagde til os: *»Ja, I forstår ikke, hvad der er sket«*, og det havde han nok ret i, men det gjaldt vist de fleste mennesker. Om dagen var der travlt med at skaffe mørkelægningsgardiner, som blev påbudt fra den første dag. Foråret var lidt sent på vej, og der lå stadig lidt sne ved digerne. Vi var ved at gøre klar til at strø kunstgødning på markerne, og om eftermiddagen, da jeg kom fra skole, stod vi omme bag ved laden syd for gården, også Jacob Lundgård, der døde samme efterår. Vi så, hvordan flyvemaskinerne stadig kom i bølger nordpå formodentlig på vej til Norge. – Så sagde Jacob, da han stod og skyggede med hånden op for kabudsen: *»Ja, de kommer da it lig fra Rajs«*, og det havde han jo ret i, alligevel helt sikker var han vist ikke, men Jacob havde også som dreng oplevet at se de tyske soldater på gården i 1864, og Randers lå tilsyneladende stadig langt borte i Jacobs forestilling.

Lille Claus – og Store Claus. Det siges, at heste ikke er ret kloge sammenlignet eksempelvis med hunde, og det er nok rigtig nok, men de har en udpræget individuel karakter. En hest kan være rolig, nervøs, doven, ivrig, venlig eller gal, men den er det stabilt, og derfor ved man, hvordan den er. – Da jeg kom til Kren Johnsen, var der en rød, langhåret åringsplag, der hed Claus, som han havde købt. Den var middelstor, men tynd og nærmest lidt melankolsk. (Mange har det sikkert på den måde, at de husker betydningsløse episoder fra fortiden. Jeg husker en med Claus, som nævnes: Fra kostaldvinduet så jeg vor gamle, lokale smed Peter Høeg stå i et hjørne af gårdspladsen med plagens forben løftet i fuld gang med at værke dens hove ud. – I et andet erindringsglimt ser jeg Kren J. gå ude i marken syd for Dannevang. Det var forår, og marken dampede, så han var indhyllet i og halvvejs væk i tåge. – Noget, og ingenting).

Claus blev kørt til den følgende vinter – dvs. han fik lært at have seletøj på og lystre styring med tømmer. Det skete på den måde, at han sammen med et roligt øg blev spændt for slæden, og så kørte vi rundt i sneen med ham ude i en indhegning. Selvfølgelig slog han sig i seletøjet, inden han faldt til føje, men da han var et roligt gemyt, tog det ikke lang tid. Så blev han brugt som den fjerde hest ved forårsarbejdet, da han var to år, men han var

stadig en tynd og usikker slingremikkel. Som regel var der kun en toårs plag til det ene spand om foråret. Kren J. foretrak jo billige løsninger. Det var jo også derfor, jeg var der. Engang brugte vi endog en 1½ års plag ved pløjning om efteråret. Jeg syntes, det var synd, for den havde ikke megen vægt at lægge i selen så tidligt, selv om den selvfølgelig gik med lang hammel, så den anden hest havde det største træk.

Claus udviklede sig godt, men som ung hest var den stadig en usikker lemmedasker, der havde mere god vilje end evne, men det blev bedre. Særligt udviklede han efterhånden en kraftig forpart med en bred bringe, der lå godt i selen. Da han som fireårig var fuldt udviklet, var han en stor og pænt blommet fux, den bedste arbejdshest i stalden – rolig, sej og stærk, men så blev han solgt til tyske opkøbere. Det var i begyndelsen af krigen, og jeg tænkte på, om han skulle ud og trække kanoner i Rusland eller et andet sted og syntes, det var synd for ham. Uanset, hvad han blev brugt til, var det sikkert ikke godt at komme til Tyskland ved den tid. Kren J. solgte i tidens løb flere gode heste til tyskerne, og især før krigen skulle de være gode, for at de ville have dem, men så blev de også godt betalt. Salg til tyskerne blev ikke betragtet som særlig odiøst. Tyskland var jo traditionelt et stort eksportmarked.

Engang i forsommeren var Jens og jeg ude og strø salpeter på kornet med hånd. Vi bar gødningen i en såsæk, dvs. en alm. sæk bundet med en snor i »snøvsen« og i bunden og hængt over skulderen. Til det arbejde var vi ikke særligt store nogen af os, så det blev noget brokkeri. Kalksalpeter, som var almindeligt brugt dengang, var meget vandsugende, og der var høj luftfugtighed. For at undgå tilfedtning, foldede vi ærmerne op, så vi havde bare arme. Resultatet blev, at vi var tilklistrede fra øverst til nederst på både arme og tøj. For at få fedteriet af armene, skyllede vi dem med mellemrum med vand, men så hængte klistret endnu mere i. Inden vi var færdige, havde vi åbne sår på både håndled og fingre, og i tiden derefter bredte de sig op ad armene. Da sårene var fremkaldt af gødningssalte, var de meget længe om at læges, og de var meget generende. Noget andet er, at arbejdet, som det tydeligt sås i marken senere, nok var lavet så dårligt, at det havde været bedre for Kren J. og os, om det var blevet lavet på en anden tid eller en anden måde.

Om sommeren var der igen fest i loen. Den blev gennemført på samme

måde som året før, men denne gang var det datteren Ketty, der blev gift med Max Bosch, som også var fra Hald. Per, der den sommer tjente på Sjælland, var naturligvis hjemme til festen. Da der var flere liggende gæster, var vi placeret i senge ved siden af hinanden ude på loftet. Det, jeg husker bedst fra den fest, er, at vi lå og snakkede med hinanden det meste af natten. Det drejede sig vist først og fremmest om, at jeg skulle have rede på alle hans oplevelser på Sjælland. Gæsterne, der logerede på kamrene omkring os, klagede dagen efter over, at det var vanskeligt at få nattero, men så højt snakkede vi nu heller ikke.

Til november rejste Jens og Arne, og Per kom hjem igen. Det sidste år var jeg eneste fremmede medhjælp. Per flyttede ind i et andet kammer på loftet, så det år stod »kålkammeret« ved hestestalden tomt. Jeg gik både til skole og til præst, så der var ikke megen tid til landbrugsarbejdet om vinteren. Alligevel var jeg med til den pligtige snekastning på kommunevejen nogle gange. Det var nok den første af de hårde krigsvintre.

Snekastningen var pålignet i forhold til gårdens størrelse, og Kren J. skulle nok stille med lidt mere end en mand på fuld tid, men jeg var også alene af sted nogle gange. Vores hold skulle holde Spentrupvejen ryddet, en strækning på 2- 3 km, og andre hold har så gået på de andre veje. Snekastningen var det sidste pligtarbejde, og det foregik under ledelse af en snefoged, der kun havde stok med, mens snekasterne mødte med hver sin skovl. Vi arbejdede parvis, og hvert par havde et nummer. Så afsatte og nummererede snefogeden fortløbende skifter, som helst skulle give lige meget arbejde til hvert par, så vi var færdige til den videre fremrykning på samme tid. Jeg var kun 13 år, og det var nok knapt efter reglerne at sende en ukonfirmeret mand, men der var nu ingen brok af den grund. De fleste kunne vist godt lide at gå på snekastning, når ikke det blev i for lang tid, det sociale samvær var jo en adspredelse i dagligdagen, og det var hyggeligt nok at være med i sjakket. Som den yngste blev jeg sendt til bageren efter wienerbrød om eftermiddagen, så hjalp andre med mit arbejde i den tid, og det var kærkomment for hele holdet, når jeg kom tilbage med de mange wienerbasser.

Afslutning

Konfirmationsforberedelsen var 2 – 3 timer en formiddag om ugen, og konfirmationsstuen var et lille lavloftet rum i sidelængen til præstens store hus, så vi sad tæt. Konfirmanderne fra præstens andet sogn, Kærby, var også med. Provst Exner var en estimeret mand, som især var kendt for sit arbejde med frilæggelse af landsbykirkernes omgivelser, men han virkede lidt fjern, og undervisningen foregik med stor alvor. Det centrale i hans belæring var, at han dikterede en hel del, som vi skrev ind i små lommebøger. Noget af det, vi skrev ned, havde med kirkelige handlinger at gøre som f.eks. altergang, men ellers var det vigtige trossætninger, vi fik dikteret. Eksempelvis: »I og med nydelsen af brødet og vinen nyder vi også Jesu legeme og blod«. Det skrevne skulle så læres udenad, og noget af det blev vi hørt i til konfirmationen, men det virkede ret uforståeligt og blev nærmest lært som remser. Det eneste konkrete jeg husker af det, han ellers fortalte, var en forklaring på begrebet »ødelæggelsernes vederstyggelighed«, som jo nok var brugt i bibelsk sammenhæng. Efter første verdenskrig var han rejst med tog gennem Belgien, og alt, hvad han så, var »grushobe ved grushobe« – altså et billede på »ødelæggelsernes vederstyggelighed«, som han måske skulle bruge til at forklare om Jerusalems ødelæggelse.

I slutningen af konfirmationsforberedelserne var vi oppe og se kirken, der ligger tæt ved præstegården. Provsten forklarede noget om, hvordan kirken blev brugt og vi fik at vide, hvor vi skulle stå under konfirmationen. Forud havde vi været forpligtet til jævnlig kirkegang uden at det dog forventedes, at vi var med hver søndag.

Mens jeg var ved Kren Johnsen havde mor flyttet et par gange, først fra to-etages huset til et »rækkehus«, som var tre sammenhængende gamle huse, hvorfra hun lejede det midterste. Der fik hun mere plads, end hun havde haft, men særlig køkkenet var ikke for godt, derimod var der en stor og god køkkenhave. Hun boede der i ca. to år, så købte hun et lille hus i »Mariager«, som er en krog af Hald, hvor der er flere små, gamle huse, som ligger noget forskelligt i forhold til hinanden, og der boede hun til sin død i 1958. Huset blev købt for små penge, og det var lille, gammelt og stråtækket, men det var alligevel bygget solidt af røde sten, og det står der endnu omend i stærkt moderniseret stand – nærmest ukendeligt.

Konfirmationen blev holdt hjemme i Mariager, hvor mor i dagens anledning havde ryddet soveværelset. Vi var 10 -15 mennesker her iblandt faster Karen samt Metha og Kren J. Han kunne samtidig studere sit pant, for han havde kautioneret ved huskøbet. Jeg skulle jo arve farfars lommeur ved konfirmationen, og det kom faster Karen med, da begge bedsteforældre var døde for adskillige år siden. Det holdt nu ikke længe, alligevel er det stadig glædeligt at tænke på farfars gode hensigt.

Jeg husker ikke meget ellers fra dagen, og det medførte ikke større ændringer at træde ind i de voksnes rækker, for jeg fortsatte ved Kren J. endnu en sommer, så forandringen bestod kun i, at skolegangen var forbi. Det var også godt nok, for den havde jeg ikke været særlig optaget af de senere år. Landbrugsarbejdet fortsatte i endnu 1½ år, så fik jeg mulighed for at tage det ungdomsskoleophold, der var muliggjort af familien i Voldby, og da var motivationen til skolegang igen tilstede.

Som nævnt i indledningen var hensigten med ovenstående at samle nogle barndomserindringer, og da barndommen dengang var forbi ved konfirmationen, danner denne en passende afslutning. Jeg har tænkt på, hvordan mine barndomsoplevelser var sammenlignet med, hvordan de senere blev, f.eks. for mine børn og børnebørn. En detaljeret sammenligning bliver for omfattende, og jeg vil nøjes med at nævne, den nok ikke på ethvert punkt ville falde ud til ugunst for min egen tid.

Foreningen Danmarks Folkeminder har udgivet følgende bind i sin erindringsserie »Folk Fortæller«:

1. Viggo Klausen: Sådan var der på landet i tyverne. 1979. 40 s.
2. Kirsten Melchjorsen: »Peter Bøje« – 95 år på en Kattegatø. 1979. Nyt oplag 1987. 40 s. ill.
3. Johs. P. Møller: »Ingen billetter til himlen«. 1980. 61 s.
4. Sigurd Jonassen: »Vejen går min tro over Vesterbro.« 1980. 66 s. ill.
5. Dorthea Beck Jensen: Beretning fra det gamle Skovshoved. 31 s. ill.
6. Chr. Refshøj: En gammel skolemester fortæller. – Fra Vorbasse til Lelling. 1980. 60 s. ill.
7. Ingolf Vrejlev: På valsen. 75 s.
8. Lorenze Hansen: Opkomlinge. »Ørn, ørn, nu må du fly, dansk vi bli'r pøny!« 1982. 70 s. ill.
9. Erik Kroman: Daglig liv i Marstal og på Ærø omkring år 1900. 1982. 58 s. ill.
10. Jacob Peter Petersen: Beskrivelse over min Reise til Amerika 1862-66. 1983. 38 s. ill.
11. Niels Nørgaard: Mine livserindringer. En bonde fra Ribe-egnen fortæller. 1983. 69 s. ill.
12. Gerhardt Klint: Baggårdsbarn i tyvernes København. 1983. 84 s. ill.
13. Ellen Birkkjær Ullmann: Skitser fra mine oplevelser 1902-83. 56 s. ill.
14. Ove Bisgaard: En mælkemands erindringer fra det mørklagte København under besættelsen 1940 til 1945 og tiden der fulgte. 1985. 60 s.
15. Dagmar Rasmussen: Barndomsminder fra Vejleådalen. Erindringer 1911-1921. 1985. 81 s. ill.
16. Agnete Therkildsen: Små glimt. 1985. 79 s. Med mange tegninger af forfatteren.
17. Herman Krogholt: Barske tider. En landsbydreng fortæller. 1986. 102 s.
18. Gunnar Nielsen: Et godt liv – trods alt. 1986. 138 s. Rigt illustreret.
19. Agnes Schülein: Fasangården – husket af en fasankylling. 1987. 38 s. Med tegninger af forfatteren.
20. Martine Løth: Slægtsminder. 1987. 73 s. ill.
21. Børge Nielsen: Det skete i de dage. Historien om en galskab og barndoms- og ungdomserindringer. 1988. 87 s. ill.

22. Hans Peter Christian Ethelfeld: Den gamle mands erindringsbog. 1989. 183 s. ill.
23. Lene Ladegaard: Det fortælles om Torn-Trine. 1989. 67 s. ill.
24. Gregers Frerslev: Drengesind og lærerluner. Skoleliv i København i 20'erne. 1990. 142 s. ill.
25. Christian Reehoff: Tro mig om du vil Gunnar. Også en slags oplevelser. 1991. 27 s.
26. Leo Thellefsen: Fjernere end Orion. Drengetid 1915-21 ved Limfjorden. 1991. 131 s. Med tegninger af forfatteren.
27. Else Bierrings: Københavner med K. Barndomsminder fra tyvernes Fiolstræde. 1992. 70 s. ill.
28. Svend Jakobsen: Sømandsdrømme og fremmedliv. Oplevelser fra Amerika og Atlanten 1920-1945. 1993. 101 s. ill.
29. Edith Osbak: Anderledes – og dog. En svensk kontordame bliver dansk. 1993. 74 s. ill.
30. Christen Nielsen: Lærer fra landet. Barn på Agersø i tyverne, uddannelse i trediverne og en ung lærers tilværelse i fyrrerne. 1994. 84 s. ill.
31. John Olsen: Det er den barske sandhed. Fra barndom hos bedsteforældre på landet til læreår og selvstændig i København. 1995. 115 s. ill.
32. Elly Nielsen: Sådan blev det så. Et stedbarns beretning om børneopdragelse 1911-30. 1996. 53 s. ill.
33. Viola Marie Kølle Meincke: Min lollandske barndom. 1997. 42 s. ill.
34. Heinrich Andersen: En svajer stak til søs. 1997. 210 s. ill.
35. Eskil Thybo: Mig og min bror. Barndomserindringer fra Fredericia. 1998. 106 s. ill.
36. Bertel Kjær Kristiansen: Mit fugtige liv. Sømand – Cirkustjener – Landevejsridder. 1998. 68 s.
37. Harriet Ashmore: Tag over hovedet. Ung langelandsk pige søgte plads i England. 1998. 205 s. ill.
38. Henry Ibsen: Murer og musiker på Bornholm. Barndoms- og ungdomserindringer fra Hasle. 1999. 66 s. ill.
39. Emil Jensen: Emil fortæller. Erindringer fra Haslev og omegn. 1999. 73 s. ill.
40. Christian A. Thomsen: Klostergartneren. En blumists erindringer fra Hornum til Gisselfeld. 2000. 142 s. ill.

41. Børge Holm: Det blev folkedansen. Fra barndom i Nordvestsjælland til aktiv folkedanseleder i Storkøbenhavn. 2000. 182 s. ill.
42. Inga Enevig: I Brugsens Gård og på Bryggeriet. Barn og Lillepige i Store Heddinge. 2001. 144 s. ill.

Kristian Hviid (f. 1927) fortæller om sine barndomsoplevelser fra Hald ved Randers og egnen nord for Grenå på Djursland, hvor familien stammer fra og sommerferierne tilbringes. Erindringerne strækker sig fra ca. 1930 til konfirmationen i 1941.

Vi hører om en opvækst, der er fattig på materielle goder – moderen er alene om at forsørge familien – men rig på oplevelser. Hald er i trediverne en stor og levende landsby, en hel verden set med drengeøjne, der registrerer stort og småt. Vi møder gamle landsbyskikke og pustet fra den moderne verden, hvad enten der er flyveøvelse eller det gælder en prøvetur i smedens nye Chevrolet.

Et væld af iagttagelser er med til at tegne et karakteristisk billede af tiden: Stauning hænger på gavlen af toetageshuset, gårdmændene observerer byens trivsel fra købmandsbutikken, byen får besøg af rejsende, men har også sine egne originaler. Vi er med i skolen, men også til højdepunkter som søndagsskoleudflugten, gymnastikopvisninger etc.

Selv om der skal spares på alt, fornemmes en barndom præget af tryghed. Kristian Hviid fortæller med et stille lune om en tid, hvor børnene endnu er tæt på de voksnes arbejdsliv. Børnene kan have pligter, men grænsen mellem leg og pligt er ofte flydende. Som 10-årig kommer han ud at tjene på en gård, og her møder vi det »rigtige« arbejdsliv.

Erindringerne er blevet til gennem mange samtaler med 5 søskende, og gennem hele bogen suppleres Kristians egne oplevelser med beret-
ninger fra hans ældre søstre